

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 71ον - Τεύχος 4ον

*Έξεκληρίσαν τόν ντουινιά, κατάστρεψαν τόν κόσμο
έχασε ή μάνα τό παιδί και τό παιδί τή μάνα*

Ιούλιος - Αύγουστος 2022

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Υπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Ἐπίσκοπος Ὁρεῶν κ. Φιλόθεος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2020-2021 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ (ἀλφαβητικά): πρωτ. Ἀκίνδυνος Δαρδανός (Ι.Μ. Ὑδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης), π. Κωνσταντῖνος Καλλιανός (Ι.Μ. Χαλκίδος), πρωτ. Ἰγνάτιος Καλογεράκης (Ι.Μ. Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου), π. Ἡλίας-Συμεὼν Λαουλάκος (Ι.Μ. Κηφισίας, Ἀμαρουσίου καί Ὠρωποῦ), πρωτ. Νικόλαος Μεντζελίδης (Ι.Μ. Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας), Ἀθανάσιος Β. Γάρος, (Ἀναπλ. Καθ. ΕΚΠΑ) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία Ἀγριμάκη, Ἐμμανουὴλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος – Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου: Β. Μπίτσης, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρουονέρι Ἀττικῆς, Τηλ.: 210-8160.127 – Fax: 210-8160.128. Τιμὴ τεύχους 1 € (γιά ὄσους δὲν τό δικαιῶνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:
Ἀθηνᾶς 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 48.25.298, Fax: 211 48.25.317
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Προμετωπίδα ἐξωφύλλου: Στίχος ἀπό τόν «Θρῆνο τῆς Σμύρνης», ἀγνώστου λαϊκοῦ ποιητῆ (1922).

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Οἰκογένεια προσφύγων (πηγή: *Ἡ αττικὴ γῆ υποδέχεται τοὺς πρόσφυγες τοῦ 22*, Ἀθήνα: Ἴδρυμα τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων 2006)

Ἐκτός ἂν δηλώνεται διαφορετικά, οἱ φωτογραφίες τοῦ τεύχους προέρχονται ἀπὸ τὸ λεύκωμα
Γ.Π. Μαλοῦχος - Ἀ.Δ. Παπαγιάννης, *Ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων 1897-1947*, 2τ., Ἀθήνα 2008

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τὰ κείμενα τῶν συνεργατῶν νὰ μὴν ὑπερβαίνουν τίς 750 λέξεις. Δέν γίνονται δεκτὰ δημοσιευμένα κείμενα.

Τὸ περιοδικὸ *Ἐφημέριος* δὲν εὐθύνεται γιὰ τὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

Δέν ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση, ἡ ἀναπαραγωγή –ὀλική ἢ μερικὴ– τοῦ περιεχομένου τοῦ περιοδικοῦ *Ἐφημέριος* καθ' οἷονδήποτε τρόπο. Ἐπιτρέπεται μόνον ἡ παράθεση ἀποσπασμάτων ἀποκλειστικῶς γιὰ ἐπιστημονικούς καί ἐκπαιδευτικούς σκοπούς, μὲ ἀναφορά τῆς πηγῆς προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 71ον

Ιούλιος - Αύγουστος 2022

Τεύχος 4ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ	
Εισοδικόν	3
ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ	
Ίούλιος - Αύγουστος 1922.....	6
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΡΙΖΟΥ	
Ντετερμινισμός	8
π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ	
Οί προκλήσεις, οί πειρασμοί, και οί κίνδυνοι τής άπολογητικής.....	9
ΜΙΑΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
Ή νέα έξοδος	11
ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ	
Ή νικητής και τό έπαθλο, Β΄	14
Πρωτ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ	
Άνθρωπολογικές άνιχνεύσεις. Άγιος Μάξιμος ό Όμολογητής	17
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Ή λόγος του Θεού ως λόγος τής Έκκλησίας (γ).....	20
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ	
Τά Πληρωτικά στή θεία Λειτουργία.....	23
Πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ	
Κυριακή Η΄ Ματθαίου.....	25
Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ	
Κυριακή Θ΄ Ματθαίου	27
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΜΟΣΧΟΥ	
Άνατολή και Δύση: ό άργός θάνατος στή σχέση τους.....	29
Σεβ. Μητρο. Περιστερίου κ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ	
Είσαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο και τήν Κανονική Οικονομία (Κ΄)	31
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ	
Τά έγκαίνια τής Θεοτόκου τών Χαλκοπρατειών (18 Δεκ.)	
και ή έορτή τής Τιμίας Ζώνης (31 Αύγ.)	35
Άρχιμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ	
Ή Χριστιανισμός στά Βρετανικά νησιά, ΧΙΙβ	37
ΕΛΕΝΗΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΟΥ	
Ή Πλάτων για τή δικαιοσύνη στήν πόλη.....	39
Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
Κρύσταλλοι – Κρυσταλλομαντεία – Κρυσταλλοθεραπεία	41
ΖΑΜΠΙΑΣ ΑΓΡΙΜΑΚΗ	
Ή Μικρασιατική Καταστροφή στή νεοελληνική λογοτεχνία.....	43
Ήπιστολές.....	45
Βιβλιοπαρουσίαση	47
Ήφμεριακά	48

Συγχαρητήριο Τηλεγράφημα
γιά τήν είσοδο τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ
στήν Ἀδριανούπολη (Ἰούλιος 1920)*

Παρίσι, 18 Ἰουλίου 1920

Ἀρχιστράτηγον Παρασκευόπουλον

Ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς περατώσεως καί τῶν ἐν Θράκῃ ἐπιχειρήσεων παρακαλῶ νά δεχθῆτε ὑμεῖς καί διαβιβάσητε πρὸς σωματάρχας, ἐπιτελεῖς καί στρατιώτας τά θερμότατα συγχαρητήρια προέδρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου.

Δέν ἔχω καλύτερον ἐγκώμιον ν' ἀπευθύνω πρὸς Ἐθνικόν Στρατόν παρά τήν ἀναγνώρισιν ὅτι ὑπῆρξεν ἄξιος τῆς Πατρίδος καί τῶν προσδοκιῶν τοῦ Ἕθνους.

Ἐπί μίαν σχεδόν ὀκταετίαν Ἐθνικός Στρατός δέν εὕρισκει, δύναται τις νά εἴπῃ, ἡμέραν ἀναπαύσεως, ἀλλ' οἱ πολυετεῖς μόχθοι καί αἱ ταλαιπωρίαι του καί αἱ θυσίαι του, εἰς ἅς τόσον προθύμως ὑπεβλήθη, ἡμείφθησαν πλουσιότατα.

Καί ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία πρό ὀκτώ περίπου ἐτῶν ἀνεχώρησεν ἀπό τήν Ἄρταν καί τήν Μελούναν, εὕρισκεται σήμερον εἰς τά πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί μέχρι κέντρου Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπελευθερώσασα ἀπό σκληροῦ ζυγοῦ καί περιλαμβάνουσα εἰς τούς κόλπους τῆς ἑκατομμύρια ὄλα ὁμογενῶν καί ἀναβιβασθεῖσα εἰς πολιτικὴν περιωπῆν, τῆς ὁποίας ἐπισημοτάτην καί πολυτιμοτάτην βεβαίωσιν ἀπετέλεσεν ὁ τελευταῖος ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων λόγος τοῦ Ἄγγλου πρωθυπουργοῦ.

Δύναται τις νά βεβαιώσῃ ὅτι ἐν τῇ μακροχρονίῳ ἱστορίᾳ του τό Ἕθνος σπανίως ἔζησεν ὠραιότερας ἡμέρας τῶν σημερινῶν.

Καί ὅταν οἱ ἄνδρες τοῦ Ἐθνικοῦ Στρατοῦ θά μεταβοῦν μετ' ὀλίγον εἰς τὰς ἐστίαις των, θά ἔχουν τήν δικαίαν ὑπερηφάνειαν ὅτι ἐπραγματοποίησαν, δι' αὐτοῦς καί τὰ τέκνα των, Ἑλλάδα ἀξίαν τοῦ παρελθόντος τῆς καί ἱκανὴν νά ἀσφαλίσῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν λαμπρόν μέλλον εἰρηνικῆς προόδου καί ἀναπτύξεως.

Κατὰ τήν στιγμὴν ταύτην δέν δυνάμεθα παρά νά ἀναμνησθῶμεν εὐγνωμόνως ὅλους ἐκείνους τούς συναγωνιστάς, ὅσοι θυσιάσαντες τήν ζωὴν των δέν ἐπέζησαν διὰ νά συνορτάσουν μεθ' ἡμῶν ἡμέραν τελικοῦ θριάμβου.

Ἡ μνήμη αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δέν ὑπάρχει φόβος νά γηράσῃ ποτέ.

Παρακαλῶ νά προσδιορίσητε ἡμέραν καί ὥραν, καθ' ἣν Ἐθνικός Στρατός, ὅπουδῆποτε εὕρισκεται, τελέσῃ μνημόσυνα τῶν νεκρῶν του καί παραγγείλατε σωματάρχας ὅπως ὀρίσουν κατάλληλα πρόσωπα διὰ τήν ἐκφώνησιν ἐπιμνημοσύνων λόγων.

Ἐλευθέριος Βενιζέλος

*Πηγή: *Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφή. Αφηγήσεις-μελετήματα-ντοκουμέντα*, επιμ. Κώστας Φωτιάδης, Αθήνα: Καλοκάθη χ.χ.

Στό προηγούμενο Εισοδικό, επισημάναμε ὅτι ὁ Χριστιανισμός δώρισε στήν ἀνθρωπότητα μιὰ ἄλλη προσέγγιση περί υιότητας. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιούργημα, γεγονός πού τόν τοποθετεῖ αὐτομάτως στή θέση τοῦ τέκνου τοῦ Θεοῦ, τό ἀποτύπωμα τοῦ Ὁποίου φέρει: *ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν* (Γεν 1:26). Ὁ Θεός χαρίζει στόν ἄνθρωπο τήν ὑπαρξή: τή βιολογική ζωή καί τή δυνατότητα τῆς κατά χάριν ἀθάνατης ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, ὡς δημιούργημα, εἶναι τρεπτός. Δέν εἶναι ἡ πηγή οὔτε τῆς βιολογικῆς οὔτε τῆς ὄντως ζωῆς. Ἡ ὄντως ζωή ταυτίζεται μέ τή θέωση, τήν κοινωνία μέ τόν Θεό Πατέρα διά τοῦ Υἱοῦ, γεγονός πού ἐξηρητάτο ἀποκλειστικά ἀπό τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου-τέκνου. Ἡ υιότητα ἐξαρτᾶται ἀπό τήν πατρότητα γιά νά ἔλθει στήν ὑπαρξή, ἀλλά τό πῶς θά τοποθετηθεῖ τό τέκνο ἀπέναντι στήν προϋπάρχουσα πατρότητα, δέν προκαθορίζεται ἀπό τόν Πατέρα Θεό. Ἡ υιότητα εἶναι ἐλεύθερη στό ἐπίπεδο τῆς κατάφασης ἢ τῆς ἀρνήσεως τῆς Πατρότητας. Θά λέγαμε ὅτι ἔχουμε μιὰ υιότητα ἀναγκαστική σέ ἐπίπεδο ὑπαρξῆς, καί μιὰ υιότητα κοινωνίας, πού ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἐλευθερία τοῦ τέκνου.

Ὁ Χριστιανισμός εἰσάγει τή συγκλονιστική δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας, πού εἶναι σύγχρονη μέ τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος-τέκνο ἔχει ἀπόλυτη ἐλευθερία νά εἶναι σέ κοινωνία μέ τόν Θεό ἢ ὄχι. Αὐτή ἡ ἐλευθερία δέν ὑπόκειται σέ κανέναν ἐξαναγκασμό, ἐπιρροή, πειθώ, κλπ. Ἐδῶ βρισκόμαστε μπροστά στό μυστήριο τῆς ἐλευθερίας τοῦ τέκνου-δημιουργήματος. Τό ὀρθόδοξο πλέγμα σχέσεων πατρότητας καί υιότητας ἀποκαλύπτεται στήν Ἁγία Γραφή. Στή θεία Οἰκονομία ὁ Πατήρ παρουσιάζεται ὡς Ἐκεῖνος πού ἀναγνωρίζει τόν Μονογενῆ του Υἱό (Μκ 1:11). Ἀλλά καί ὁ μονογενῆς Υἱός εἶναι ἐκεῖνος πού ἀποκαλύπτει τόν Πατέρα Του καί ἐκουσίως ποιεῖ τό θέλημά Του (Μτ 26:39).

Ἡ ἀνθρωπότητα στό πρόσωπο τῶν προπατόρων κλήθηκε σέ ἔνωση μέ τόν Υἱό ἐν Πνεύματι, προκειμένου διά τοῦ Υἱοῦ νά εἰσέλθει στήν ὄντως ζωή. Ἦταν ἐλεύθερη νά πει ναι ἢ ὄχι σέ αὐτήν τήν κλήση τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός ἔθεσε τά ὄρια (πρόσταγμα ἔθετο..., Ψαλ 148:6) μέσω μιᾶς ἀπαγόρευσης, πού τό βαθύτερο νόημά της εἶναι ὅτι δέν μπορεῖ τό κτιστό, τό δημιούργημα, νά γεννήσει τήν ὄντως ζωή, νά γίνεῖ γεννήτορας τοῦ ἑαυτοῦ του.

Ὁ Πατέρας Θεός δέν "κατάγεται", ἐνῶ ἡ ἀνθρωπότητα ὡς τέκνον "κατάγεται", δημιουργεῖται ἐκ τοῦ μηδενός. Αὐτό ἐπιφέρει, μεταξύ ἄκτιστου καί κτιστοῦ, μιὰ ἀπόσταση, μιὰ ἀνομιότητα, ἀλλά ὄχι διαίρεση. Αὐτή ἡ ἀνομιότητα ἐκφράστηκε μέσα ἀπό τήν ἀπαγόρευση, πού ἐνεῖχε τή διάσωση τῆς ὄντολογικῆς διαφορᾶς. Ὁ ἄνθρωπος ἀπέναντι στήν ἀπαγόρευση στάθηκε μέ τρόπο ἀρνητικό. Ἀποφάσισε νά φθάσει στήν ἀθανασία

μόνος του, διά τῆς ἀναδημιουργίας τοῦ ἑαυτοῦ του. Θέλησε νά "γεννήσει" ἕναν ἀθάνατο ἑαυτό, σφετεριζόμενος τῆ θέση τοῦ Πατρός. Ἔτσι, ὅμως, ἀρνήθηκε τῆ θέση τοῦ τέκνου, τὴν υἰότητα του. Τό γεγονός ὅτι ὁ Ἀδάμ δέν λειτούργησε ὡς τέκνο πρὸς τὸν Θεό-Πατέρα προκάλεσε ἕνα "ντόμινο" ἀναταράξεων, ὅπως περιγράφεται στό Γεν 3. Ἐπειδὴ ἀρνήθηκε τὴν υἰότητά του, δέν εἶχε "ἑαυτό", ὥστε νά συνυπάρξει μὲ τὴν ὑπόλοιπη δημιουργία, μὲ τὴν ὁποία ἦταν ἀλληλένδετος.

Αὐτό ὁδήγησε τὸν ἄνθρωπο σὲ ἕνα στροβιλισμὸ πέραξ τοῦ μηδενός, χωρὶς νά μπορεῖ νά ἐκμηδενίσει τὴν ὑπαρξή του. Ἐκτοτε ἡ βιολογικὴ του ζωὴ περιπλέκει καὶ περιπλέκεται συσσωρευτικά μέχρι σήμερα. Ὁ ἄνθρωπος δέν ἄντεξε τό δεδομένο τῆς δημιουργίας του. Δέν ἀμφισβήτησε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δέν θέλησε νά ἀποδεχτεῖ τὴν ιδιότητα τῆς υἰότητας καὶ ἀποφάσισε ἐκ τῶν ὑστέρων νά θεοποιηθεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἀποφάσισε νά γίνει ἡ αἰτία τῆς ἀθανασίας του, νά αὐτογεννηθεῖ ἀθάνατος. Ἔτσι, ὅλες οἱ ἐπόμενες σχέσεις του μὲ τὸν συνάνθρωπο καὶ τὴ φύση καὶ ἐκεῖνες πού προέκυψαν μετὰ τό προπατορικό ἐπηρεάστηκαν ριζικά ἀπὸ τὴν τοποθέτησή του ἀπέναντι στὴ θεϊκὴ Πατρότητα. Ἡ ιδιότητα τοῦ τέκνου εἶναι ἐγγενής, οἱ ὑπόλοιπες ἐναπόκεινται στὴν ἐλευθερία του, ἀναλαμβάνονται ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἀλλὰ γιὰ νά τίς ἀναλάβει ἐπιτυχῶς κάθε τέκνο καλεῖται νά τοποθετηθεῖ καταφατικά ἀπέναντι στὸν Θεό-Πατέρα.

Μετὰ τὴν παρακοὴ τοῦ πρώτου τέκνου, τοῦ Ἀδάμ, τό σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας, πού προέβλεπε τὴν ἔνωση τοῦ κτιστοῦ μὲ τό ἄκτιστο στό πρόσωπο τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ, δηλ. τὴν ἐνανθρώπησή Του, ἐκτρέπεται ἀλλὰ δέν διακόπτεται. Ὁ Πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἔρχεται καὶ διασώζει τὴ χαμένη υἰότητα τῆς ἀνθρωπότητας καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ μόνος τρόπος κοινωνίας μὲ τὸν Θεό-Πατέρα εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἰδιαιτέρως στὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη ἡ υἰότητα εἶναι τό πλέον προσφιλές θέμα. Ὁ Θεάνθρωπος ὁμιλεῖ γιὰ τὴ σχέση Του ὡς Υἱοῦ μὲ τὸν Πατέρα. Πλέον, μόνο διὰ τῆς κοινωνίας δύνανται ὁ ἄνθρωπος νά ξαναγεννηθεῖ ἄνωθεν (Α΄ Κορ 1:9, Ρωμ 6:4, Ἐβρ 12:5-12).

Τό λειτούργημα τοῦ Πατρός, μὲ βάση τὴ βιβλικὴ διήγησι, ὀρίζει μιὰ ἀπόσταση a priori ἀνάμεσα στό τέκνο-ἀνθρωπότητα καὶ τὸν Πατέρα Θεό - μιὰ ἀπόσταση πέρα ἀπὸ κάθε ἐπιστημονικὴ ἢ ἀξιολογικὴ προσέγγισι. Ὁ Πατὴρ ἐνσαρκώνει σὲ σχέση μὲ τό τέκνο μιὰ ἀσυνέχεια: Ἐγὼ εἶμαι ὁ πατέρας σου, σημαίνει ὅτι ἐσύ δέν εἶσαι ὁ πατέρας τοῦ ἑαυτοῦ σου, ἀλλὰ μόνο τό παιδί μου. Ἡ παρουσία τοῦ πατέρα φράζει τὴν τάση γιὰ ἐγγύτητα καὶ ἀμοιβαιότητα τῆς τάξεως ἐκείνης, πού θά ὁδηγοῦσε στὴ συγχώνευσι, σὲ μιὰ ἀδιαφοροποιήτη κατάσταση μεταξύ τους.

Ὁ Θεός Πατέρας μᾶς ἀποκαλύπτει μιὰ πατρότητα καὶ μιὰ υἰότητα ἄλλης τάξης ὄντολογικῆς πέρα ἀπὸ αὐτό πού ἐμεῖς θεωροῦμε καλὸ ἢ κακό. Σ' αὐτὴν τὴν ὄντολογικὴ τάξη, ἡ στάσι ("συμπεριφορὰ") τῆς υἰότητας δέν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τελειότητα τοῦ Πατρός. Ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς παρουσιάζει ἕνα Θεό-Πατέρα ἀγαθό, τέλειο, φιλόανθρωπο, πού δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπο κατ' εἰκόνα Του, τὸν τοποθετεῖ σὲ εὐφορο κῆπο καὶ τοῦ χαρίζει τὴν ἐλευθερία. Ἐντούτοις ὁ προπάτορας δέν συγκινεῖται, δέν ὀρρωδεῖ πρὸ τῆς ἐντολῆς Του καὶ τὴν παραβιάζει. Ἐδῶ βρισκόμαστε σὲ μιὰ υἰότητα, πού μένει ἀνεπηρέ-

αστη από τόν ίδιο τόν Θεό, αλλά συγκινείται από τήν πρόταση του ὄφρους. Αυτό φανερώνει ὅτι ἡ ἐλευθερία πού χαρίζει στόν ἄνθρωπο-τέκνο Του ὁ Θεός εἶναι ἀπροϋπόθετη. Ἡ ἀγάπη Του δέν ἐξαναγκάζει. Τό τέκνο γνώριζε ὅτι ἡ αὐτονομήσή του θά ὀδηγοῦσε στόν θάνατο. Παρ' ὅλα αὐτά θέλησε νά μὴν ὑπολογίσει τήν προειδοποίηση τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ὁρθόδοξη προσέγγιση περί ἐλευθερίας σχετικοποιεῖ τίς θεωρίες, πού ὑπερτονίζουν τόν ρόλο τοῦ γονεϊκοῦ περιβάλλοντος. Τό μόνο τέλειο γονεϊκό "περιβάλλον" ἦταν (καί εἶναι) τοῦ Πατέρα Θεοῦ. Τό περιβάλλον τοῦ τέκνου εἶναι ἐξ ἀρχῆς τρεπτό καί, ἄρα, ἐλλειμματικό. Μέ τό προπατορικό, ὁ Ἀδάμ ἀπέτυχε νά προσέλθει κατά χάριν στό τέλειο θεϊκό "περιβάλλον". Γενόμενος πατέρας, ἐξ ὀρισμοῦ μετέφερε στους ἀπογόνους του, καί ἐκεῖνοι διαδοχικά μέχρι σήμερα, τήν τρεπτότητα ὅχι ἀπλῶς ὡς δυνατότητα ἀλλά καί ὡς ἐνέργημα. Ἔτσι, ὁ θάνατος ἀπό δυνατότητα ἔγινε ἐμπειρία. Ἐπομένως, δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει τέλειο ἀνθρώπινο γονεϊκό περιβάλλον.

Ἐξαιτίας τῆς καταδυναστεύσης τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀπό τόν θάνατο, ὅλες οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις ὑποφέρουν ἀπό ὄντολογική ἀνασφάλεια. Ἡ ὅποια ἀνθρώπινη πρόοδος καί βελτίωση δέν ἔχει ἀντιμετωπίσει αὐτήν τήν ἀνασφάλεια, πού, ὅταν ἐκδηλώνεται, δείχνει ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα βρίσκεται σέ πρωτόγονο ἐπίπεδο. Οἱ βιολογικοί γονεῖς, ὅσο τέλειοι καί ἄν εἶναι, συνεχίζουν νά πεθαίνουν. Αὐτό ὑπενθυμίζει σέ κάθε τέκνο ὅτι θά ἔχει τήν ἴδια μοῖρα, ὅτι, ὅσο ἐξαρτᾶ τήν ὑπαρξή του ἀποκλειστικά ἀπό ἓνα κτιστό πατέρα, δέν μπορεῖ νά φθάσει στήν ὑπέρβαση τοῦ δικοῦ του θανάτου. Ὁ ὑπερτονισμός τοῦ γονεϊκοῦ ρόλου ἐνοχοποιεῖ τό βιολογικό γονεϊκό περιβάλλον ὑπέρ τό δέον καί ἀποσιωπᾷ τό μυστήριο τῆς ἐλευθερίας κάθε τέκνου. Κάθε τέκνο ἔχει τήν ἀπόλυτη ἐλευθερία νά ἀντιδρᾷ, νά κατηγορεῖ τόν φυσικό του γονέα ὡς ἀνεπαρκῆ, μόνο καί μόνο ἐπειδὴ πεθαίνει ὁ ἴδιος καί τό ἴδιο, γιά τό δεδομένο τῆς ὑπαρξῆς του, γιά τό ὅτι τό ἔφερε στήν ὑπαρξή χωρίς νά τό ρωτήσει!

Ἡ μόνη διέξοδος τῆς κτιστῆς ἀνθρώπινης υἰότητας ἀπό τήν καταδυναστεύση τοῦ θανάτου καί τοῦ κακοῦ, πού ἔχει ἀπλωθεῖ παντοῦ, εἶναι νά ἀποδεχθεῖ τήν κοινωνία μέ ἓνα Ἄκτιστο Ὄν, πού δέν ὑπόκειται στήν ἐπιρροή τοῦ θανάτου. Αὐτό τό ὄν εἶναι ὁ ὄντως Ὄν, ὁ Υἱός τοῦ Πατρός, πού μᾶς ἀποκάλυψε ἐν τόπῳ καί χρόνῳ τήν ἀληθινή διάσταση τῆς υἰότητας, πού ἔγκειται στό νά μὴν ποιεῖ τό δικό της θέλημα ἀλλά τό θέλημα τοῦ Πατρός, πού εἶναι Ζωή καί Ἀγάπη. Ἄν συμβεῖ αὐτό, ὅλες οἱ ἐπόμενες σχέσεις αὐτομάτως μεταμορφώνονται. Ὅμως, ἀπό θεολογικῆς ἀπόψεως, ἡ ἀποδοχή αὐτοῦ τοῦ ἐπιπέδου υἰότητας εἶναι θέμα τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας κάθε τέκνου, πού, μέ βάση τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, μένει καί θά μένει ἀνεπηρέαστη καί στόν παρόντα καί στόν μέλλοντα αἰῶνα, χωρίς νά ἐξαρτᾶται ἀπό κανέναν καλό ἢ κακό γονιό. Αὐτό εἶναι τό μυστήριο τῆς ἐλευθερίας, πού ὀρίζει τήν ποιότητα τῆς υἰότητας κάθε τέκνου καί τῶν σχέσεων πού συνάπτει. Ὅταν τό παραθεωροῦμε, ὀδηγοῦμαστε σέ λάθος συμπεράσματα, καί δέν ζοῦμε. Ἐνας καλός γονιός παρηγορεῖ, διευκολύνει βοηθᾷ. Ἀλλά μόνον ὁ Θεός σώζει. Εὐτυχῶς, τό παρελθόν δέν προδικάζει τό μέλλον.

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας

Ἰούλιος - Αὐγουστος 1922*

Ἰούλιος 1922

Ἡ ἀγωνία τῶν Μικρασιατῶν εἶχε κορυφωθεῖ. Δέν ἀκούγονταν πιά θριαμβευτικές νίκες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Μονάχα θλιβερά μαντάτα ἔφθαναν κάθε τόσο ἀπό τό μέτωπο γιά τόν χαμό συμπατριωτῶν τους.

Ἦδη ἀπό τό Μοσχονήσι ἀρκετοί νέοι εἶχαν σκοτωθεῖ καί τούς παρούσιαζαν σάν ἀγνοούμενους. Μεταξύ αὐτῶν ἦταν κι ἓνας βαφτισμιός τῆς Ἀγγελικῆς, ὁ Στέλιος Ἐμμανουήλ.

Εἰκοσάχρονο λεβεντόπαιδο ὁ Στέλιος, εἶχε τρέξει ἀπό τούς πρώτους νά στρατευθεῖ, γεμάτος ἐνθουσιασμό γιά τή λευτεριά τῆς Πατρίδας του κι ἔφευγε τόσο χαρούμενος, σά νά πήγαινε σέ πανηγύρι! Ἄσβεστα εἶχαν μείνει στή σκέψη τῆς Ἀγγελικῆς τά τελευταῖα λόγια πού τῆς εἶπε σάν τήν ἀποχαιρέτησε φιλώντας της τό χέρι: «Δῶσε μου τήν εὐχή σου, νονούλα μου, νά γυρίσω νικητής. Δέν θέλω νά γυρίσω ντροπιασμένος στήν Πατρίδα».

Εἶχε λάβει μέρος στή μάχη τοῦ Ἀφίον Καραχισάρ. Ἀπ' ἐκεῖ τῆς εἶχε στείλει τό τελευταῖο γράμμα. Ἀπό τότε δέν ξαναμάθανε νέα του.

«Ἄχ, Στέλιο», ψιθύριζε ἡ Ἀγγελική ἀνάμεσα στά δάκρυά της, «ποιός ξέρει σέ ποιό φαράγγι τῆς Ἀνατολῆς σπάραξαν τ' ἀγρίμια τό κορμί σου...» κι ἐνιωθε τόν πόνο νά τῆς τρυπᾷ τήν καρδιά. Μά ἔκανε κουράγιο καί προσπαθοῦσε νά μεταγίσει τήν ἐλπίδα στήν ἀπελπισμένη μάννα του, τήν ἀγαπημένη της ἐξαδέλφη Ἐλένη, πώς ἴσως ἦταν αἰχμάλωτος καί γύριζε μιὰ μέρα μετά τή λήξη τοῦ πολέμου.

«Ἄχ, αὐτός ὁ καταραμένος πόλεμος πότε πιά θά τελειώσει;», ἔλεγαν ἀπελπισμένοι οἱ δύστυχοι Μικρασιάτες, πού εἶχαν τόσο πολύ κουραστεῖ ψυχικά ἀπό τή συνεχή ἀγωνία καί τό καρδιοχτύπι γιά τήν ἀναμενόμενη καταγίδα πού ἔβλεπαν νά καταφθάνει. Ἦδη τά πρῶτα σύννεφα εἶχαν φανεῖ ἀπειλητικά στόν ὀρίζοντα.

Οἱ εἰδήσεις ὄχι μόνο ἀπό τό μέτωπο ἦταν ἀπογοητευτικές, ἀλλά κι ἀπό τήν κυβέρνηση τῆς Ἑλλάδας. Ὡς κι ὁ ἑλληνας διοικητής τῆς Σμύρνης, ὁ Στεργιάδης, καθώς μάθαιναν, ὑποστήριζε περισσότερο τούς Τούρκους ἀπό τούς Ἕλληνες. Ἀμέτρητες φορές εἶχε τιμωρήσει Σμυρναίους, γιά ἀσήμαντες αἰτίες, προκειμένου νά μὴ δυσαρρστήσει τούς Τούρκους. Καί δημογέροντες ἀκόμα εἶχε χαστουκίσει, γιατί τόλμησαν νά διαμαρτυρηθοῦν. Πολλές φορές ἐπίσης εἶχε φερθεῖ μέ τόν πιό ἀπότομο τρόπο πρὸς τόν Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο, γιατί ὁ δίκαιος αὐτός ἱεράρχης ὑποστήριζε τό ποίμνιό του καί κατέκρινε τήν ἄδικη συμπεριφορά τοῦ Στεργιάδη ἀπέναντι στοὺς συμπολίτες του.

Ἐπανελημμένως –ὅπως ἔλεγαν– οἱ δημογέροντες εἶχαν διαμαρτυρηθεῖ γραπτῶς στήν ἑλληνική Κυβέρνηση, ζητώντας τήν ἀντικατάστασή του, ἀλλά δυστυχῶς δέν εἰσακούστηκαν. Γιατί ὁ Στεργιάδης ἦταν φίλος τῶν Ἑγγλων καί πιστός σ' αὐτούς.

–Γι' αὐτό, ὡς φαίνεται, ἀκολουθεῖ κι αὐτός τήν ἴδια τακτική μέ τούς συμμάχους ἀπέναντί μας... προδοσία κι ἐγκατάλειψη, ἔλεγαν στίς συζητήσεις τους πολλοί ἀπό τούς προεστούς τοῦ Μοσχονησιοῦ καί τ' Αἰβαλιοῦ, πού παρακολουθοῦσαν ἄγρυπνοι τήν κατάσταση.

–Καταραμένοι νά ἴναι, κι αὐτός καί οἱ σύμμαχοι κι ἡ Κυβέρνηση τῆς Ἑλλάδας, πού δέν συνθηκολογεῖ μέ τόν Κεμάλ, νά ἡσυχάσουμε ἐπιτέλους.

Ἐπῆρχαν ὅμως καί πολλοί ἐνθουσιώδεις τύποι πού δέν ἀπογοητεύονταν, ἀλλά βαυκαλίζονταν ἀκόμα μέ τή γλυκιά ἐλπίδα τῆς τελικῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων.

–Μήν ἀπογοητεύεστε, βρε παιδιά, ἔλεγαν σ' αὐτούς πού κουνοῦσαν περίλυποι τό κεφάλι. Θά διώξουμε τούς Τούρκους στήν Κόκκινη Μηλιά... αὐτό λένε οἱ προφητείες. Ἴσως εἶναι γραφτό νά ἐπαληθευτοῦν στά χρόνια μας...

14 Αὐγούστου 1922

Παραμονή τῆς Παναγίας. Οἱ Μοσχονησιῶτες ἐτοιμάζονταν γιά τό πανηγύρι τῆς Μεγαλόχαρης.

Πολλές Αἰβαλιώτισσες εἶχαν φθάσει πρό ἡμερῶν γιά νά δεκαπεντίσουν, ὅπως συνήθιζαν νά κάνουν κάθε χρόνο. Ξαφνικά σάν κεραυνός ἔπεσε τό θλιβερό μαντάτο. Ἔσπασε τό ἑλληνικό μέτωπο!... Ὁ Σαγγάριος ἦταν ὁ τάφος του... Ἐκεῖ θυσιάστηκε ἡ Ἑλλάδα στόν βωμό τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ!

Τά μάτια ὄλων γέμισαν δάκρυα, τά στόματα σίγησαν, τά χαμόγελα ἔσβησαν, στά χεῖλη ὁ πόνος στάλαξε φαρμάκι πικρό. Ὡς κι ἡ καμπάνα ἀκόμα τῆς ἐκκλησιάς, σάν χτύπησε γιά τόν ἔσπερινό, λές κι ἔμοιαζε μέ πονεμένη κραυγή πού σήμαινε κάποιον αἰώνιο χωρισμό.

Γονατιστές οἱ γυναῖκες μπροστά στήν θαυματουργή εἰκόνα τῆς Παναγίας ζητοῦσαν τήν προστασία της. Μά τ' ἅγιο βλέμμα, καθῶς ἔλεγαν, τούς φάνηκε πῶς ἦταν δακρυσμένο. Ἀπό στόμα σέ στόμα διαδόθηκε σ' ὄλο τό Μοσχονήσι: «Ἡ Παναγία κλαίει! Θεέ μου, τί συμφορά μᾶς περιμένει ἄραγε; Πρέπει νά φύγουμε γιά νά σωθοῦμε».

Τό πανηγύρι ἔγινε μέσα στή θλίψη καί τήν κατήφεια.

[...]

Ἀπελπισμένοι καί ἀγνώριστοι ἀπό τήν ψυχική καί σωματική ταλαιπωρία, ἄρχισαν νά φθάνουν ἀπό τό μέτωπο οἱ πρῶτοι στρατιῶτες στό Μοσχονήσι καί τ' Αἰβαλί.

–Φύγετε, φύγετε ὅσο πῶ γρήγορα μπορείτε γιά νά σωθεῖτε, λένε στόν τρομοκρατημένο πληθυσμό. Οἱ Τούρκοι κατεβαίνουν σά λυσσασμένα θηριά... σφάζουν, ρημάζουν, καίγουν. Τό σύνθημά τους εἶναι ἡ ἐξόντωση τῶν Γκιαούρηδων.

*Ἀποσπάσματα ἀπό τό ἀπομνημονευματικό ἔργο τῆς Βασιλικῆς Ράλλη, *Πατρίδα ἀξέχαστη, Μικρά Ἀσία*, Αθήνα: Ἄθως 2014, σ. 141-146.

Ντετερμινισμός (αίτιοκρατία)

Αικατερίνης Ρίζου
Δρος Φιλοσοφίας

Στή φιλοσοφία και τήν έπιστήμη, μέ τόν όρο ντετερμινισμός ή αίτιοκρατία δηλώνεται ή αντίληψη ότι όλα τά γεγονότα στό σύμπαν, συμπεριλαμβανομένων τών ανθρώπινων πράξεων και απόφάσεων, έχουν ένα αίτιο πού προϋπάρχει, τό όποιο τά κάνει αναπόφευκτα και αναγκαία. Τοῦτο σημαίνει ότι δέν θά μπορούσαν νά έχουν συμβεί μέ διαφορετικό τρόπο, δηλαδή ότι εἶναι προκαθορισμένα.

Ό ντετερμινισμός δέν περιορίζεται στόν συσχετισμό αίτιου και αποτελέσματος (δηλαδή, στην άπλή αίτιακή εξήγηση), αλλά ισχυρίζεται ότι αυτή ή σχέση εἶναι αναγκαία και αναπόφευκτη, συνεπώς τά πάντα εἶναι προβλέψιμα. Η μοιρολατρία, π.χ., εἶναι μία μορφή ντετερμινισμού, καθώς πρεσβεύει ότι όλα εἶναι προκαθορισμένα νά συμβούν, διότι εξαρτώνται από μία άφηρημένη και άπροσδιόριστη μοῖρα – ό άνθρωπος, λοιπόν, δέν έχει κανέναν έλεγχο και καμία εὐθύνη για τίποτε.

Η ανακάλυψη τών φυσικών νόμων από τόν Νεύτωνα (17^{ος} αἰ.) ενίσχυσε τή ντετερμινιστική σκέψη, πού έπηρέασε και άλλα γνωστικά πεδία, έξω από τόν τομέα τών φυσικών έπιστημών (π.χ., τήν κοινωνιολογία, τήν πολιτική θεωρία, τήν ψυχολογία, τήν οικονομία κ.ά.) Όστόσο, ήδη από τόν 18^ο αἰ. ό Βρετανός φιλόσοφος Ντέιβιντ Χιούμ (David Hume, 1711-1776) άπέρριψε τόν ντετερμινισμό, παρατηρώντας ότι άν όντως ύπήρχε, τότε θά μπορούσαμε νά γνωρίζουμε έξαρχής ποιό αποτέλεσμα θά έχει ένα αίτιο. Όστόσο, ή έμπειρία δείχνει ότι μόνον άφού έχουμε ένα αποτέλεσμα, μπορούμε νά τοῦ αποδώσουμε ένα αίτιο, και πάλι όχι μέ άπόλυτη βεβαιότητα.

Η ιδέα τοῦ ντετερμινισμού εἶναι ασύμβαση μέ τό αὐτεξούσιο, μέ τήν ελεύθερη βούληση, πού χάρισε ό Θεός στόν άνθρωπο. Εἶναι ενδιαφέρον ότι οί Πατέρες κατά τούς πρώτους χριστιανικούς αἰώνες υπογράμμισαν τή σημασία τής ανθρώπινης ελευθερίας, σέ αντίθεση μέ τόν ντετερμινισμό τής στωικής φιλοσοφίας και τών αντιλήψεων τοῦ γνωστικισμού. Όστόσο, ό ντετερμινισμός εἰσχώρησε στην προτεσταντική θεολογική σκέψη, μέ τήν έννοια τοῦ προκαθορισμοῦ, πού υποστηρίζει ότι έφ' όσον ό Θεός εἶναι ή αίτία τών πάντων και, επίσης, παντογνώστης, όλα εἶναι προκαθορισμένα, αναγκαία και αναπόφευκτα. Εἶναι όμως σαφές ότι αυτή ή θεολογική αντίληψη συγκρούεται μέ τήν έννοια τής ελευθερίας και τής σωτηρίας, όπως κατανοούνται από τήν Όρθόδοξη θεολογία.

Οι προκλήσεις, οί πειρασμοί, και οί κίνδυνοι τῆς ἀπολογητικῆς

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου

Ἐφημ. Ἰ.Ν. Αναλήψεως Ντράφι - Ἐπισκ. Καθηγητοῦ Παν. Emory

Μέ τόν ὄρο ‘ἀπολογητική’ ἐννοοῦμε συνήθως τή θεολογική ὑπεράσπιση τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή, ἡ ἀπολογητική ἀποτελεῖ ἕνα ἐπιμέρους γνωστικό ἀντικείμενο τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἀπολογητική, ὡστόσο, ἔχει μία ἀκόμα διάσταση, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται, δυνάμει ἢ ἐνεργεία, τό σύνολο τῆς θεολογίας. Αὐτή συνίσταται στήν προσπάθειά της νά καταστήσει τή θεολογία ἐλκυστική, καί ἐπομένως πειστική, σέ ὅλους ἐκείνους πού εἴτε τήν ἀγνοοῦν εἴτε τήν ἀπορρίπτουν. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκεινται οἱ προκλήσεις καί οἱ κίνδυνοι τῆς ἀπολογητικῆς. Ἡ μεγάλη πρόκληση εἶναι νά παρουσιάσει κανεῖς τήν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου συνδέοντάς την μέ τίς γνώσεις, τίς ἐμπειρίες, τόν πολιτισμό, καί τά ἐρωτήματα τοῦ σύγχρονου ἀκροατηρίου, χωρίς ὅμως νά ἐγκλωπῶθαι τίς προϋποθέσεις του, ἐφόσον αὐτές εἶναι ἀσύμβατες μέ τή χριστιανική πίστη. Κάτι τέτοιο κάνει, γιά παράδειγμα, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στήν ὁμιλία του στόν Ἄρειο Πάγο, τήν ὁποία ἀναπαράγει ὁ Εὐαγγελιστής Λουκάς. Ὁ μέγας κίνδυνος, ἀντίθετα, γιά τόν χριστιανό ἀπολογητή εἶναι νά ἀλλοιωῦσει τήν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου, στήν προσπάθειά του νά τήν καταστήσει ἐλκυστική, ἀρεστή, “πειστική”

σέ ἐκείνους πού ἐμφοροῦνται ἀπό ἄλλες, κατά τή γνώμη τους αὐτονόητες, ἢ καί “ιερές”, ἀντιλήψεις, σπεύδοντας μάλιστα νά δηλώσει ὅτι συμφωνεῖ ἢ ἀκόμα καί ὅτι ὑπερθεματίζει. Στήν περίπτωση αὐτή, ὁ χριστιανός ἀπολογητής δέν καλεῖ τούς ἀποδέκτες του σέ μετά-νοια, σέ ἀλλαγὴ τοῦ νοῦ, τῆς καρδιάς, καί τῆς ζωῆς, μέσα ἀπό τήν ἀποδοχή τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, ἀλλά “μετα-νοεῖ” ὁ ἴδιος, συσχηματιζόμενος μέ ἀντιλήψεις πού ἀντίκεινται στή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μειονεξία, ἡ ἔλλειψη πίστεως, καί ἡ ἀνεπαρκὴς θεολογική κατάρτιση ἐνίστε συμβάλλουν σέ μία τέτοιου εἴδους “ἀπολογητική” λειτουργία τῆς θεολογίας. Ὅρισμένες φορές, μᾶλλον ἀνεπίγνωστα, τό κίνητρο τοῦ θεολόγου δέν εἶναι πρωτίστως νά μεταστρέψει τούς φαινομενικά κυρίαρχους ἀκροατές του, ἀλλά νά γίνεῖ ὁ ἴδιος ἀποδεκτός. Στήν περίπτωση, βέβαια, αὐτή ἔχει ἤδη ἀποτύχει παταγωδῶς νά τούς μεταστρέψει, ἐφόσον αὐτό πού τούς κηρύττει δέν τό ἔχουν ἀνάγκη, διότι ἤδη τό γνωρίζουν καί τό πιστεύουν, καί μάλιστα ἐπιχαίρουν πού, ἐπιτέλους, κάποιος “προοδευτικός” καί “ἀνοιχτόμυαλος” χριστιανός τό ἀσπάζεται. Ἐχει ὅμως ἀποτύχει παταγωδῶς, ἔστω καί ἂν δέν τό ἀντιλαμβάνεται, ἀκόμα καί ὡς πρός τήν εὐτελή του

ἐπιδίωξη νά γίνει ἀποδεκτός, καί τοῦτο διότι διαφεύγει τῆς προσοχῆς του ὅτι, στήν πραγματικότητα, οἱ ἄνθρωποι μᾶς ἐκτιμοῦν ὅταν πιστεύουμε αὐτό πού κά-νουμε καί τό παίρουμε στά σοβαρά.

Ἀπολογητικοῦ τύπου ἀλλοιώσεις τῆς εὐαγγελικῆς ἀλήθειας στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ἔχουμε γνωρίσει πολλές. Γιά παράδειγμα, ὁ Ὁριγένης, μία τόσο σημαντική προσωπικότητα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, διαμόρφωσε ἐν μέρει τή θεολογία του μέ βάση τόν κυρίαρχο πλατωνισμό τῆς ἐποχῆς καί ἔτσι κατέληξε στό νά διατυπώσει διδασκαλίες πού καταδικάστηκαν ἀπό τήν Ἐκκλησία. Σέ ἀντίστοιχο, ἄν καί μικρότερο, σφάλμα ὑπερεκτίμησης τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλη ὑπέπεσε σέ κάποιες περιπτώσεις ἡ σχολαστική ρωμαιοκαθολική θεολογία τοῦ Μεσαίωνα. Παρόμοιο σφάλμα, σέ πολύ μεγαλύτερο βαθμό, διέπραξε ἡ φιλελεύθερη προτεσταντική θεολογία τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, διαμορφώνοντας τό περιεχόμενό της ὑπό τήν ἐπίδραση τοῦ γερμανικοῦ πολιτισμοῦ. Παρομοίως, ὁ π. Σέργιος Μπουλγκάκωφ, ὑπό τήν ἐπίδραση τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, διαμόρφωσε καί προέβαλε μία μορφή πανθεισμοῦ, τήν ὁποία ἀποδόμησε εὐστοχα ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ. Ἀντίστοιχη ἀποτυχία διαπιστώνουμε στόν περσοναλιστικό ἀμοραλισμό τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, ὁ ὁποῖος προώθησε τήν ἀποθητικοποίηση τοῦ χριστιανισμοῦ μέ τρόπο ἐλκυστικό μέν στήν πεπτωκυία φύση τῶν ἀκροατῶν του, ἀπολύτως ἀσύμβατο ὅμως μέ τόν σταυρό τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Τέτοιου εἴδους ἀστοχίες ἀπαντοῦν ἐπίσης στόν χῶρο τῆς ποιμαντικῆς καί τῆς ἱεραποστολῆς.

Οἱ ἴδιοι πειρασμοί καί κίνδυνοι βρίσκονται μαζί μας καί σήμερα: νά τοποθετήσουμε, δηλαδή, τά ἰδεολογικά εἶδωλα τοῦ σύγχρονου κόσμου (λ.χ. τίς διάφορες μορφές ἀναγνώρισης “δικαιωμάτων” θεσμοποίησης τῆς ἀνηθικότητας ἢ καί τοῦ ἐγκλήματος, τήν ἄρνηση τῆς κρίσης τοῦ Θεοῦ καί τῆς αἰωνιότητος τῆς κόλασης κ.λπ.) σέ τόσο περιοπτη θέση, ὥστε νά διαμορφώσουμε μέ βάση αὐτά τό περιεχόμενο τοῦ θεολογικοῦ μας λόγου. Πῶς θά διατυπώσουμε σύγχρονο θεολογικό λόγο, χωρίς ὅμως νά ὑποκύψουμε στά ἰδεολογικά προτάγματα τῶν ἀκροατῶν μας; Αὐτό ἀποτελεῖ μέγιστη πρόκληση γιά τήν ἀπολογητική λειτουργία τῆς θεολογίας.

Μήπως ὅμως, προκειμένου νά μήν συγχρουόμαστε καί νά μήν προκαλοῦμε τήν κοινωνία, ἡ καλύτερη ἀπολογητική λύση, γιά κάποια τουλάχιστον ζητήματα, θά ἦταν ἡ σιωπή; Ὅχι. Ὅταν πρότειναν στόν Ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή (αὐτόν τόν μεγάλο μάρτυρα τῆς πίστεως) νά μήν προσυπογράψει μέν τή μονοθελητική Χριστολογία, ἐφόσον τή θεωροῦσε αἰρετική, νά πάψει ὅμως νά καταφέρεται ἐναντίον της, ἐκεῖνος ἀπάντησε μέ τά λόγια του ψαλμωδοῦ: «οὐκ εἰσὶ λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν» (Ψλ 18:4). Προφανῶς ὑπάρχει καιρός τοῦ σιγᾶν καί καιρός τοῦ λαλεῖν, ἀλλά σέ καμμία περίπτωση τό λαλεῖν δέν μπορεῖ νά ὑποκατασταθεῖ ἀπό τό σιγᾶν, σέ καμμία περίπτωση δέν μπορεῖ νά φιμωθεῖ, καί μάλιστα ἀπό τοὺς ἴδιους τοὺς θεολόγους, ὁ ἄλογος γιά τόν Θεό, τήν ἀναγγελία καί ὑπεράσπιση τοῦ ὁποῖου ἔχει ὡς αὐτονόητο χρέος τῆς ἡ θεολογία.

Σχόλιο στό Α' Ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ
τῆς 29^{ης} Αὐγούστου: Ἡσα 40:1-5

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου

Ὁμ. Καθηγ. Α.Π.Θ. - Ἄρχ. Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜετΧ Ἐκκλησίας

Ἄν θά ἤθελε νά περιγράψει κανεῖς μέ μία μόνον πρόταση τήν προσωπικότητα καί τή δράση τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου, δέν θά μπορούσε ἴσως νά βρεῖ πιό χαρακτηριστική ἀπό αὐτήν μέ τήν ὁποία τόν περιγράφει τό ἀπολυτίκιο τῆς γιορτῆς του:

*ἀνεδείχθεις γάρ ὄντως καί προφητῶν
σεβασμιώτερος·
ὅτι καί ἐν ρεῖθροις βαπτίσαι κατηξιώθης
τόν κηρυττόμενον.*

Καί πραγματικά, εἶναι ὁ προφήτης ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον κήρυξε τόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία, ἀλλά ἀξιώθηκε κιόλας νά δεῖ τήν πραγματοποίηση τῶν ἐξαγγελιῶν του. Ἔτσι, δέν θά ἦταν ὑπερβολή, ἂν ὑποστήριζε κανεῖς ὅτι στό πρόσωπο τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ συνοψίζεται τό κήρυγμα ὅλων τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ἄν, λοιπόν, ἐπιχειροῦσε κανεῖς νά κατατάξει τόν βαπτιστή Ἰωάννη σέ κάποια συγκεκριμένη περίοδο τῆς Ἱστορίας, θά ἀντιμετώπιζε μεγάλες δυσκολίες, καθώς ὁ Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος ἐπονομάστηκε “Πρόδρομος”, ἐπειδή ἐμφανίστηκε ἀμέσως πρῖν ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό, προετοιμάζοντας μέ τό κήρυγμά του τούς

ἀνθρώπους νά τόν ἀναγνωρίσουν καί νά τόν δεχτοῦν, βρίσκεται στό μεταίχμιο δύο κόσμων· μέ αὐτόν κλείνει ἡ ἐποχή τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί ἀνοίγει ἡ ἐποχή τῆς Καινῆς.

Τό πρῶτο ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς ἀφιερωμένης στή μνήμη τῆς ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἡμέρας, συγκροτεῖται, σύμφωνα μέ τή λειτουργική παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀπό μικρά ἀποσπάσματα περικοπῶν ἀπό τό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτη Ἡσαΐα (40:1-5^β,9^{α-γ}· 41:17^β-18· 45:8^{α-δ}· 48:20^β-21^β· 54:1^{α-δ}). Ὅπως εἶναι γνωστό, στό δεύτερο μέρος τοῦ ἔργου, πού περιλαμβάνει τά κεφάλαια 40 ἕως 55 τοῦ βιβλίου, ἔχουν συμπεριληφθεῖ προρρήσεις, προτροπές καί παρηγορητικοί λόγοι πρὸς τοὺς ἐξόριστους στή Βαβυλώνα Ἰουδαίους. Ἡ καταστροφή πού προαναγγέλθηκε στίς προφητεῖες τῆς πρώτης ἐνότητας ἐπῆλθε καί τό κήρυγμα τοῦ προφήτη γίνεται τώρα παρηγορητικό καί ἐλπιδοφόρο. Τό κεφάλαιο 39 τοῦ βιβλίου τελειώνει μέ τήν πληροφορία ὅτι ὁ βασιλιάς Ἐζεκίας ἀδιαφόρησε γιά τήν προφητεία τοῦ Ἡσαΐα, ὅτι ἐπίκειται ἡ καταστροφή τοῦ βα-

σιλείου του καί ἡ αἰχμαλωσία τοῦ λαοῦ του (Ήσα 39:5-8). Παρ' ὅλα αὐτά, τό βιβλίό δέν λέει τίποτα γιά τήν ἐκπλήρωση αὐτῆς τῆς προρρησης. Ἀπό τό κεφάλαιο 40 καί ἐξῆς ὁ Θεός μέ τό στόμα τοῦ προφήτη παρηγορεῖ τόν λαό του, ἐξαγγέλλοντας τό τέλος τῆς αἰχμαλωσίας του, τόν νουθετεῖ νά ἀποφεύγει τήν εἰδωλολατρία καί τόν διαβεβαιώνει ὅτι αὐτός κινεῖ τά νήματα τῆς Ἱστορίας.

Τό ἀνάγνωσμα ἀρχίζει μέ μιά σύντομη προφητεία σέ ποιητικό λόγο, μέ τήν ὁποία προαναγγέλλεται τό τέλος τῆς βαβυλώνιας αἰχμαλωσίας:

Ἡ περικοπή ἀρχίζει μέ μιά διπλή προσταγή ἀπό μέρους τοῦ Θεοῦ: «Παρηγορεῖτε, Παρηγορεῖτε τόν λαό μου!» (40:1). Ἀξιοσημεῖωτο ὅμως εἶναι, ὅτι τό κείμενο δέν ἀναφέρει σέ ποιόν ἀπευθύνεται αὐτή ἡ προσταγή. Προφανῶς στόχος τοῦ συγγραφέα εἶναι νά ἐστιάζει ὁ ἀναγνώστης στό περιεχόμενο τοῦ μηνύματος, στήν ἀμετάκλητη ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ νά ἀποκαταστήσει τίς σχέσεις του μέ τόν λαό του, καί ὄχι στόν ἀποδέκτη τοῦ μηνύματος. Τή γενική προσταγή διαδέχονται ἐπιμέρους ὁδηγίες καί διευκρινίσεις. Στούς ἐπικεφαλῆς τῆς κοινότητας τῶν ἐξορίστων, στούς ἱερεῖς, ἀναθέτει ὁ Θεός τό καθήκον τῆς ἐμπύχωσης καί τῆς παρηγορίας τῆς Ἱερουσαλήμ, μέ τή διαβεβαίωση ὅτι ὀλοκληρώθηκε ἡ περίοδος τῆς ταπεινώσεώς της καί ὅτι συγχωρήθηκε ἡ ἁμαρτία της, καθώς τιμωρήθηκε μέ τό παραπάνω. Ἐνδεικτικό τῆς ἀλλαγῆς τῆς στάσης τοῦ Θεοῦ ἀπέναντι στόν λαό του εἶναι ἡ τρυφερότητα μέ τήν ὁποία διατυπώνεται ἡ δευτέρη προσταγή: «λαλήσατε εἰς τήν καρδίαν Ἱερουσαλήμ» (40:2).

Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι σέ ὀλόκληρο τό πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου ἡ Ἱερουσαλήμ καταγγέλλεται μέ ἰδιαίτερα σκληρές ἐκφράσεις γιά τήν ἀποστασία της ἀπό τόν Θεό καί τήν ἄρνηση τῶν κατοίκων της νά εἰσακούσουν τίς ἐκκλήσεις τῶν προφητῶν καί νά μετανοήσουν. Οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς στάσης περιγράφονται μέ πολύ ἀνατριχιαστικές εἰκόνες στό βιβλίό τῶν Θρηγῶν (2:20-21):

Κοίταξε, Κύριε, καί δές ποιόν μέ τέτοιο τρόπο τρύγησες!

Θά ἔπρεπε νά φάνε οἱ γυναῖκες τῆς κοιλιᾶς τους τόν καρπό;

σφαγέας ἔκανε τόν τρύγο·

ἔπρεπε νά σφαχτοῦν μωρά πού θήλαζαν ἀκόμα;

θά ἔπρεπε ν' ἀφήσεις νά θανατωθοῦν μέσ στοῦ Κυρίου τόν ναό οἱ ἱερεῖς καί οἱ προφῆτες;

Στούς δρόμους κείτονται νεκροί, παιδιά μικρά καί γέροντες·

οἱ κοπέλες καί τά παλικάρια μου σύρθηκαν στήν αἰχμαλωσία·

μέ ξίφος καί μέ πείνα τούς θανάτωσες, τήν ἡμέρα τῆς ὀργῆς σου τούς κατακρεοῦρησες,

οὔτε πού τούς λυπήθησες.

Ἔτσι, θά μπορούσε νά λεχθεῖ ὅτι ἡ προφητεία τοῦ 40:1-5 λειτουργεῖ ὡς ἀπάντηση στίς κραυγές τοῦ πόνου καί τῆς ἀπελπισίας, πού ὁ προφητικός θρηγῶνος ἀπευθύνει πρὸς τόν Θεό.

Στόν στίχο 3 μιά νέα φωνή σκίζει τή σιωπή τῆς ἐρήμου, δίνοντας μιά καινούργια προσταγή: «Ἐτοιμάστε τόν δρόμο γιά νά περάσει ὁ Κύριος, ἰσιῶστε τά μονοπάτια νά περάσει ὁ Θεός μας». Καί πάλι τό κείμενο δέν διευκρινίζει σέ ποιόν

ἀνήκει ἢ φωνὴ οὔτε σέ ποιόν ἀπευθύνεται. Ἔτσι, γιὰ ἄλλη μία φορά τό κέντρο βάρους μετατοπίζεται ἀπό τόν ἐντολέα καί τόν ἀποδέκτη τῆς ἐντολῆς στό περιεχόμενό της. Τό σημαντικό, στήν προκειμένη περίπτωση, δέν εἶναι ποιός θά κατασκευάσει τόν δρόμο, ἀλλά ποιός θά περάσει ἀπ' αὐτόν. Μέ τήν εἰκόνα αὐτή ὁ προφήτης πληροφορεῖ τούς ἐξόριστους Ἰουδαίους ὅτι ὁ καιρός τῆς μακρᾶς ἀπουσίας τοῦ Θεοῦ ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ ἔφτασε στό τέλος του καί τώρα εἶναι ἔτοιμος νά ἐπιστρέψει στήν πόλη του.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Θεοῦ δέν γίνεται μέσα ἀπό πόλεις καί χωριά, σάν τήν προέλαση ἑνός κατακτητῆ, ἀλλά μέσα ἀπό τήν ἔρημο, ὅπου ἡ ἐγκατάσταση καί ἡ ἐπιβίωση τῶν ἀνθρώπων καί τῶν ἄλλων ζωντανῶν πλασμάτων εἶναι ἐπισημάνης. Ὅπως τήν πρώτη φορά, κατά τήν ἔξοδο ἀπό τήν Αἴγυπτο, ὁ Θεός τέθηκε ἐπικεφαλῆς τοῦ λαοῦ του καί τόν ὀδήγησε στήν ἔρημο, ὅπου συνῆψε μαζί του Διαθήκη πού διαμόρφωσε τίς μεταξὺ τους σχέσεις, ἔτσι καί τώρα, ὁ Θεός προπορεύεται καί πάλι σέ μία νέα ἔξοδο, γιὰ νά ὀδηγήσει τόν λαό του ἀπό τή Βαβυλώνα στήν Ἱερουσαλήμ. Ὅμως ἡ πορεία

αὐτή δέν θά εἶναι μία πορεία δοκιμασίας, ὅπως ἐκείνη μέσα ἀπό τήν ἔρημο τοῦ Σινᾶ, καθὼς τώρα ὁ Θεός προστάζει: «Κάθε φαραγγί νά ἐπιχωματωθεῖ, κάθε βουνό καί κάθε λόφος νά ἰσοπεδωθεῖ· ὅλες οἱ στροφές νά γίνουν εὐθεῖες καί οἱ κακοτράχαλοι δρόμοι ὀμαλοί» (40:4). Ἔνας ριζικός μετασχηματισμός τῆς γήινης τοπογραφίας ὡς προοίμιο μιᾶς συγκλονιστικῆς ἀποκάλυψης τῆς δόξας τοῦ Κυρίου σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους καί τῆς σύναψης μιᾶς νέας Διαθήκης μέ ὀλόκληρη πλέον τήν ἀνθρωπότητα.

Ἔργο τῶν προφητῶν πού θά ἀκολουθήσουν εἶναι ἡ προετοιμασία τῶν ἀνθρώπων γι' αὐτήν τήν ἀποκάλυψη. Τελευταῖος στή σειρά αὐτῆ τῶν προφητῶν εἶναι ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, τόν ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία ταύτισε μέ τή φωνή πού βροντοφωνάζει στήν ἔρημο (Μάρκ 1:2-4), καί ὁ ὁποῖος τήν κατάλληλη στιγμή θά διακηρύξει: «Γι' αὐτόν ἦταν πού εἶπα, “Ἐκεῖνος πού ἔρχεται ὕστερα ἀπό μένα εἶναι ἀνώτερός μου, γιατί ὑπῆρχε πρῖν ἀπό μένα”» (Ἰωάν 1:15). Οἱ πολιτικές δυνάμεις τῆς ἐποχῆς τόν ἀποκεφάλισαν γιὰ νά κλείσουν τό στόμα, δέν κατόρθωσαν ὅμως νά σβήσουν τή φωνή του.

*Αὐγούστου 1921 - Ἐρημική ἔρημος - Στρατιῶτες
λιχνίζουν σιτάρι. Ἄλμυρά ἔρημος.*

*Ἑλληνες στρατιῶτες
λιχνίζουν σιτάρι. Ἄλμυρά
ἔρημος, Αὐγούστου 1921
(Συλλογή Μουσείου
Μπενάκη)*

Ὁ νικητής καί τό ἔπαθλο, Β΄

Ἰωάννη Καραβιδόπουλου
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

«Τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου, καί δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκήν, καί ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ λαμβάνων» (Αποκ 2,7)

Α΄

Ἡ γ΄ ἐπιστολή τῆς Ἀποκαλύψεως (2,12-17), πού ἀπευθύνεται πρὸς τὴν ἐκκλησία τῆς Περγάμου, κατακλείεται μέ τὴν ὑπόσχεση πρὸς τὸν νικητή, πού παραθέσαμε παραπάνω. Τρία στοιχεῖα περιέχει ἡ ὑπόσχεση αὐτή, πού πρέπει νά ἐξεταστοῦν ἀναλυτικότερα: τό μάννα τό κεκρυμμένον, ἡ λευκή ψῆφος καί τό καινὸν ὄνομα.

1. Τό μάννα τό κεκρυμμένον θυμίζει τὴ διήγηση τοῦ βιβλίου τῆς Ἐξόδου (16,11-15. 33-34), κατὰ τὴν ὁποία, σύμφωνα μέ προσταγή τοῦ Μωυσῆ, οἱ Ἰσραηλίτες γέμισαν μέ μάννα μία χρυσή στάμνα, τὴν ὁποία τοποθέτησαν στὴν κιβωτό τῆς διαθήκης «εἰς διατήρησιν εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν» (Ἐξ 16,33). Σύμφωνα μέ μεταγενέστερο ραβινικό θρύλο, ὁ προφήτης Ἰερεμίας κατὰ τὴν καταστροφή τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομώντα τὸν 6^ο αἰῶνα π.Χ. ἔκρυψε τὴ χρυσή στάμνα μέ τό μάννα σέ σπηλιά τοῦ ὄρους Σινᾶ· κατὰ τούς μεσσιανικούς χρόνους –συνεχίζει ὁ θρύλος– θά ἐπιστρέψει ὁ Ἰερεμίας γιὰ νά φανερώσει τό κρυμμένο μάννα. Τροφοδοσία μέ τό κρυμμένο μάννα σημαίνει, κατὰ τίς ἰουδαϊκές ἀντιλήψεις, μετοχή στά ἀγαθὰ τῆς μεσσιανικῆς ἐποχῆς.

Ἐκτός τοῦ χωρίου πού ἐξετάζουμε καί τοῦ Ἐβρ 9,4, γιὰ τό μάννα γίνεται λόγος ἐπίσης στὴν Κ. Διαθήκη καί μάλιστα στό Κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιο (6,31· 49), ὅπου ἀντιδιαστέλλεται τό ἐξ οὐρανοῦ μάννα, πού ἔφαγαν οἱ Ἰσραηλίτες στὴν ἔρημο ἀλλά παρά ταῦτα πέθαναν, πρὸς τὸν «ἄρτον τῆς ζωῆς», πού κατέρχεται ἐπίσης ἐξ οὐρανοῦ καί δίνει ζωή: «ἐάν τις φάγη ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα» (6,51).

2. Ἡ λευκή ψῆφος, συνήθως ἕνα λευκὸ τετραδάκι, χρησιμοποιεῖται στὴν ἀρχαιότητα εἴτε στά δικαστήρια ὡς ἀθωωτική ψῆφος, εἴτε ὡς πρόσκληση σέ ἐπίσημα συμπόσια, εἴτε ὡς ἔπαθλο στόν νικητὴ ἀγώνων, εἴτε ὡς φυλακτό πού περιέχει ἕνα μαγικό ὄνομα ἢ κάποια μαγική φράση. Ἡ τελευταία αὐτὴ χρῆση μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα, γιατί ἡ συνέχεια τῆς ὑποσχέσεως τοῦ στίχου μας ἔχει ὡς ἐξῆς: «καί ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον». Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὰ δύο ἐπίθετα λευκὸς (ψῆφος λευκή) καί καινὸς (ὄνομα καινὸν) εἶναι τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα τῆς Ἀποκαλύψεως. Γίνεται λόγος, π.χ., γιὰ ἱμάτια λευκά, ἵππο λευκὸ, πόλη λευκή, νεφέλη

λευκή, θρόνο λευκό κ.ἄ. Πρόκειται για τό χρώμα πού ἀνήκει σέ μιὰ ὑπεργήνη, οὐράνια πραγματικότητα, στήν πραγματικότητα τοῦ «καινοῦ οὐρανοῦ» καί τῆς «καινῆς γῆς», τῆς «καινῆς Ἱερουσαλήμ», ἀφοῦ ὁ καθήμενος ἐπί τοῦ θρόνου διακηρύττει ὅτι «ἰδοῦ καινὰ ποιῶ πάντα» (Ἀποκ 21,5).

3. Ποιό εἶναι, τέλος, τό «καινόν ὄνομα»; Ἡ ἀποψη ὅτι πρόκειται γιά τό νέο ὄνομα τοῦ πιστοῦ, πού δηλώνει τήν ἀλλαγὴ τῆς καταστάσεώς του στόν καινούργιο κόσμο τῆς οὐράνιας Ἱερουσαλήμ, ἓνα ὄνομα πού γνωρίζει μόνον ὁ ἴδιος ὁ πιστός, δέν βρῆκε ὑποστηρικτές, ἐνῶ ἡ πλειοψηφία τῶν ὑπομνηματιστῶν δέχεται ὅτι τό ὄνομα αὐτό εἶναι τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τοῦ Κυρίου, ἢ τοῦ Λόγου. Ἄλλωστε, παρόμοιο ὄνομα φέρει γεγραμμένον καί ὁ στρατηλάτης ὁ καθήμενος ἐπί τοῦ λευκοῦ ἵππου, πού ἡγεῖται τῶν οὐρανίων δυνάμεων: «ἔχων ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός ... καί κέκληται τό ὄνομα αὐτοῦ ὃ λόγος τοῦ θεοῦ» (19,11-13). Ὁ ἴδιος ἐπίσης «ἔχει τό ἱμάτιον καί ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ὄνομα γεγραμμένον βασιλεὺς βασιλέων καί κύριος κυρίων» (19,16).

Ἐνῶ ἡ παράσταση τοῦ κεκρυμμένου μάννα προέρχεται ἀπὸ τὸν ἰουδαϊσμό, γιά τὴν προέλευση τῆς εἰκόνας τῆς λευκῆς ψήφου, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι γραμμένο ὄνομα καινόν, ἔχουν διατυπωθεῖ διαφορῶς ἀπόψεις: Πολλοὶ ἐρμηνευτὲς θεωροῦν ὡς χῶρο προελεύσεως τῆς εἰκόνας τίς λαϊκὲς ἀπόψεις τοῦ περιβάλλοντος περὶ μαγικῆς δυνάμεως πού ἔχουν ὀρισμένες φράσεις ἢ ὀνόματα θεῶν χαραγμένα πάνω σέ φυλακτά, ὀνόματα πού

γνωρίζει μόνον ὁ φορέας τοῦ φυλακτοῦ καί πού ἢ ἐπίκλησή τους ἐφοδιάζει μὲ ἰδιάζουσα δύναμη τὸν φορέα τοῦ φυλακτοῦ. Ἄλλοι ἐρμηνευτὲς ἀναζητοῦν τὴν προέλευση τῆς παραστάσεως τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τῆς λευκῆς ψήφου στόν πιό οἰκεῖο γιά τὸν συγγραφέα μας χῶρο τῆς Π. Διαθήκης, παραθέτοντας τὰ χωρία Ἰσ 62,2 «καὶ ὄψονται ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου καὶ βασιλεῖς τὴν δόξαν σου, καὶ καλέσει σε τὸ ὄνομά σου τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό» καί Ἰσ 65,15 ἐξ «τοῖς δὲ δουλεύουσιν αὐτῷ κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς ... ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσιν τῶν προτέρων...». Τό τελευταῖο χωρίο τοῦ Ἰσαΐα παρουσιάζει χαρακτηριστικὲς ὁμοιότητες μὲ τὴν Ἀποκάλυψη. Ὡστόσο δέν εἶναι σωστὴ ἡ διλημματικὴ θέση τοῦ ἐρωτήματος: Π. Διαθήκη ἢ μαγικὲς ἀντιλήψεις τοῦ ἐλληνιστικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ κόσμου; Ὁ συγγραφέας τῆς Ἀποκαλύψεως εἶναι ἐξοικειωμένος τόσο μὲ τὴν Π. Διαθήκη καί τίς ἰουδαϊκὲς παραστάσεις, ὅσο καί μὲ τρέχουσες λαϊκὲς ἀπόψεις τῆς ἐποχῆς του. Ὅτι γιά τό θέμα μας ἔχει σημασία εἶναι, ἐάν ἡ ὑπόσχεση τοῦ 2,17 εἶναι μόνον μελλοντικὴ ἢ ἐάν τό μάννα καί τό καινόν ὄνομα σχετίζονται καί μὲ τὴν παροῦσα ζωὴ τῶν πιστῶν. Περί αὐτοῦ ὅμως θά γίνει λόγος στό Β' μέρος τοῦ παρόντος ἄρθρου.

Β'

Ἡ συσχέτιση τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς μὲ τὸν Χριστό τῆς α' ἐπιστολῆς, πού συνεχίζεται μὲ τὴν ὑπόσχεση ζωῆς τῆς β' ἐπιστολῆς, βρῖσκει τὴ φυσιολογικὴ τῆς ἐπέκτασης στήν ἐρμηνεία τοῦ κεκρυμμένου

μάννα ὡς τοῦ ἐξ οὐρανοῦ καταβάντος ἄρτου τῆς ζωῆς: Ὁ ἐσθίων τόν οὐράνιον αὐτόν ἄρτον ἔχει ζωήν αἰώνιον, κατὰ τή γνωστή εὐχαριστιακή ἐρμηνεία τοῦ 6^{ου} κεφαλαίου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννη.¹ Τήν εὐχαριστιακή ἐρμηνεία τοῦ κεκρυμμένου μάννα βρίσκουμε καί στό Ὑπόμνημα τοῦ Ἀρέθα, ἐπισκόπου Καισαρείας, ὁ ὁποῖος καί ἀντιπαραθέτει τόν οὐράνιον αὐτόν ἄρτον πρὸς τὰ βδελυρά κρέατα πού θυσιάζονται στά εἰδῶλα: «...τῶ νικῶντι δοθῆναι φαγεῖν τοῦ μάννα ἀντὶ τῆς ἀκαθάρτου βρώσεώς τε καὶ βδελυρᾶς ὑπέσχετο. Μάννα δὲ τροπικῶς ὁ ἄρτος ἐπὶ τῆς ζωῆς ὁ οὐρανόθεν δι' ἡμᾶς κατελθών»².

Ἄλλωστε, τό «καινὸν ὄνομα» τό συνδέουν ὀρισμένοι ἐρευνητές μέ τήν ὀνοματοδοσία τοῦ χριστιανοῦ κατὰ τό μυστήριον τοῦ βαπτίσματος. Πάντως, ὅπως κι ἂν ἔχει τό πράγμα, ὁ μυστηριακός χαρακτήρας τῆς βρώσεως τοῦ κεκρυμμένου μάννα-ἄρτου ζωῆς καί τῆς ὀνοματοδοσί-

ας συνδέονται μέ τήν παροῦσα ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, πού ἀποτελεῖ πρόγευση καί ἀπαρχὴ τῆς μέλλουσας ὀλοκληρώσεως.

Τελικά, γιά νά συνοψίσουμε καί νά κατακλείσουμε τήν ἐρμηνεία τῆς γ' ὑποσχέσεως, ἡ βρώση τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς καί ἡ σφραγίδα τοῦ καινοῦ ὀνόματος σημαίνουν ὅτι οἱ χριστιανοὶ νικητές ἀνήκουν στόν Χριστό, τόν Κύριο τῶν κυρίων καί Βασιλέα τῶν βασιλέων, στόν ὁποῖον καί μόνον ἀνήκει λατρεία καί ὄχι στόν Ρωμαῖο αὐτοκράτορα. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι στήν ἐπιστολή αὐτὴ πρὸς τήν ἐκκλησία τῆς Περγάμου γίνεται λόγος γιά τόν «θρόνον τοῦ σατανᾶ», πού κατὰ τήν ὀρθότερη ἐρμηνεία ὑπονοεῖται ἡ αὐτοκρατορικὴ λατρεία³, ἡ δὲ ὑπόσχεση γιά τό καινὸ ὄνομα δέν μπορεῖ νά εἶναι ἄσχετη μέ τό γεγονός, γιά τό ὁποῖο στήν ἐπιστολή ἐπαινεῖται ὁ ἄγγελος τῆς ἐκκλησίας: «κρατεῖς τὸ ὄνομά μου καί οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου» (2,13), παρὰ προφανῶς τίς πιέσεις τῶν Ρωμαίων ἀξιωματοῦχων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Βλ. σχετικὰ μέ τήν εὐχαριστιακή ἐρμηνεία π. Ἰωάννης Σκιαδαρέσης, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη. Τὰ πρῶτα καί τὰ ἔσχατα σέ διάλογο*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας 2013, σ. 208. 2. PG 106:537. 3. Β. Στογιάννος, «Ὁπου ὁ θρόνος τοῦ Σατανᾶ» (Ἀποκ. 2,13), *Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν* 4 (1976) 133-140 (=ἀναδημοσίευση στά *Ἐρμηνευτικὰ Μελετήματα*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶς 1988, σ. 327-337).

Ἀριστερά: Ἐπιστροφή ἀπὸ τίς ἀσκήσεις τῆς Πολιτοφυλακῆς Ἀιδινίου, Τρωῶλος, Ἄνοιξη 1922. Δεξιά: Ἕλληνες στρατιῶτες στό Ἀχμετλή τῆς Μαγνησίας, 1919-1920 (Συλλογὴ Μουσείου Μπενάκη)

Ἀνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις Ἁγίου Μάξιμου ὁ Ὁμολογητῆς

Πρωτ. Ν. Ι. Λουδοβίκου
Καθηγ. Ἀνωτάτης Ἐκκλ. Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης

Συνεχίζοντας τήν περιγραφή τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ ἁγίου Μάξιμου, σημειώνουμε ὅτι στό ἐρώτημα «τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος» δίδεται μιά αἰνιγματική ἀπάντηση. Ὁ ἅγιος λέει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «τὸ ὅλον αὐτοῦ» καί σπεύδει νά ἐξηγήσει πῶς ἐννοεῖ αὐτή τή φράση. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἡ ψυχὴ του, ὅπως ἔλεγε ἡ μεγάλη φιλοσοφική ἐλληνική παράδοση. Δέν εἶναι οὔτε μόνο τὸ σῶμα του. Ἐπίσης, δέν εἶναι μόνο τὸ ἄθροισμα αὐτῶν τῶν δύο. Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἓνα ἐκπληκτικό νέο στοιχεῖο, πού οὐσιαστικά ἀποτελεῖ τὸ ἄνοιγμα στή νέα ἐποχὴ, στοὺς νέους χρόνους, παρ' ὅλο πού βρισκόμαστε στὸν 7ο αἰ. -δηλαδή, στὰ βάθη τοῦ μεσαίωνα, μέ εὐρωπαϊκοὺς ὅρους. Πρόκειται ὅμως γιὰ μιά σπίθα, πού πάει πολὺ μακριά καί νομίζω ὅτι φτάνει μέχρι σήμερα.

Τί σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι τὸ ἄθροισμά του; Ἄν πάρουμε ἓνα συγκεκριμένο ἄνθρωπο, λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος, καί τοῦ κάνουμε ὅλες τίς ψυχολογικές, ἅς ποῦμε, διερευνήσεις, στή συνέχεια τίς βιολογικές, τίς οικονομικοκοινωνιολογικές καί ὅποιες ἄλλες, τελικά ὅταν τὰ προσθέσουμε ὅλα αὐτά, αὐτὸ πού θά πάρουμε δέν εἶναι ὁ συγκεκριμένος ἄνθρωπος. Γιὰ νά μιλήσουμε μέ πιό

ἀπλά λόγια, σύμφωνα μέ τὸν ἅγιο Μάξιμο, ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνο τὰ δεδομένα τῆς φύσεως πού τὸν ἀποτελοῦν, ἀλλά εἶναι καί αὐτὸ πού ὁ ἴδιος θέλει, ἐπιθυμεῖ, σχεδιάζει, προβάλλει, σχετικά μέ τὸν ἑαυτό του. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ αὐτοσκηνοθεσία του. Εἶναι ἡ αὐτοσκηνοθεσία ἐνός ὅλου, εἶναι μιά ἐκδοχὴ τοῦ ὅλου. Εἶναι μιά ἐκδοχὴ τοῦ κοσμικοῦ καί τοῦ θείου μαζί. Εἶναι μιά ιδιαίτερη λάμψη ἐτερότητας τήν ὁποία ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος φτιάχνει μέσα στό μέλλον του. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι αὐτὸ πού φαίνεται. Εἶναι αὐτὸ πού γίνεται.

Ἔτσι, εἰσάγεται γιὰ πρώτη φορά ἡ ἐλευθερία μέσα στήν ἀνθρώπινη ὄντολογία. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἀπλῶς ἓνα δεδομένο εἶναι στὸν ἑαυτό του, ἓνα δεδομένο σῶμα, μιά δεδομένη ψυχὴ. Εἶναι ἐπίσης καί ἐξίσου καί ἀπολύτως καί πολὺ περισσότερο, μιά ἐλευθερία νά φτιάξει τὸν ἑαυτό του. Εἶναι ἓνας ἑαυτός, ὁ ὁποῖος ἐπέρχεται, ὁ ὁποῖος ἔρχεται ἀπὸ τὸ μέλλον, ὁ ὁποῖος γίνεται. Καί πῶς γίνεται αὐτός ὁ ἑαυτός; Γίνεται ἐν ἐλευθερίᾳ, σέ ἐλεύθερη ἀπόκριση, ὡς ἀνθρώπινος λόγος, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ στὸν θεῖο ἄκτιστο Λόγο, πού δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι, δηλαδή, ἀποτέλεσμα ἐνός διαλόγου, μᾶς διαλογικῆς ἀμοιβαί-

ότητας μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Ὁ ἅγιος Μάξιμος εἶναι ἐκεῖνος πού μᾶς ἔδωσε αὐτήν τήν ἐσχατολογική ὄντολογία γιά τό εἶναι ὡς διαλογική ἀμοιβαιότητα. Θά λέγαμε πώς πρόκειται γιά τήν ἤ εἰσαγωγή τῆς ἐλευθερίας καί ταυτόχρονα τῆς ἐσχατολογίας γιά πρώτη φορά στήν ἀνθρωπολογία. Κι αὐτό ἔγινε μέσω κυρίως τῆς διδασκαλίας περί θελήσεως, τήν ὁποία ἀνέπτυξε, μέ τρόπον ἰδιάζοντα καί ὑψηλό, ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής.

Ὁ ἄνθρωπος, λοιπόν, δέν εἶναι μόνο δεδομένη φύση, ἢ δεδομένη ψυχή, ἢ δεδομένο σῶμα, ἀλλά εἶναι ἀπόφαση, εἶναι αὐτοσκηνοθεσία, εἶναι μία πράξη διαλογική ἐλεύθερης πραγματώσεώς του. Εἶναι ἕνα ὄν τό ὁποῖο ἀναμένεται. Εἶναι ἕνα ὄν πού δέν ὑπάρχει ἀπλῶς, ἀλλά τό ὁποῖο κυρίως ἀναμένουμε στό μέλλον. Ἐδῶ ἀκριβῶς βρῖσκεται ἡ ρίζα αὐτοῦ, πού οἱ Πατέρες καί νεότεροι θεολόγοι, ὅπως ὁ Παναγιώτης Νέλλας, ὀνόμασαν ἀνθρωπολογικό ἀποφατισμό. Ὅπως ἀκριβῶς δέν ξέρουμε τί εἶναι ὁ Θεός, ἔτσι δέν ξέρουμε τί εἶναι καί ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος στήν πληρότητά του. Τότε «ὀφόμεθα αὐτόν... πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (Α΄ Κορ 13:12), ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, καί «ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα» (Α΄ Ἰω 3:2). Θά γνωρίσουμε λοιπόν τόν ἑαυτό μας κι ἐμεῖς, μέσα στή δική του θέα.

Ἐδῶ ἔχουμε νά κάνουμε μέ μία ἄλλη ἀντίληψη περί ἀνθρώπου, θεμελιωμένη στίς μεγάλες συλλήψεις τοῦ ἁγίου Μαξίμου περί Θεοῦ καί ἀνθρώπου καί στήν ἀντίληψή του περί θελήσεως. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι εἶναι ὁ μάρτυς κατὰ τοῦ μο-

νοθηλιτισμοῦ. Εἶναι ὁμολογητής, μαρτύρησε καί πέθανε ἀκριβῶς σώζοντας τήν ἀνθρωπότητα, τή Δυτική ἀνθρωπότητα ἀπ' τήν Ἀνατολή τῆς Δύσης πού ἦταν τό Βυζάντιο, καί ἐπομένως ὅλο τόν Δυτικό κόσμο, ἀπό τήν παθητικότητα, ἢ ὁποία ἐρχόταν ἀπό τήν μακρὰ Ἀνατολή, μέ τά βουδιστικά καί ἰνδουϊστικά συστήματα, πού εἶχαν ἤδη περάσει στήν ἑλληνική σκέψη, μέσω ἑνός μέρους τοῦ νεοπλατωνισμοῦ.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος δείχνει ὅτι στόν Χριστό ὑπάρχουν δύο θελήματα, πού εἶναι δύο φυσικά θελήματα καί δύο φυσικές ἐνέργειες, κατὰ ἐπακολούθημα τῶν δύο φύσεων Του πού ἐνοικοῦν καί συσκηνοῦν στή μία του ὑπόσταση.

Ἡ διδασκαλία περί δύο φυσικῶν θελημάτων στόν Χριστό εἶναι συγκλονιστικά σημαντική. Διότι, ἐάν δέν ὑπῆρχε φυσικό ἀνθρώπινο θέλημα, ὁ ἄνθρωπος Ἰησοῦς θά κατακλυζόταν ἀπό τή θεότητα. Αὐτό, ὅμως, δέν λέγεται σωτηρία, ἀλλά κατακλυσμός καί ἐξαφάνιση, ἀποτελεῖ δέ μία μορφή μονοφυσιτισμοῦ. Ὅπως ὁ μονοφυσιτισμός ἀξίωνε τήν ἐξαφάνιση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως μετά τή σύλληψη τοῦ Χριστοῦ (καθώς μία σταγόνα νεροῦ ἐξαφανίζεται μέσα στή θάλασσα), ὁμοίως ἡ μονοθελητική ἄποψη ἀξίωνε τήν ἐξαφάνιση τῆς ἀνθρώπινης βούλησης ἐνώπιον τῆς θείας.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Μαξίμου ἔχει τεράστια ἀνθρωπολογική σημασία. Γιά πρώτη φορά ἡ ἀνθρώπινη θέληση ὑψώνεται τόσο πολύ, οὕτως ὥστε νά μπορεῖ νά συναντήσῃ τή θεία θέληση, νά συνεργαστεῖ μαζί της, νά ἔρθῃ σέ κοινωνία μαζί της. Στήν ἀρχαία φιλοσοφία δέν εἰπώθηκε τί-

ποτε ύψηλότερο από αυτό. Ἡ ἄκτιστη θεία θέληση καί ἡ κτιστή, ὅμως κατά χάριν, ἀνθρώπινη φύση/θέληση ἔρχονται σέ διαλογική συνεργία ἐν Χριστῷ. Ἔτσι ὁ Χριστός εἶναι ὁ θέλων ἄνθρωπος τόν θέλοντα Θεόν, καί ὄχι κάποιος πού παθητικά ὑφίσταται πάνω του τήν ἐπίδραση τῆς θείας φύσεως.

Ἐπομένως, αὐτή ἡ προοπτική δίνει τό θεολογικό ἔρεισμα γιά νά θεωρηθεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκτείνεται ὅσο ἐκτείνεται ἡ θέλησή του. Καί ἡ θέλησή του ἐκτείνεται ἀπειρώς. Ἐκτείνεται ὅσο ἐκτείνεται ἡ θέληση τοῦ Θεοῦ – διότι ἀκριβῶς αὐτό γίνεται μέσα στή Χριστολογία τῆς Χαλκηδόνος. Μέ τόν τρόπο αὐτό, λοιπόν, αὐτή ἡ ἄπειρη προοπτική τῆς ἀνθρώπινης πλέον φύσεως μέσῳ τῆς ἀνθρώπινης θελήσεως ἐνωμένης μέ τή θεία, εἶναι ἕνας νέος ἀνθρωπολογικός ὀρίζοντας, μέσα στόν ὅποιο ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνο δέν χάνεται ἀλλά πραγματώνεται ὅλο καί περισσότερο.

Αὐτό εἶναι τό σημεῖο πού δέν κατάλαβαν οἱ σύγχρονοι φιλόσοφοι, Ἕλληνες καί μή: ὅτι, δηλαδή, δέν ἐξαφανίζεται ὁ ἄνθρωπος, ἡ ἀνθρώπινη φύση καί ἡ θέληση συναντώμενη μέ τή θεία φύση καί θέληση ἐν Χριστῷ, ἀλλά ἀντιθέτως ἐπαληθεύονται μέ ὄρους ἀπαράβατους. Γιὰ νά λειτουργεῖ οὐσιαστικά ἡ θεία θέληση, ἔχει ἀπέναντί της τή ζῶσα ἀνθρώπινη θέληση – αὐτό εἶναι τό θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ. Ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια ὁ ἄνθρωπος κραταιώνεται ὡς ἄνθρωπος, ἰσχυροποιεῖται ὡς ἄνθρωπος, ὅταν συναντᾷ τόν Θεό. Ἐνώπιον τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, δέν ἐξαφανίζεται ὡς ἄνθρωπος, ἀλλά πραγματώνει ὅτι βαθύτερο διαθέτει, ὅσον ἀφορᾷ τήν ὕπαρξη. Τό θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ τή δίοδο μέσῳ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρώπινη θέληση, ὅπως λέει κατά κυριολεξίαν ὁ ἅγιος Μάξιμος, κάνει τόν ἄνθρωπο κατά χάριν ἀναρχο καί ἀτελεύτητο. Χωρίς ἀρχή καί χωρίς τέλος, ὅπως ὁ Θεός εἶναι κατά φύσιν.

Οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες διανέμουν συσσίτιο σέ τουρκικές οἰκογένειες (1920-1921)

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΜΓ΄ Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὡς λόγος τῆς Ἐκκλησίας (γ)

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Στά δύο προηγούμενα άρθριδια, μέ στον ἴδιο τίτλο, ἐξετάσαμε α) πῶς νοεῖται ὁ λόγος (τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν ὄντων ἢ τοῦ κόσμου) στίς παραδόσεις τῶν ἀνθρώπων (τῆς ἰουδαϊκῆς, τῆς ἐλληνικῆς, ἢ ἄλλων πολιτισμῶν), καί β) ποιός εἶναι καί πῶς ἐνεργεῖ ὁ Λόγος καί Υἱός τοῦ Θεοῦ. Στό παρόν ἀρθρίδιο θά ἐξετάσουμε πῶς λειτουργεῖ αὐτός ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μέ μικρό λάμδα καί ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μέ κεφαλαῖο λάμδα στήν Ἐκκλησία.

Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει τήν ὑπαρξή της στόν ἐνανθρωπήσαντα Υἱό καί Λόγο τοῦ Θεοῦ, στόν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὁποῖος, μετά τήν Ἀνάληψή του, μετά δηλαδή τήν ἀποχώρησή του ἀπό τά δρώμενα τῆς ἱστορίας, ἀπέστειλε τό Ἅγιο Πνεῦμα, τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενο, τό ὁποῖο παραμένει ἐντός τῆς ἱστορίας, ἐγκαθιστώντας ἐλευθερία καί δημιουργώντας κοινωνία, συνθήκη πού ὑπογραμμίζουμε στή θεία Λειτουργία, ὅταν ὁ ἱερέας ἐπικαλεῖται τή χάρη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί Πατρός, καί τήν κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἢ ὅταν λίγο πρίν προσέλθουμε στή θεία Κοινωνία, ὁ ἱερέας ἀναπέμπει δέηση πρός τόν οὐράνιο Πατέρα αὐτή ἢ μετάληψη νά γίνει αἰτία «εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος, εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλή-

ρωμα». Αὐτό τό Πνεῦμα «ὄλον συγκροτεῖ τόν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας», κατά τό Στιχηρό τοῦ Ἐσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς· καί αὐτό τό Πνεῦμα ξαναφέρει τόν Χριστό ἐκ τῆς δόξης του, τόν δοξασμένο δηλαδή Χριστό ὡς Θεάνθρωπο, γιά νά κοινωνήσουμε μέ τή θεωμένη ἀνθρώπινη φύση του «τρώγοντάς τον καί πίνοντάς τον», ὥστε νά πραγματοποιηθεῖ ἡ πρό καταβολῆς κόσμου θεία βούληση νά γίνουμε κοινωνοί θείας φύσεως, κατά τήν ἐμβληματική διατύπωση τοῦ ἀποστόλου Πέτρου στήν Β΄ ἐπιστολή του: «ἵνα διὰ τούτων [τῶν θείων δώρων] γένησθε θείας κοινωνοί φύσεως ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς» (Β΄ Πέτρο 1,4).

Κατά τήν ἐξαγγελία τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία, πού ἰδρύεται τήν ἡμέρα τῆς μεγάλης τῆς Πεντηκοστῆς, εἶναι θεμελιωμένη ἐπί τῆς πίστεως στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς ἀπεσταλμένου τοῦ οὐρανίου Πατρός καί Σωτήρα τοῦ κόσμου. Θυμίζω τόν διάλογο τοῦ Χριστοῦ μέ τούς μαθητές του: «Ἵμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι;»· τήν ἀπάντηση τῶν μαθητῶν διὰ τοῦ Πέτρου: «Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος»· καί τήν ἀνταπάντηση τοῦ Χριστοῦ: «σὺ εἶ Πέτρος, καί ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν» (βλ. Ματθ 16,18). Εἶναι λοιπόν ἡ Ἐκκλησία θεμελιωμένη ἐπί τῆς

πίστεως στον Χριστό και συντηρούμενη από την παρουσία του Αγίου Πνεύματος.

Η Εκκλησία συγκροτείται από μέλη, τούς πιστούς, οργανωμένη κατά τούς λόγους ή τις εντολές του Χριστού και τή φροντίδα των Αποστόλων και των διαδόχων τους, στοιχεία που τά ονομάζουμε «κανόνες». Η παρουσία του Αγίου Πνεύματος επιτρέπει στην Εκκλησία να τροποποιεί τούς κανόνες της ανάλογα με τούς κινδύνους που έχει να αντιμετωπίσει, όχι μόνον από έξωτερικές προκλήσεις, αλλά, τό πιό σοβαρό, από έσωτερικές, οί όποιες δημιουργούν σχίσματα και αίρέσεις. Παράλληλα ύψώνει τόν ένυπόστατο Λόγο του Θεού, δηλαδή τόν Ίησού Χριστό, σέ κυρίαρχο άξονα τής ταυτότητάς της, αναπτύσσοντας έναν διαρκή προφορικό και γραπτό λόγο ως ένδυμα τής παρουσίας του. Ο λόγος τής Εκκλησίας έχει σχέση με τόν Υίο και Λόγο του Θεού, άντλεί δηλαδή περιεχόμενο από την παρουσία του, είτε την άποτυπωμένη στην Αγία Γραφή, είτε στους όρους πίστεως των Συνόδων της, είτε στην άγιολογική και λειτουργική της παράδοση. Κυρίως όμως στην ποιητική της γλώσσα, την επενδεδυμένη μάλιστα με μέλος.

Στά άγιολογικά, προσευχητικά ή λειτουργικά της κείμενα κύρια θέση έχει ή εικονολογία, ή χρήση δηλαδή εικόνων που παραπέμπουν σέ άλήθειες, οί όποιες περισσότερο βιώνονται παρά διατυπώνονται. Ο Ίδιος ό Χριστός χρησιμοποίησε μία τέτοια εικονολογική γλώσσα όχι μόνον στίς παραβολές του αλλά και σέ αρκετούς άφορισμούς του. Αυτό σημαίνει ότι οί βιβλικές και οί άγιολογικές άναφορές συχνά χρειάζονται τροπολογικές

έρμηνείες, μία πρακτική που άκολούθησαν οί περισσότεροι από τούς Πατέρες στά σχόλιά τους και στά ύπομνήματα. Καταθέτω δύο παραδείγματα: α) Στην περιγραφή τής βάπτισης του Ίησού από τόν Πρόδρομο, που την περιγράφουν οί τρεις συνοπτικοί ευαγγελιστές, σημειώνεται ότι «βαπτισθείς ό Ίησους εύθους άνέβη από του ύδατος» (Ματθ 3,16). Έδω δέν πρόκειται για μία φυσική κίνηση του Ίησού, που άπλως καταγράφει ό ευαγγελιστής ως γεγονός, αλλά για μία κίνηση που ύποκρύπτει τή βούληση του βαπτισθέντος να δηλώσει ότι ό έρχομός του στον κόσμο εγκαινιάζει μία νέα κατάσταση τής ανθρώπινης φύσης, άπαλλαγμένης από τή φορά προς την άμαρτία, γι' αυτό δέν παραμένει στό νερό έξομολογούμενος τις άμαρτίες του. Αυτό ή νέα συνθήκη που εισάγεται στην ιστορία επιτρέπει στον άπόστολο Παύλο να χαρακτηρίσει τόν Χριστό «πρωτότοκον έν πολλοίς άδελφοίς» (Ρωμ 8,29), και στην Εκκλησία να τόν αντιλαμβάνεται ως νέο ή δεύτερο Άδάμ. β) Στην έορτή των Θεοφανείων, κατά τόν άγιασμό του ύδατος, στην εύχή που άποδίδεται στον Σωφρόνιο Ίεροσολύμων άκούμε την πρόταση «ό Ίορδάνης έστράφη εις τά όπίσω», ως έπακόλουθο τής εισόδου του Ίησού στά νερά του ποταμού. Πρόκειται για δάνεια έκφραση από τόν στ. 3 του 113^{ου} ψαλμού, ό όποιος άναφέρεται στή διέλευση τής Κιβωτού τής Διαθήκης κατά την πορεία των Ίουδαίων προς τή γη Χαναάν (βλ. Ίησ. Ναυη, 3,5 κ.έ.). Έδω δέν πρόκειται για περιγραφή συμβάντος, αλλά για άνάκληση όμόλογης συνθήκης τής ιερής ιστορίας. Όπως έξηγεί ό ιερός

Χρυσόστομος (*Εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμόν*, PG 61, 725), ὁ Ἰορδάνης ποταμός, πού πηγάζει ἀπὸ τὸ ὄρος Ἑρμών τοῦ Λιβάνου, καταλήγει στὴ Νεκρά Θάλασσα, καί κατὰ τοῦτο εἰκονολογεῖ τὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπινου γένους πού ὁδεύει πρὸς τὸν θάνατο. Μὲ τὴ βάπτισι τοῦ Ἰησοῦ ἀναστρέφεται αὐτὴ ἡ πορεία – ἀπὸ τὸν θάνατο στὴ ζωή.

Τό σπουδαιότερο ὅμως στὸν λόγο τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ μονοσήμαντη ἀναφορά της, δι' ὅλων τῶν κειμένων της, στὸν Ἰῶ καὶ Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀντλεῖ τὸν δικό της λόγο καί στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται, εἴτε ὑμνολογεῖ τὴν παρουσία του πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπησή του, εἴτε, καί κυρίως, μετὰ. Μποροῦμε μάλιστα νὰ ποῦμε ὅτι ὁ λόγος της συνοψίζει παρελθόν, παρόν καί μέλλον, συνδέοντας τὴν πρωτολογία μὲ τὴν ἐσχατολογία, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὅτι φωτίζει τὴν ἱστορία ἀπὸ τὴν ἐδῶ καί τώρα ἀλλὰ ὄχι ἀκόμη Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καί ὁ λόγος της κατεξοχὴν διατυπώθηκε σέ ποιητικὴ μορφή καί συνδέθηκε μὲ μέλος, ὥστε νὰ ἀποφευχθεῖ ὁ κίνδυνος μετατροπῆς τοῦ λόγου της σέ μόνον λογικὲς ἔννοιες καί νὰ διαφυλαχθεῖ ἡ συμμετοχὴ ψυχικῶν λειτουργιῶν, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Μ. Ἀθανάσιος: «Τὸ ἄρα μετὰ μέλους λέγεσθαι τοὺς ψαλμοὺς οὐκ ἔστιν εὐφωνίας σπουδῆ, ἀλλὰ τεκμήριον τῆς ἁρμονίας τῶν ἐν τῇ ψυχῇ λογισμῶν. Καὶ ἡ ἐμμελῆς δὲ ἀνάγνωσις σύμβολόν ἐστι τῆς εὐρύθμου καί ἀχειμάστου καταστάσεως τῆς διανοίας» (*Πρὸς Μαρχελλίνον*, PG 27, 41). Τό μέλος σπάζει τὴ μονόπλευρη λογικὴ μορφή τοῦ λόγου, ὑποτάσσει τὸ γράμμα στό πνεῦμα, ἐπιτρέπει στό πλή-

ρωμα τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀνοίγει τὸν νοῦ καί τὴν καρδιά σέ διαστάσεις αἰωνιότητος, ὥστε νὰ ἰσχύει ἡ διατύπωση τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καί τῷ νοῖ» (*Α' Κορ 14,15*). Συγχρόνως τὸ μέλος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μετασχηματίζουμε τὴ λογικὴ λατρεία σέ καρδιακὴ προσευχή.

Βέβαια ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἀφηρημένο σύνολο. Συγκροτεῖται ἀπὸ μέλη πού πιστεύουν στὸν Χριστό, πού θέλουν τὴ σχέση μαζί του, πού λαχταροῦν νὰ βρίσκονται στὸν τόπο καί τὸν τρόπο τῆς θεότητος. Ἐπομένως ἡ πορεία τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, κλήρου καί λαοῦ, προσδίδει στὴν Ἐκκλησία τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητάς της. Ἄλλοτε φαίνεται ὅτι στὴ ζωὴ της κυριαρχεῖ ἡ ἐναρμόνισή της μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἄλλοτε δείχνει νὰ συσχηματίζεται μὲ τὸ θέλημα τοῦ κόσμου, συχνά μάλιστα νὰ ἀφήνεται στὴν παρουσία τῶν δύο θελημάτων καί νὰ ξεχνᾷ ὅτι ἀποστολὴ της εἶναι νὰ πορευεῖται μονοσήμαντα τὴν ὁδὸ Κυρίου. Αὐτὴ ἡ σύγχυσι, ἂν καί φαίνεται νὰ ταλαιπωρεῖ τὸν ἐκκλησιαστικὸ βίον τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾷμε ὅτι εἶναι ἐγγενὲς φαινόμενο στὴ ζωὴ της ἤδη ἀπὸ τὰ ἀποστολικά χρόνια. Μιὰ ἀνάγνωσις τῶν ἑπτὰ ἐπιστολῶν πρὸς τίς ἑπτὰ Ἐκκλησίες τῆς Μ. Ἀσίας, πού περιέχονται στὴν *Ἀποκάλυψη* τοῦ Ἰωάννη, θὰ μᾶς θυμίσει ποιοὶ πειρασμοὶ ἀπειλοῦν τὴν ὁδὸ πρὸς τὸν Χριστό καί ποιά στάσι ζωῆς, πού ὡς καρπὸς της ἔχει τὸν κατὰ Χριστὸν τρόπο ζωῆς, μᾶς προφυλάσσει ἀπὸ παγίδες τοῦ πονηροῦ καί μᾶς ἐπιτρέπει νὰ βαδίζουμε ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κυρίου.

Τά Πληρωτικά στή θεία Λειτουργία

Παναγιώτη Ί. Σκαλτσή
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἑρώτηση: Ποιά εἶναι ἡ θέση καί ἡ σημασία τῶν Πληρωτικῶν στή θεία Λειτουργία;
π.Χ.Σ.

Τά Πληρωτικά ἀκολουθοῦν μετά τήν Μεγάλη Εἴσοδο καί εἰσάγονται μέ τή διακονική παρακέλευση «πληρώσωμεν τήν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ». Συμπληρώνουν, δηλαδή, τά αἰτήματα αὐτά τήν πρίν ἀπό τή μεγάλη εἴσοδο ἐκτενή. Χαρακτηριστικό μάλιστα εἶναι ὅτι τά Πληρωτικά ἐπαναλαμβάνονται καί μετά τόν καθαγιασμό τῶν τιμίων δώρων. Μόνο δέ ἕνα αἶτημα, τό «ὑπέρ τῶν προτεθέντων τιμίων δώρων», ἀναφέρεται στή γενόμενη ἤδη Προσκομιδή, μεγάλη εἴσοδο σήμερα¹. Τά ἄλλα εἶναι προτροπές πρός τοὺς πιστοὺς γιά νά ἔχουν «τά καλὰ καί συμφέροντα» γιά τήν ψυχή τους, εἰρήνη στόν κόσμο, φύλακα καί ὁδηγό ἄγγελο, χριστιανικά τά τέλη τῆς ζωῆς των, ἀπαλλαγὴ ἀπό κάθε θλίψη, ὀργή, κίνδυνο καί ἀνάγκη. Ἀποτελοῦν δηλαδή «ἕνα εἶδος μεταβάσεως ἀπό τόν χῶρο τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, γιά τήν ὁποία συνεκεντρώθησαν οἱ πιστοί, στήν ἐν τῷ κόσμῳ πολιτεία των καί στόν ἀγῶνα τῆς ζωῆς, στόν ὁποῖον εὐθύς ἀμέσως θά ἀποδυθοῦν»². Ἄρα, προϋποθέτουν τήν ἀπόλυση τῆς συνάξεως καί ὄχι τή συνέχισή της, ὅπως εἶναι σήμερα.

Τό πρόβλημα βεβαίως ἔχει λυθεῖ ἀπό τοὺς μελετητές τῆς θείας Λατρείας μέ βάση τά ἱστορικά δεδομένα καί τήν ἀνά-

λογογία πράξι στίς Λειτουργίες ἄλλων λειτουργικῶν τύπων. Ἔτσι, στή Λειτουργία τοῦ Ἰακώβου π.χ. καί τήν Ἀρμενική Λειτουργία οἱ αἰτήσεις αὐτές βρίσκονται μετά τό Εὐαγγέλιο καί πρό τῆς ἀπολύσεως τῶν κατηχομένων καί ἀρχίζου μέ τό διακονικό παράγγελμα «σχολάσωμεν ἐκτενῶς ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»³. Στή Λειτουργία τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν βρίσκονται μετά τό Εὐαγγέλιο καί στό τέλος τῶν δεήσεων ὑπέρ τῶν κατηχομένων, ὅπου ἀκούγεται καί τό διακονικό παράγγελμα «ἐγείρεσθε, οἱ κατηχούμενοι»⁴.

Στό σημεῖο αὐτό, δηλαδή στό τέλος τοῦ τμήματος κατά τό ὁποῖο ἀποχωροῦσαν οἱ κατηχούμενοι, τή λεγόμενη *missa catechumenorum*⁵ ἔπρεπε, κατ' ἀναλογίαν πρός τίς ἄλλες Λειτουργίες, νά βρίσκονταν τά αἰτήματα αὐτά καί στίς Λειτουργίες τοῦ Βυζαντινοῦ τύπου. Σέ ἐποχές ὅμως λειτουργικῆς παρακμῆς, ὅποτε καί ὁ θεσμός τῶν κατηχομένων ἀτόνησε, οἱ αἰτήσεις πού συνόδευαν τήν ἀπόλυσή των φαίνεται ὅτι μετατέθηκαν μετά τήν ἀπόθεση τῶν δώρων στήν Ἁγία Τράπεζα. Ἐδῶ ὑπῆρχε ἐκτενῆς δέηση πού σώζεται στή Λειτουργία τοῦ Ἰακώβου⁶. Εἶχε ἐν τῷ μεταξύ δημιουργηθεῖ κενό στό σημεῖο αὐτό λόγω τῆς μετάθεσης τῶν εἰρηνικῶν

ἀρχικά πρό τοῦ τρισαγίου καί κατόπιν πρό τῶν ἀντιφώνων, ὅποτε τό κενό καλύφθηκε μέ τίς δεήσεις τῶν Πληρωτικῶν⁷.

Νέα μετάθεσή τους ἔγινε ἀργότερα μετά τόν καθαγιασμό τῶν τιμίων δώρων, στό σημεῖο δηλαδή ὅπου παλαιότερα ἀπαγγέλλονταν ἀπό τόν διάκονο τά δίπτυχα. Ὑπῆρχε ἐδῶ μία μικρά συναπτή, ὅπως διατηρεῖται στή Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου⁸, πού κατέκλειε τήν ἀναφορά καί τά δίπτυχα καί εἰσήγε τίς προπαρασκευαστικές δεήσεις γιά τή θεία Κοινωνία. Ἡ συναπτή αὐτή δέν ἐπαρκοῦσε γιά τήν κάλυψη τῆς ἐκτενοῦς εὐχῆς πρό τοῦ «Πάτερ ἡμῶν...», πού ἐπιγράτησε νά λέγεται μυστικά. Ἔτσι δικαιολογεῖται ἡ μεταφορά τῶν Πληρωτικῶν στό σημεῖο αὐτό⁹. Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι καί ἡ Προηγιασμένη ἔχει ἐδῶ μαζί καί τά Πληρωτικά, καί τίς αἰτήσεις¹⁰.

Γιά τό ἄν πρέπει τώρα νά λέγονται δύο φορές, φαίνεται ὅτι κυριαρχεῖ στίς μέρες μας ἡ ἄποψη νά λέγονται μία φορά. Πολλοί προτιμοῦν τή θέση μετά τόν καθαγιασμό, διότι πιστεύουν πώς τότε εἶναι ὁ καταλληλότερος χρόνος, ἀφοῦ, ὅπως

λέγουν, ὁ Χριστός εἶναι παρών διά τῶν μυστηρίων. Ἡ θέση τοῦ καθηγητοῦ Ἰ. Φουντούλη εἶναι σαφῶς ὑπέρ τοῦ νά λέγονται μετά τή μεγάλη εἴσοδο. Καί τοῦτο διότι μετά τόν καθαγιασμό τά διακονικά εἶναι μόνο τρία, μετά τήν κατακλείδα τῶν διπτύχων «πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες...». Αὐτά εἶναι τά «ὑπέρ τῶν προσκομισθέντων καί ἁγιασθέντων τιμίων δώρων...», τό «ὅπως ὁ φιλόανθρωπος Θεός ἡμῶν...», καί «τήν ἐνότητα τῆς πίστεως...». Τά ἄλλα «ὑπέρ τοῦ ῥυσθῆναι, ἡμᾶς...», «ἀντιλαβοῦ...» κ.λπ. εἶναι τά παρέμβλητα διακονικά, τά κατά συνήθειαν, καί οἱ αἰτήσεις, πού ἀποβλέπουν στήν κάλυψη τῆς μακροῦς μυστικῆς εὐχῆς¹¹. Ἐκτός τούτου ὁ καθαγιασμός τῶν Τιμίων Δώρων δέν γίνεται γιά νά ἔχομε παρόντα τόν Χριστό καί νά τόν δοξολογοῦμε ἢ νά δεώμεθα πρός Αὐτόν, ἀλλά γιά νά μετάσχουν οἱ πιστοί τῆς Κοινωνίας καί νά ἐνωθοῦν διά τῶν μυστηρίων καί νά συσσωματωθοῦν μέ Αὐτόν. Ὅλα τά λειτουργικά στοιχεῖα μετά τήν Ἀναφορά, τό «Πάτερ ἡμῶν...», οἱ εὐχές κ.λπ., πρός αὐτόν τόν σκοπό στοχεύουν¹².

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τήν θείαν Λειτουργίαν...*, Εἰσαγωγή-κείμενον-μετάφρασις-σχόλια Π.Κ. Χρήστου, Θεσσαλονίκη: Πατερικαί Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» 1979, σ. 132. «ὑπέρ τοῦ προκειμένου τόν Θεόν ἱκετεύσωμεν, ἵνα ἁγιασθῶσι τά δῶρα καί εἰς τέλος ἡμῖν ἡ ἐξ ἀρχῆς πρόθεσις ἔσθῃ». 2. Ἰ.Μ. Φουντούλης, *Ἀπαντήσεις...*, τ. Β', σ. 309. Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι ὀρισμένοι πιστοί παλαιότερα ἐφευγαν πρῖν ἀπό τά ἀναγνώσματα ἢ μετά ἀπό αὐτά μαζί μέ τούς κατηγουμένους. Σχετικές μαρτυρίες ἔχομε ἀπό τά κείμενα τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου. Βλ. PG 57, 22BC· PG 48, 733C. Πβ. Ἡ.Α. Βουλγαράκης, «Κρίσεις τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου γιά τό ἐκκλησίασμα τῆς ἐποχῆς του», στό *Χριστιανισμός καί κόσμος, Ἀναζητῶντας ἕνα σύγχρονο χριστιανικό λόγο*, Ἀθήνα: Ἀρμός 1993, σ. 280-282. 3. Ἰ.Μ. Φουντούλης, *Θεία Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου*, σ. 35. Τοῦ ἰδίου, *Θεία Λειτουργία τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας* [Κείμενα Λειτουργικῆς, 18], Θεσσαλονίκη 1979, σ. 28-29. 4. Ἰ.Μ. Φουντούλης, *Θεία Λειτουργία τῶν «Ἀποστολικῶν Διαταγῶν»*, σ. 27. F.V. De Paverd, *Zur Geschichte der messliturgie in Antiocheia und Konstantinopel gegen ende des vierten Jahrhunderts, Analyse der quellen bei Johannes Chrysostomos* [Orientalia Christiana Analecta, 187], Roma 1970, σ. 209 ἐξ. 5. Π.Ν. Τρεμπέλας, *Αἱ τρεῖς θεῖαι Λειτουργίαι...*, σ. 61-64. 6. Ἰ.Μ. Φουντούλης, *Θεία Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου*, σ. 46-48. 7. Ἰ.Μ. Φουντούλης, *Ἀπαντήσεις...*, τ. Β', σ. 309-310. 8. Ἰ.Μ. Φουντούλης, *Θεία Λειτουργία Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου*, σ. 46-48. Βλ. καί Π.Ν. Τρεμπέλας, *Αἱ τρεῖς θεῖαι Λειτουργίαι...*, σ. 86-87. 9. Ἰ.Μ. Φουντούλης, *Ἀπαντήσεις...*, τ. Β', σ. 310. 10. Ἰ.Μ. Φουντούλης, *Ἀπαντήσεις...*, τ. Β', σ. 310. Βλ. καί Π.Ν. Τρεμπέλας, ὁ.π., σ. 216. 11. Ἰ.Μ. Φουντούλης, ὁ.π., σ. 311-312. 12. Ἰ.Μ. Φουντούλης, ὁ.π., σ. 311.

Κυριακή Η΄ Ματθαίου

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Έφημ. Ί. Ν. Αγίας Παρασκευής Καλλιπόλεως, Ί. Μ. Πειραιώς

*Μεμέρισται ὁ Χριστός; Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; Ἡ εἰς τὸ ὄνομα
Παύλου ἐβαπτίσθητε; (Α΄ Κορ. 1,13)*

Τό ανάγνωσμα ἀποτελεῖ τήν ἔντονη κραυγή τοῦ ἀποστόλου Παύλου γιά τήν ἀνάγκη ἐνότητας τῶν χριστιανῶν, καθώς ἀπευθύνεται στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, ὅπου εἶχαν παρουσιασθεῖ σημάδια διάσπασης καί σχίσματος. Ἡ ὅποια διάσπαση, σημειώνει, ἔστω καί στό ὄνομα ἐνός ἀποστόλου(!), φανερώνει τήν ἀπιστία πρὸς τόν Κύριο καί τήν ἀκύρωση τοῦ ἀπολυτωτικοῦ Του ἔργου.

1. Ἴσως ἰσχυριστεῖ κανεῖς ὅτι ἡ ἀντίδραση τοῦ ἀποστόλου ἦταν ὑπερβολική – οἱ πιστοί δέν ἔφρουγαν ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τήν πίστη. Στούς ἀποστόλους «ἐκολλῶντο», στούς μαθητές τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Ἰωάννης δέν γράφει στήν πρώτη ἐπιστολή του ὅτι προϋπόθεση τῆς κοινωνίας μέ τόν Χριστό εἶναι ἡ κοινωνία μέ τούς ἀποστόλους; «Ἴνα καί ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν καί ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς καί μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Πῶς λοιπόν τόσο ἀπόλυτα ὁ ἅγιος Παῦλος καταδικάζει τήν «ἀποστολικότητα»;

2. Διότι βεβαίως ἡ ἀποστολικότητα αὐτή στήν Κόρινθο διέστρεψε τήν ὀρθή ἔννοιά της. Οἱ πιστοί δέν προσκολλῶντο στούς ἀποστόλους γιά νά προσανατολιστοῦν στόν Ἰησοῦ Χριστό πρὸς ἔνωση

μαζί Του, ἀλλά ἀφορμώμενοι ἀπό τήν προσκόλλησή αὐτή νά προβάλουν τήν ἐγωιστική κυριαρχία τους ἐπὶ τῶν ἄλλων. Τά πάθη τους καί τήν ἀντιπαλότητα ἀπέναντι στούς συνανθρώπους τους ἀποκάλυπταν, ὑπό τό πρόσχημα ὅμως τῆς θρησκευτικότητάς τους. Ὅτι ὁ Κύριος ἦλθε νά καταργήσει: τόν ἐγωισμό ὡς πυρῆνα τῆς ἁμαρτίας, αὐτό ἔβρισκε ἄλλους «μασκοφορεμένους» δρόμους γιά νά ξεγελᾷ τούς ἀνθρώπους. Ἡ μορφή μάλιστα τῆς εὐσέβειας: «εἶμαι τοῦ Παύλου ἢ τοῦ Πέτρου», ἔριχνε στάχτη στά μάτια γιά νά ἐξαφανίζεται ἡ οὐσία τῆς ἀληθινῆς εὐσέβειας, ἡ ζωντανή σχέση μέ τόν Χριστό. Αὐτό πού ὁ ἀπόστολος θά γράφει ἄλλοῦ γιά «τούς ἔχοντας τήν μόρφωσιν τῆς εὐσεβείας, ἀλλά ἡρημένους τήν δύναμιν αὐτῆς», φαινόταν ἀνάγλυφο στούς πιστούς τῆς Κορίνθου. Κι αὐτή εἶναι ἡ μεγαλύτερη τραγικότητα: νά δηλώνεις χριστιανός καί ἀκόλουθος Ἐκείνου καί νά εἶσαι ἔρμαιο τῶν παθῶν σου καί ὑποχείριο τοῦ διαβόλου. Κατά τόν ἀντίστοιχο λόγο τοῦ Κυρίου: «Καί πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξην λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ».

3. Δυστυχῶς ἡ τραγικότητα τοῦ μερισμοῦ καί τοῦ σχίσματος τῶν πιστῶν τῆς

Κορίνθου δέν σταμάτησε μόνο σ' αὐτούς μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ Παύλου. Συνεχίστηκε μετέπειτα καί συνεχίζεται μέχρι καί σήμερα, ὅπου ὑπάρχουν πιστοί καί Ἐκκλησίες. Ἡ διάσπαση ὡς ἔκφραση ἐγωισμοῦ ὑπάρχει ὡς μόνιμος πειρασμός κάθε ἐποχῆς πού διαπιστώνεται δύσκολα, γιατί παίρνει μορφή «ἐκκλησιαστική». Κι αὐτό σημαίνει ὅτι χρειάζεται διαρκῆ ἐπαγρύπνηση γιά τήν ἀποφυγή τέτοιων ὑποῦλων χτυπημάτων τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Φαινόμενα κατά τά ὁποῖα ὁμάδες πιστῶν «γκετοποιοῦνται» μέ κέντρο ἕνα Γέροντα, ἕναν κληρικό, ἕνα μοναστήρι ἴσως, μπορεῖ νά μήν εἶναι τόσο ἀθῶα ὅσο φαίνονται. Γιατί ἡ πίστη μας καί ἡ σωτηρία μας βρίσκεται σέ ἕνα καί μοναδικό πρόσωπο: τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό. «Αὐτός ἐστιν ὁ ἀληθινός Θεός καί ὁ Σωτήρ τοῦ κόσμου», Αὐτός εἶναι τό νόημα καί ἡ βάση τοῦ παντός. Χωρίς Χριστό, τί νά τόν κάνεις τόν ἀπόστολο, τί νά τόν κάνεις τόν Γέροντα ἢ τόν ὅποιο κληρικό; Ἄκόμη κι ἡ Παναγία Μητέρα τοῦ Κυρίου, ὅπως καί οἱ ἅγιοι, τί νόημα θά εἶχαν χωρίς Ἐκεῖνον; «Χωρίς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν», μᾶς ἀποκάλυψε ὁ Ἰδιος.

4. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἶναι ἀπόλυτος: «Μή Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; Ἦ εἰς τό ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;» Ὁ Χριστός μᾶς σώζει, γιατί σ' Αὐτόν καί μόνο βρίσκουμε τήν ἐνότητά μας – εἶναι ἡ κεφαλή τοῦ σώματος καί οἱ πιστοί εἴμα-

στε μέλη αὐτοῦ τοῦ σώματος. Κάθε ἄλλη θεώρηση τῆς Ἐκκλησίας λειτουργεῖ ἀποπροσανατολιστικά, δηλαδή δαιμονικά καί εἰς βάρος τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι λειτουργεῖ τό σχίσμα καί πολύ περισσότερο ἡ αἵρεση, γι' αὐτό καί δέν ὑπάρχουν χειρότερες καταστάσεις ἀπό αὐτές. Κι ἐκεῖ πού ὁ ἀπόστολος δίνει διαχρονικά τήν ὀρθή ἱεράρχηση τῶν πραγμάτων, εἶναι στό τέλος τοῦ τρίτου κεφαλαίου τῆς ἴδιας ἐπιστολῆς του στούς Κορινθίους. Στό ὀξύ πρόβλημα τῶν σχισμάτων τῆς Κορίνθου καταλήγει: «Τὰ πάντα (εἴτε Παῦλος εἴτε Κηφᾶς εἴτε Ἀπολλῶς) ὑμῶν ἐστι, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστός δὲ Θεοῦ». Ὅλα σ' αὐτήν τήν ζωή, ἀνθρωποι καί πράγματα, σᾶς ἀνήκουν, εἶναι κάτω ἀπό ἐσᾶς, γιατί ἐσεῖς τελικά ἀνήκετε μόνο στόν Χριστό, ὅπως κι Αὐτός ἀνήκει στόν Θεό.

Μπορεῖ ὁ ἀπόστολος νά ἀρνεῖται ὅτι τό βάπτισμα εἶναι τό κύριο ἔργο του – ἦταν κλημένος κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου – ὅμως αὐτά πού κηρύσσει καταλήγουν στό βάπτισμα καί τό τί ὁ ἄνθρωπος γίνεται μέ αὐτό: μέλος Χριστοῦ, φανέρωση Ἐκεῖνου στόν κόσμο. «Ὅσοι γάρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε». Ἡ συνειδητοποίηση ὅτι ὡς χριστιανοί εἴμαστε ἕνα πιά μέ τόν Χριστό, γεγονός πού ἐνεργοποιεῖται καί αὐξάνει ὅσο ζεῖ κανεῖς ἐκκλησιαστικά, εἶναι καί ἡ μόνη λύση στό κάθε σχίσμα πού πάει νά ἀναφανεῖ καί πού ὀδηγεῖ τελικῶς στήν αἵρεση καί τήν καταστροφή.

Σκηνές ἀπό τήν ἐκκένωση τῆς Νικομήδειας, Ιούλιος 1921 (Συλλογή Β. Καλαϊτζή-Μουντάκη, Ἴδρυμα Μελετῶν Ἐ. Βενιζέλος, Χανιά)

Κυριακή Θ' Ματθαίου

πρωτ. Βασιλείου Θερμοῦ
Αναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ ΑΕΑΑ - Παιδοψυχιάτρου

Ἡ εἰκόνα τῆς οἰκοδομῆς, ἀδελφοί μου, εἶναι ἀρκετά προσφιλῆς στήν Καινή Διαθήκη. Τόσο ὁ Χριστός ὅσο καί οἱ Ἀπόστολοι τήν χρησιμοποίησαν γιά νά περιγράψουν τόν πνευματικό καταρτισμό τοῦ Χριστιανοῦ, τό πῶς συγκροτοῦμε τήν ζωή μας καί τήν ψυχή μας.

Οἱ περισσότερες μεταφορές τους ἀναφέρονται στά θεμέλια, δηλαδή μᾶς συμβουλεύουν νά προσέχουμε πάνω σέ ποιά βάση χτίζουμε. Στά λόγια του Χριστοῦ ἢ σέ ἀνθρώπινες θεωρίες; Στό δικό Του θέλημα, πού ἀποτελεῖ πρόταση γιά ἀληθινή ζωή, ἢ στά πάθη μας;

Στό σημερινό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα, ὅμως, ὁ Παῦλος κάνει κάτι ἄλλο: ἀναφέρεται στά ὑλικά. Ἄραγε, τί χρησιμοποιοῦμε γιά νά κατασκευάσουμε τό οἰκοδόμημα πού θά στεγάσει τά ὄνειρά μας, τήν προσωπικότητά μας, τό νόημα πού δίνουμε στή ζωή μας; Ἄς ἐξετάσει ὁ καθένας πῶς ἐποικοδομεῖ, μᾶς λέει, καί κατόπιν παραθέτει κατάλογο ὑλικῶν: καλάμια, ἄχυρα, πέτρες, χρυσάφι, πολύτιμους λίθους.

Ἡ τεράστια διαφορά στήν ποιότητα καί στήν ἀντοχή τῶν ὑλικῶν αὐτῶν μεταξὺ τους, ὅπως εἶναι προφανές, ἀντανάκλα τήν εὐρύτατη ποικιλία τῶν παραγόντων, μέ τούς ὁποίους θελήσαμε ὁ καθένας νά «χτίσουμε» τόν χαρακτήρα

μας, τούς στόχους μας, τίς ἐπιλογές μας. Κάποιοι ἄνθρωποι οἰκοδομοῦν μονίμως μέ ἀδύναμα ὑλικά, ἐνῶ ἄλλοι μέ ἀνθεκτικά. Φυσικά, πολλοί χρησιμοποιοῦν ἀπό ὅλα τά εἶδη, ἀνάλογα μέ τήν συγκυρία τῆς στιγμῆς καί μέ τίς μεταπτώσεις τῆς πνευματικῆς τους πορείας.

Ὁ Ἀπόστολος, λοιπόν, μᾶς λέει πῶς «ἡ φωτιά εἶναι πού θά δείξει ποῖο εἶναι τό ἔργο τοῦ καθενός μας». Ποιά εἶναι ἡ φωτιά; Τά ἀπρόοπτα τῆς ζωῆς καί οἱ δυσκολίες, πού θέτουν σέ δοκιμασία ὅτι κατασκευάσαμε. Πράγματι, ὅταν ὅλα πηγαίνουν βολικά ὡς πρός τίς ἐπιθυμίες μας δέν ἀποκαλύπτεται τό πῶς ἐργασθήκαμε. Δέν γίνονται γνωστές οἱ κακοτεχνίες καί οἱ ἀστοχίες ὑλικῶν.

Ὡς ἐκ τούτου, τίς ἔκτακτες αὐτές καταστάσεις, ἀδελφοί μου, καλοῦμαστε νά μὴν τίς θεωροῦμε ἀπλῶς ἀνεπιθύμητα ἀτυχήματα, ὥστε νά βιαζόμαστε νά ἐκλείψουν γιά νά ἀποκατασταθεῖ ἡ προηγούμενη ἰσορροπία. Τό σημερινό ἀνάγνωσμα μᾶς ζητάει νά διακρίνουμε σέ αὐτές τό διαγνωστικό τέστ, θά λέγαμε, πού θά μᾶς ἀποκαλύψει πού καί σέ τί δέν πᾶμε καλά. Ὄταν, γιά παράδειγμα, μιά ἀσθένεια ἢ κάποιες ἐπαγγελματικές δυσκολίες φέρουν στήν ἐπιφάνεια τήν ἀνυπομονησία μας ἢ τήν ὀλιγοπιστία μας, τότε ἀποδεικνύονται εὐεργετικές

διότι προωθοῦν τὴν αὐτογνωσία καὶ μετάνοιά μας. Ἄν οἱ συγκυρίες τῆς ζωῆς κλονίσουν τὴν ἀγνότητά μας καὶ τὴν πιστότητα στὸν γάμο μας, ἀποτελοῦν σημάδια μιᾶς πνευματικῆς ἐργασίας βαθύτερης, πού ἔπρεπε νά ἔχουμε κάνει καὶ τὴν ὁποία παραλείψαμε. Πολλά εἶναι τὰ παραδείγματα.

Κατανοώντας τὸν σημερινό Ἀπόστολο ἀποκοτοῦμε μιὰ ἄλλη ὀπτική, μαθαίνουμε νά βλέπουμε τὰ γεγονότα μέ διορατικότητα, ἀλλά καὶ εὐγνωμοσύνη. Ὁ μέγας ἀγνωστος, ὁ ἑαυτός μας, τίθεται καθημερινά στό μικρό προσωρινό πῦρ τῶν δοκιμασιῶν καὶ τῶν κρίσεων. Ἔτσι ἡ φωτιά δοκιμάζει ὅ,τι χτίσαμε, δηλαδή μᾶς παρουσιάζει σέ ποιά σημεῖα χρειάζεται νά ἐργασθοῦμε ἀπό ἐδῶ καὶ πέρα.

Ἀλλά ὑπάρχει καὶ κάτι ἀκόμη. Πέρα ἀπό τίς ἀντιξοότητες καὶ δοκιμασίες τῆς ζωῆς ἐτούτης ὑφίσταται καὶ μιὰ ἔσχατη φωτιά, ἡ τελευταία ὄλων, ἡ μέλλουσα Κρίση τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐδῶ ἔχουν εἰσχωρήσει πολλές παρεξηγήσεις: ἂν κατά καιρούς παρομοιάσθηκε μέ φωτιά, δέν εἶναι ἐπειδὴ ὁ Θεός δῆθεν θά βασανίζει τοὺς ἀμετανόητους ἀνθρώπους. Αὐτό εἶναι ἀντίθετο μέ ὅσα γνωρίζουμε γιὰ τὴν ἀπειρὴ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Ἡ μεταφορά τῆς φωτιᾶς χρησιμοποιήθηκε γιὰ νά περιγράψει τὸ πῶς θά ἐνεργήσει ἡ Χάρη κατὰ τὴν Κρίση, σχετικὰ μέ τὸ ὕλικό ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποτελέσθηκε ἡ ζωὴ τοῦ καθενός μας. Φωτιά θά εἶναι ἡ ἴδια ἡ Χάρη, μέσα στὴν ὁποία ἐλάχιστα ὕλικά ἀντέχουν.

Μέ ἄλλα λόγια, τὸ μεγάλο καὶ μόνιμο πῦρ τῆς Κρίσεως θά κατακάψει τὰ ἄχρηστα καὶ προβληματικά, τὰ ὁποῖα

μαζέψαμε, ἔτσι ὥστε νά παραμείνει ὅ,τι εἶναι ἀληθινὸ καὶ πολύτιμο. Στὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ θά ἀντέξει ὅ,τι ἀπὸ τὴν ζωὴ μας συμβάδιζε μέ τὸ θέλημά Του, ὅ,τι ἀποτελεῖ καρπὸ τῆς ἀλήθειας τοῦ ἀνθρώπου ὅπως τὴν συνέλαβε ὁ Νοῦς τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ὅ,τι ἐναρμονίζεται μέ τὸ θεϊκὸ σχέδιο. Ἔτσι οἱ μικρὲς κρίσεις τῆς ζωῆς μας, οἱ ὁποῖες προηγήθηκαν, κορυφώνονται καὶ ἀνακεφαλαιώνονται στὴν μέλλουσα Κρίση τοῦ Θεοῦ. Δέν εἶναι τυχαία ἡ χρησιμοποίηση τῆς ἴδιας λέξης: ὅλα αὐτὰ μᾶς κρίνουν!

Στό βιβλίο τῆς Ἀποκάλυψης, ἀδελφοί μου, πρὸς τὸ τέλος του, περιγράφεται ἡ μελλοντικὴ Πόλη τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Κατεβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ σέ μιὰ γῆ ἀναμορφωμένη: νά μιὰ εἰκόνα ἀνθρωπομορφικὴ βέβαια, πού δείχνει ὅμως τὴν μεταμόρφωση τῶν πάντων. Ἡ Πόλη αὐτὴ, λοιπόν, εἶναι στολισμένη μέ πολύτιμους λίθους. Νύχτα δέν ὑπάρχει ἐκεῖ καὶ μέσα στό φῶς τῆς βαδίζουν «τά ἔθνη», ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τοὺς ὁποῖους ἔπλασε ὁ Θεός καὶ οἱ ὁποῖοι ἔγιναν μέτοχοι τῆς Βασιλείας Του.

Νά πού οἱ ποικίλες κρίσεις τῆς ζωῆς μας διαθέτουν ἐσχατολογικὴ σημασία: ὑπενθυμίζουν τὸν τελικὸ μας προορισμό. Κάθε πόνος καὶ ταλαιπωρία, στά ὁποῖα μᾶς ὑποβάλλουν, εἶναι πολύτιμα, ἐπειδὴ ἀνανεώνουν στή μνήμη μας τὴ μεγάλη ἀλήθεια: ὅτι γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ δέν ὑπάρχει ἄξιο τίμημα. Ὅποιαδήποτε ἄσκηση καὶ δυσκολία παραβλέπεται, ἂν πρόκειται νά οικοδομήσουμε μέ ὕλικά πού θά ἀντέχουν στὴν ζωὴ ἐτούτη καὶ θά ἐπιβιώσουν στὴν αἰωνιότητα.

Ἀνατολή και Δύση: ὁ ἀργός θάνατος στή σχέση τους

Δημητρίου Ν. Μόσχου
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Ἡ 16^η Ἰουλίου σημαδεύθηκε γιά πολλούς αἰῶνες ἀπό τήν θεατρική κατάθεση τοῦ «ἀφορισμοῦ» ἀπό τήν παπική ἀντιπροσωπεία ὑπό τόν Οὐμβέρτο τῆς Σίλβα-Κάντιδα τῆς Σικελίας κατά τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Κηρουλαρίου καί τῆς συνοδείας του τό 1054 στήν Ἁγία Σοφία. Ὁ Πατριάρχης συγκάλεσε Ἐνδημοῦσα Σύνοδο, ἡ ὁποία, ἀφοῦ ἀποφάνθηκε ὅτι τά διαπιστευτήρια τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων ἦταν πλαστά καί σκηνοθεσία τοῦ διοικητῆ τῶν Ἰταλικῶν ἐπαρχιῶν Ἀργυροῦ, προχώρησε σέ ἀντίστοιχο ἀναθεματισμό τῶν συγκεκριμένων προσώπων. Πράγματι, οὔτε οἱ Κωνσταντινουπολίτες πίστευαν ὅτι αὐτό τό ἐπεισόδιο ἐξέφραζε τό σύνολο τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας οὔτε οἱ Δυτικοί ἐκπρόσωποι πίστευαν ὅτι οἱ χονδροειδεῖς «πλάνες», πού καταμαρτυροῦσαν στήν Ἀνατολή, ἐξέφραζαν τό σύνολο τοῦ κόσμου ἐκεῖ, τόν ὁποῖο μάλιστα μαζί μέ τόν αὐτοκράτορα ἐπαινοῦσαν γιά τήν εὐσέβειά του σέ ἐπιστολή τους. Ἐπιπλέον, ὁ ἐντολοδότης τους πάπας Λέων Θ' εἶχε ἤδη πεθάνει ἀπό τόν Ἀπρίλιο. Οἱ κατηγορίες γιά θέματα, ὅπως τό τελετουργικό τοῦ βαπτίσματος, τόν γάμο ἢ τό... χτένισμα τῶν ἱερέων καί ἄλλα παρόμοια, ἦταν μόνο προπέτασμα πολιτικῆς ἀντιπαράθεσης γύρω ἀπό τήν περιοχή πού

βρισκόταν στά σύνορα μεταξύ Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας, παπικοῦ θρόνου καί αὐτονομημένων πρώην μισθοφόρων ἀπό τόν Βορρά (Νορμανδοί) ἀπό τή μιά καί τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἀπό τήν ἄλλη, μέ πληθυσμό ἐν πολλοῖς δίγλωσσο, τοῦ ὁποῖου οἱ πόλεις διχάζονταν σέ ἑλληνική καί λατινική ἱεραρχία. Αὐτή ἡ περιοχή ἦταν ἡ Νότια Ἰταλία καί θά ἀποτελοῦσε τή θρυαλλίδα γιά τίς μεταγενέστερες συγκρούσεις.

Στό μεταξύ τόσο οἱ παπικοί, ὅσο καί οἱ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔστειλαν ἐπιστολές σ' ἕναν ἄλλο παράγοντα τῆς Ἀνατολῆς, τόν Πατριάρχη Ἀντιοχείας Πέτρο, ὁ ὁποῖος ὅμως θεωροῦσε ὅτι, μέ ἐξαίρεση τήν προσθήκη στό Σύμβολο τῆς Πίστεως «καί ἐκ τοῦ Ἰοῦ» στήν ἐκπόρευση τοῦ Πνεύματος ἀπό τόν Πατέρα (τό γνωστό filioque), δέν ὑπῆρχαν διαφορές πού θά δικαιολογοῦσαν ἕνα σχίσμα. Ἀλλά καί στήν περίπτωση τοῦ filioque συνιστοῦσε στόν Κωνσταντινουπόλεως προσέγγιση μέ πειθῶ καί προσπάθεια διδασχῆς καί ὄχι ἐπιβολῆς.

Τό περιστατικό ἀγνοήθηκε ἀπό τούς περισσότερους συγχρόνους ἱστορικούς, ἄν καί ἀποτελοῦσε ἕνα ἀκόμη χτύπημα στίς λαβωμένες σχέσεις ἀνάμεσα σέ Ἀνατολή καί Δύση ἀπό τόν 8^ο αἰῶνα. Ὅμως, σέ ἐπίπεδο βάσης, προσκυνητές ἀπό τή

Δύση έξακολουθοῦσαν νά ἔρχονται στήν Ἀνατολή καί μικτοί γάμοι δέν ἀποτελοῦσαν κάτι ἀπίθανο. Ἐνῶ τό 1081 οἱ Νορμανδοί ἐπιτίθενται ἀποφασισμένοι νά καταστρέφουν τό Βυζάντιο, ὁ «μάγος» τῆς ἔξωτερικῆς πολιτικῆς Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός, πιεζόμενος καί ἀπό τίς ἐδαφικές ἀπώλειες ἀπό τούς Σελτζούκους Τούρκους στά Ἀνατολικά, θά καλλιεργήσει τίς σχέσεις του μέ τόν πάπα Οὐρβανό (ἀλλά καί κατά καιροῦς ἀντίπαπες!) καί ἀργότερα θά ζητήσῃ τήν ἀποστολή μισθοφόρων. Ἡ ἄγνοια γιά κάποιον ἐπίσημο σχίσμα φαίνεται καί ἀπό τά ἐρωτήματα τοῦ Οὐρβανοῦ πρὸς τούς βυζαντινούς γιά ποιοῦ λόγο δέν μνημονεύεται στά Δίπτυχα καί γιατί ἔχουν κλείσει τίς λατινικές ἐκκλησίες στήν Κωνσταντινούπολη (1089). Ἡ ἄγνοια τοῦ αὐτοκράτορα γι' αὐτά εἶναι ἐνδεικτική. Διαβιβάζει τά ἐρωτήματα στή Σύνοδο, πού τοῦ ἀπαντᾷ γιά τό μέν πρῶτο ὅτι ἐκκρεμεῖ κοινωνικό γράμμα μέ ἔκθεση τῆς πίστεως του (πού ἦταν ἡ συνήθης πρακτική σέ κάθε ἀνάρρηση σέ ἀρχιερατικό θρόνο) καί γιά τό δεύτερο ὅτι εἶχαν κλείσει λόγω τοῦ πολέμου μέ τούς Νορμανδούς. Λίγο ἀργότερα ὁ Οὐρβανός θά κηρύξει ἐκστρατεία ἐναντία στούς ἀσεβεῖς ὀπαδούς τοῦ Ἰσλάμ, πού ἐμποδίζουν στούς Χριστιανούς τήν πρόσβαση στούς Ἁγίους Τόπους (ἄλλο δηλαδή ἀπ' αὐτό πού ζητοῦσε ὁ Ἀλέξιος) καί λίγο μετά χιλιάδες στρατιῶτες μέ ραμμένο ἓνα σταυρό στόν ὦμο συρρέουν στήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Ἀλέξιος θά τοῦς μεταχειρισθεῖ ἐπιδέξια: θά τοῦς ἀποσπάσει φεουδαρχικό ὄρκο πίστεως καί θά τοῦς ἀνεφοδιάξει συστηματικά, ὥστε νά διώχνουν τούς Σελτζούκους ἀπό τή

Μ. Ἀσία γιά ἐκεῖνον. Ὅμως, ὅταν ἔφθασαν κοντά στήν Ἀντιόχεια, ἡ αὐτοκρατορική ἐπιμελητεία δέν ἀκολουθοῦσε. Τότε οἱ πολέμαρχοι, μέ κύρια ὑποκίνηση τῶν Νορμανδῶν ἀνάμεσά τους, ἀποφάσισαν νά κινηθοῦν μόνοι τους γράφοντας στόν πάπα «ἔχουμε νικήσει τούς Τούρκους καί τά ἔθνη, ἀλλά δέν γνωρίζουμε πῶς νά καταβάλουμε τούς αἰρετικούς, τούς Γραικούς καί τούς Ἀρμένιους, ἀλλά καί τούς Σύρους Ἰακωβίτες. Σέ ἰκετεύουμε λοιπόν διακαῶς, ἀγαπητέ μας πατέρα, νά ἔρθεις ἐσύ ὁ πατέρας καί ἀρχηγός μας στήν πόλη... καί νά δεῖς ἐμᾶς τούς ὑπάκουους γιούς σου νά πράττουμε παντοῦ τό ἀγαθό. Κι ἔτσι θά μπορέσεις μέ τήν ἐξουσία σου καί μέ τή δύναμή μας νά ξεριζώσεις καί νά καταστρέψεις ὅλες τίς αἱρέσεις, ὅποιας λογῆς κι ἂν εἶναι». Ἡ συνέχεια δέν θά θυμίζει πιά τά προηγούμενα. Οἱ θεολογικές ἢ ἐκκλησιαστικοπολιτικές ἀντιπαραθέσεις θά δώσουν τή θέση τους σέ διωγμούς καί ἀνοιχτή βία. Ἡ Τέταρτη Σταυροφορία θά ὀλοκληρώσει αὐτόν τόν κύκλο ἀργοῦ θανάτου στίς σχέσεις Ἀνατολῆς καί Δύσης διαλύοντας τήν θεοφρούρητη Χριστιανική Romanitas, πού ὑπερασπιζόταν τή χριστιανική ρωμαϊκή κληρονομιά στήν Ἀνατολή. Θά ἔπρεπε νά ἔρθῃ ὁ 20^{ος} αἰώνας καί δύο παγκόσμιοι πόλεμοι γιά νά νιώσουν οἱ Χριστιανοί στή Δύση ὅτι ἦρθε ἡ ὥρα νά κάνουν πέρα τίς «αὐτοκρατορίες» τους καί νά μιλήσουν μέ τούς Ἀνατολικούς, πάνω στήν ὥρα πού κι ἐκεῖνοι εἶχαν χάσει τίς δικές τους τό 1917 καί τό 1923. Τά λεγόμενα Ἀναθέματα ἀκυρώθηκαν τό 1965 καί ἡ πορεία ἄρχισε ν' ἀλλάζει μέ ἀργό ρυθμό.

Εισαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο καί τήν Κανονική Οικονομία (Κ') Θεμελιώδεις συντεταγμένες τών Ίερών Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας

Σεβ. Μητροπολίτου Περιστερίου κ. Γρηγορίου
Καθηγητοῦ Κανονικοῦ Δικαίου Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

«Οἱ ἱεροὶ καί θεῖοι Κανόνες τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν, οἱ [1] καί τήν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὑπερείδουσι [2] καί ὅλην τήν χριστιανικήν πολιτείαν κοσμοῦντες πρὸς θεῖαν ὁδηγοῦσιν εὐλάβειαν».

(*Τόμος τῆς Ἐνώσεως-10ος αἰ. [920]·
Mansi, τ. 18Α, στ. 344, καί Σύνταγμα ΡΠ, τ. 5, σ. 10).*

«Οὔτοι [οἱ Ἱεροὶ Κανόνες] πολὺ μὲν [1] τὸ ποικίλον καί διάφορον ἔχοντες τίμιοι λίθοι, μίαν δὲ τήν τῆς Ἐκκλησίας ὑφαίνοντες οἰκονομίαν. [...]. Οὔτοι [δὲ-2] δεσπότης νομοθετοῦσι καί δούλοις, ἄρχουσι καί ἀρχομένοις, γονεῦσι καί τέκνοις, ἀνδράσι καί γυναίξι, [...].»

(Ματθαῖος Βλάσταρις, «Προθεωρία», ἐν Σύνταγμα ΡΠ, τ. 6, σ. 1 καί 4)

Τοὺς Ἱερούς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, στό πρωτίστως ἐσχατολογικό τους εἶναι, τοὺς διαπερνοῦν δύο κυρίαρχες συντεταγμένες, οἱ ὁποῖες ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἐπίκεντρο τῶν προτεραιοτήτων τους, καί μάλιστα ἀλληλοπεριχωρητικά: **(1) ἡ Ἐκκλησία καί (2) ὁ ἄνθρωπος**· μέ ἄλλα λόγια, ἡ πραγμάτωση καί ἡ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τῆς Ἱστορίας, καί ἡ ἐσχατολογική πρόσληψη καί σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Καί ἀκόμη προσδιοριστικώτερα καί σέ προοπτική ἀλληλοπεριχωρήσεως, οἱ Ἱεροὶ Κανόνες ἀποβλέπουν, ἀπὸ τήν μία μεριά, στήν πραγμάτωση τῆς Ἐκκλησίας ἐσχατολογικά μέσα στήν Ἱστορία, γιὰ νά προσλάβει Αὐτή τόν ἄνθρωπο καί σύνολη τήν Δημιουργία, καί, ἀπὸ τήν ἄλλη, στήν πλαισίωση τοῦ ἀν-

θρώπου ὄχι μόνον σέ προσωπικό καί δια-προσωπικό ἐπίπεδο, ἀλλά καί σέ ἐπίπεδο ἐνχρίστωσης καί ἐκκλησιοποίησης τοῦ ἰδίου καί συνόλης τῆς Δημιουργίας. Πίσω, ἐπομένως, ἀπὸ αὐτόν τόν διττό κανονικό ὄραματισμό, ὑπάρχει ἕνας κοινός παρονομαστής πού ὀνομάζεται ὄντολογική κοινωνία (κοινωνία προσώπου μέ τόν ἑαυτό του, κοινωνία προσώπων, κοινωνία Ἐκκλησιῶν, κοινωνία προσώπων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό, κοινωνία τῶν ἀνθρώπων μέ τόν Τριαδικό Θεό, κοινωνία τοῦ Χριστοῦ μέ τήν Ἐκκλησία Του) καί πού κάνει αὐτές τίς δύο κεντροφόρες συντεταγμένες καί ταυτόχρονα ἀλληλοσυντεταγμένες νά ἀλληλοπεριχωροῦνται, ὅπως στό Ἐκκλησιακό Ὑφαντό τό στη-

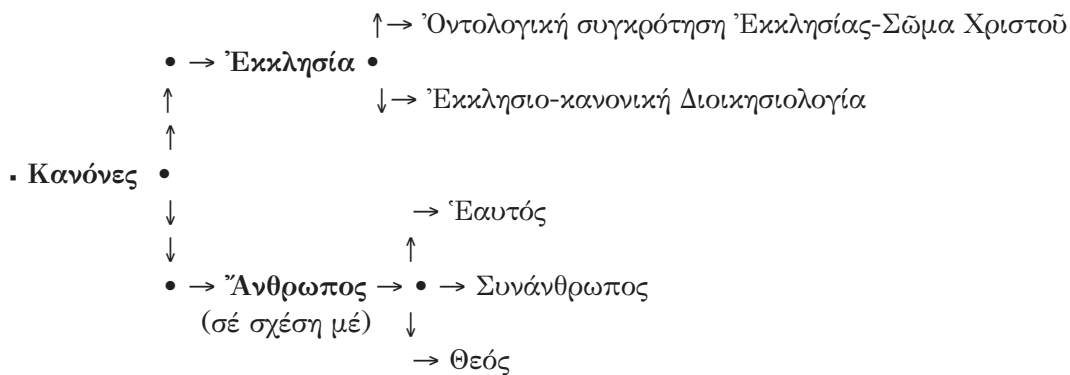

μόνι και τό ύφάδι... Πρόκειται για μία πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη κοινωνία με έσχατολογικά ιδιώματα, πού συμπεριλαμβάνει σύνολο τόν δημιουργικό όραματισμό του Θεού από τήν ανάδυση τής Έκκλησίας στήν Ίστορία μέ τήν έπιλογή του Άβραάμ, τήν Ένσάρκωση και τήν Άνάσταση του Χριστού μέχρι τήν Πεντηκοστή και τό έπέκεινά της μέ τήν ιστορική συγκρότηση τής Έκκλησίας. Τοιουτοτρόπως, καθίσταται σαφές ότι οί Έκκλησιαστικοί Κανόνες αποτελούν έρμηνεία τής Θεολογίας στήν έμπειρική διάσταση τής Έκκλησιαστικής ζωής και συνιστούν, ως σύνολο, τήν δομημένη Έκκλησιολογία τής Έκκλησίας, θεμελιώνουν δηλαδή μία Έκκλησιολογία, πού σήμερα, στήν έπο-

χή μας, έποχή τής Μετα-νεωτερικότητας μέ τά διαιωνιζόμενα έκκλησιο-κανονικά (1-Έκκλησία) και μέ τά μόλις έν τῷ παρόντι χρόνω αναδυόμενα νέα άνθρωπολογικά (2-άνθρωπος) προβλήματα, είναι και παραμένει τό κατ' έξοχήν ζητούμενο (desideratum) για τήν Έκκλησία...

Πρίν παρουσιαστούν τά έπιμέρους έκκλησιο-κανονικά (1-Έκκλησία) και νεο-αναδυόμενα άνθρωπολογικά (2-άνθρωπος) προβλήματα σέ διαγραμματική μορφή, έχει πρωταρχικό ενδιαφέρον νά αναδειχθούν οί έπιμέρους έσωτερικές πτυχές πού υπάρχουν μέσα στά δύο αυτά όντολογικά φάσματα, τήν Έκκλησία και τόν άνθρωπο, όπως ακριβώς διαγραμμαίζεται παρακάτω.

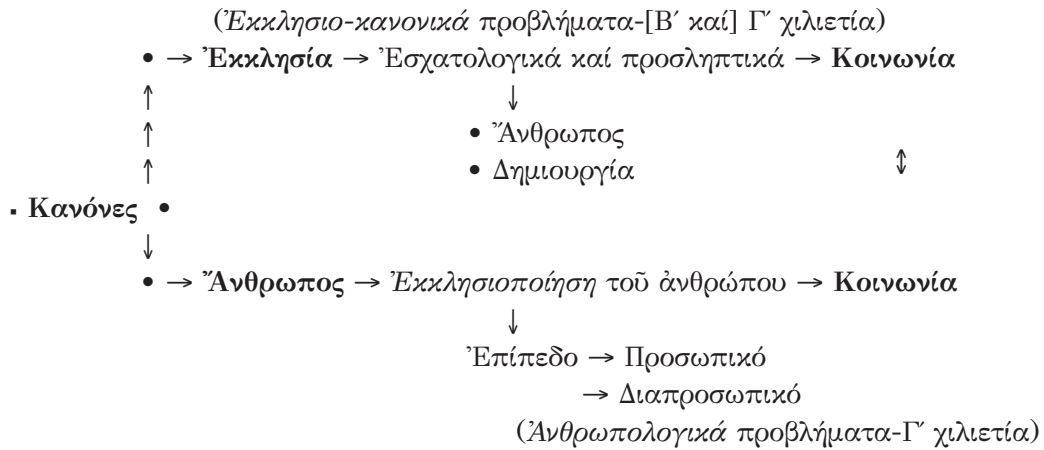
Θεμελιώδεις Συντεταγμένες τών Ίερών Κανόνων τής Έκκλησίας (Α)

Τά δέ προαναφερθέντα έπιμέρους έκκλησιο-κανονικά (1-Έκκλησία) και νεο-αναδυόμενα άνθρωπολογικά (2-άνθρω-

πος) προβλήματα άλληλοπεριχωρούνται και έμφανίζουν σήμερα τόν παρακάτω συσχετισμό σέ διαγραμματική παρουσίαση.

Θεμελιώδεις Συντεταγμένες τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας (B)

Ὅταν κανεῖς ἀντιληφθεῖ τίς δύο αὐτές κεντροφόρες συντεταγμένες τῶν Ἱερῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας καί ἀρχίσει νά μελετᾶ τούς Κανόνες, ἔχοντας ὡς βάση αὐτήν πλέον τήν μέθοδο («μόνον ὁ ἀγαπῶν ἐννοεῖ» τούς Ἱερούς Κανόνες, ἴνα "sentire cum Ecclesia") καί αὐτό ὡς κριτήριο προσέγγισης καί σπουδῆς τους, τότε διανοίγεται μπροστά του ἀνύποπτα μία ἠπειρος ὄντολογικῆς ἀγάπης γιά τόν ἄνθρωπο καί δισδιάστατων καταστάσεων γιά τήν Ἐκκλησία, πού ξεφεύγουν ἀπό τό συρρικνωτικό πεδίο τῆς νομικιστικῆς θέασης τῶν Κανόνων. Πρόκειται ἀποκλειστικά γιά τήν θεολογική θεώρηση τῶν Ἱερῶν Κανόνων μέ ἐκκλησιακά κριτήρια καί ὄχι μέ ἀνθρώπινα μέτρα. Μέ ἄλλα λόγια, δέν ἐπιτυγχάνεται ὁ ἐσχατολογικός ὄραματισμός τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν μέ ἀνθρώπινα καί ἐνιστορικά κριτήρια, «ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς, τὰ τοῦ Θεοῦ μετρήσαντες ἤσχύθησαν τῇ οἰκονομίᾳ» (Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τήν Β' πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολήν*, Ὁμι-

λία Β', § α', PG 62, 607A) τῆς Ἐκκλησίας. Τότε γίνεται ἀντιληπτό, γιατί ἡ λογική τοῦ νομικίζεῖν συρρικνώνει τό κανονίζεῖν. Τότε γίνεται ἐπίσης ἀντιληπτό, γιατί ἡ ἐκχώρηση νομικῶν πρωτοβουλιῶν καί προτεραιοτήτων στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας γίνεται καθοριστικός αἰτιώδης παράγοντας γιά νομική καί αἰωνιστική διολίσθηση σέ καταστάσεις "Βαβυλωνίας αἰχμαλωσίας" σέ χῶρες νομικισμοῦ τοῦ Καίσαρα. Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, ὑποστατικά καί ἀπό μόνοι τους, ὀδηγοῦν ἐξ ὀρισμοῦ τά Ἐκκλησιακά δρώμενα καί πράγματα στό ἐπέκεινα αἰωνιστικῶν δομῶν τοῦ «νῦν αἰῶνα» (Β' Τιμ 4,10), συνιστώντας οἱ ἴδιοι ἀσφαλιστικές δικλίδες μὴ ἐγκλωβισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας στίς ὀριζόντιες προοπτικές τῆς ἐκάστοτε Πολιτείας, πέρα ἀπό νομικιστικά στρογγυλέματα καί προκρούστειες θεσμικές μεθοδεύσεις τοῦ «νῦν αἰῶνα»... Καί ἀκόμη, ἡ προσέγγιση αὐτή ἀποκαλύπτει καί μία ἄλλη διάσταση τῶν Ἱερῶν Κανόνων, τήν εὐχαριστιακῆ-ὄντολογική, κα-

θώς τό περιεχόμενό τους εἶναι ἐμπειρικό, ὡς ἐσχατολογικό, καί ἐκφεύγει αὐτό ἀπό τήν ὀριζόντια πολιτειακή καί πολιτειαρχική θέαση τῆς Νομικῆς ἐπιστήμης· διότι, ὡς συνελόντι εἰπεῖν, στήν Νομική ἐπιστήμη, ὅπως καί στήν Φιλοσοφία, προηγείται ἡ θεωρία καί ἡ θεωρητική σύλληψη τῆς πράξεως, ἐνῶ στήν Θεολογία καί τούς Ἱερούς Κανόνες ἡ πράξη (ὀρθοπραξία) προηγείται τῆς «θεωρίας», ἡ ὁποία δέν ἀποτελεῖ ὡστόσο θεωρητική σύλληψη καθ' ἑαυτήν, ἀλλά λεκτική [«θεωρητική»] ἀπόδοση (ὀρθολογία, ὀρθοτόμηση) τῆς προϋπάρχουσας ὄντολογικῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας *in loco* καί *in tempore*, ὅπως θά διαφανεῖ ἀναλυτικώτερα παρακάτω.

Συνοψίζοντας, οἱ δύο αὐτές κεντροφόρες συντεταγμένες (1-Ἐκκλησία καί 2-ἄνθρωπος) τῶν Ἱερῶν Κανόνων, κατά μία πλήρη συστοίχιση, προσφέρονται καί σήμερα ἀπό τήν Ἐκκλησία γιά τήν διαχείριση τῶν δύο μεγάλων συστάδων προβλημάτων, πού ἐκβάλλουν ἀπό τίς προ-

ηγούμενες χιλιετίες καί πού ὑφίστανται καί στήν ἐποχή μας: ἀπό τήν μία μεριά, τά ἐκκλησιο-κανονικά προβλήματα, πού μᾶς κληροδοτήθηκαν ἀπό τήν Β' χιλιετία –καί φθάνουν ἀνεπίλυτα στήν ἀρχή τῆς Γ' χιλιετίας– καί, ἀπό τήν ἄλλη, τά νέα ἀνθρωπολογικά προβλήματα, πού μόλις ἄρχισαν εὐρύτητα καί πολύπτυχα, καθῶς καί ἀνεξέλεγκτα, νά ἀναδύονται μέ τήν ἔναρξη τοῦ 21^{ου} αἰ. τῆς μόλις ἀρξαμένης ἐπίσης Γ' χιλιετίας. Συνεπῶς, καί σήμερα, τό ζητούμενο (*desideratum*) –καί ὄχι μόνον τό δεδομένο (*datum*)– εἶναι αὐτή ἀκριβῶς ἡ διττή πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τό κοινό ποιητικό αἴτιο τῆς ἀνάδυσης τῶν Ἱερῶν Κανόνων στήν ἐποχή τῆς κανονοθέσεως-κανονοθεσίας (1^{ος}-9^{ος} αἰ.) στήν προοπτική τῆς πολυπόθητης ἐκατέρωθεν ὄντολογικῆς κοινωνίας: ἡ Ἐκκλησία καί ὁ ἄνθρωπος. Μέ βακτηρία τούς ἴδιους αὐτούς Κανόνες θά ποδηγετεῖται ἡ Ἐκκλησία καί ὁ ἄνθρωπος σήμερα καί στό μέλλον...

Ἕλληνες στρατιῶτες συμμετέχουν στή Θεία Λειτουργία στό μικρασιατικό μέτωπο (1920-1921)

Τά ἐγκαίνια
τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκοπρατείων (18 Δεκ.)
καί ἡ ἑορτή τῆς Τιμίας Ζώνης (31 Αὐγ.)

Σταύρου Γουλούλη
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

Η βασιλική τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκοπρατείων στήν Κωνσταντινούπολη (Acem Agha Mosque), ὅπως δείχνει τό ὄνομα, βρισκόταν δυτικά τῆς Ἁγίας Σοφίας (π. 100-150 μ.) κοντά στή Βασιλική κινστέρινα στήν περιοχή τῆς Ἀγορᾶς χάλκινων ἀντικειμένων, τουτέστι σέ κέντρο τῆς ἀνταλλακτικῆς οἰκονομίας.¹ Δημιουργεῖται ἀπό τήν Πουλχερία τό 449-450 σέ προϋπάρχουσα Συναγωγή Ἑβραίων (Θεοφάνης, I, σ. 102)². Σύμφωνα μέ τήν 3^η Νεαρά του Ἰουστινιανοῦ (535) ὁ ναός ἰδρύθηκε ἀπό τή Βερίνα, σύζυγο τοῦ Λέοντα Α' (457-474), πιθανῶς μετά τό 474, ἀλλά τό ἔργο ὀλοκλήρωσε ὁ αὐτοκράτορας Ζήνων (474-491). Τόν ναό ἀνακαίνισε ὁ Ἰουστίνος Β' (565-578) τό 576/7, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὅτι διαμόρφωσε κάποιο παρεκκλήσιο, ὅπου ἀποτέθηκε ἡ Τιμία Ζώνη ἀπό τή Ζήλα (Ν. Ἀμάσειας), ἡ ὁποία ὁμως μαρτυρεῖται ἀπό τόν 8^ο αἰῶνα.³ Ἡ «Κατάθεσις» καί τά «ἀνοίξια» τοῦ «ναοῦ» (παρεκκλησίου;) τῆς Τιμίας Ζώνης ἔγιναν ἐπί Ἰουστινιανοῦ (527-565), στίς 31 Αὐγούστου.⁴ Κατ' ἄλλη πληροφορία ἡ Τιμία Ζώνη μεταφέρθηκε ἀπό τή Ζήλα τό 942 (ἔτος 6450).⁵ Ὅμως γιά τό *Syn. Eccl. Con. Syn.sel.* [935-936] ἀφίχθη ἐπί Ἀρκαδίου (395-408) καί μετά «χρόνων διελθόντων τετρακοσίων δέκα»

ἀνοίχθηκε ἐπί Λέοντος Στ' Σοφοῦ (886-912) πρός ἴαση τῆς συζύγου του Ζωῆς καί φάνηκε «σφραγίδα ἔχουσα διὰ χρυσίνης βούλλης κωδίκελλον ἐκφαίνουσα λεπτομερῶς τόν τε χρόνον καί τήν ἰνδικτιῶνα καί τήν ἡμέραν καθ' ἣν ἐν τῇ Κωνσταντινοπόλει διεκομίσθη ἡ ἁγία ζώνη».

Ὁ ναός τῶν Χαλκοπρατείων σχετίζεται μέ τήν ἀνανέωση τῆς Κωνσταντινοπόλεως: 1. Τά ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῶν Χαλκοπρατείων ἀναφέρονται στίς 18 Δεκεμβρίου⁶, μία ἐβδομάδα πρῖν ἀπό τά Χριστούγεννα. Τά ἐγκαίνια τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκοπρατείων ἐντάσσονται στή ρωμαϊκή ἐξαήμερο γιορτή τῆς εὐωχίας καί τῶν σιτηρῶν, τά Saturnalia (17-23 Δεκ.) [23 Δεκ. ἔγιναν τά β' ἐγκαίνια τῆς ἰουστινιάνειας Ἁγίας Σοφίας τό 562]. Στίς 19 (ἡμέρα πιθανῆς καθιερώσεως τοῦ ναοῦ) ὑπῆρχε ἡ γιορτή τῆς Ops (Opalia), θεότητας τῆς ἀφθονίας καί συζύγου τοῦ Saturnus (Κρόνου) καί τῆς θεᾶς τῆς νεότητος Juventas.⁷ Ἡ Ops εἶναι μιά θεϊκή μορφή ἀνάλογη τῆς ἐλληνικῆς Ρέας. Πιθανόν ὡς ἐπιλογή ἔχει σχέση μέ τό γεγονός ὅτι ὁ ναός βρισκόταν στήν ἐμπορική περιοχή τῆς πόλης καί μάλιστα στόν πλέον δυναμικό της χῶρο, τά πολυτιμα μέταλλα. Ἡ Θεοτόκος κατὰ κάποιον τρόπο εὐλογοῦσε τά ἀγαθά, τόν πυρῆνα

της οικονομικής ζωής. Ἡ ἀκόμη ἰσορροπώντας μέ τήν ἀντίληψη τοῦ ἀρχέγονου εἰρηνικοῦ παρελθόντος, ὅπως ἐθεωρεῖτο ἡ Χρυσή ἐποχή τοῦ Κρόνου. 2. Τά ἐγκαίνια τοῦ παρεκκλησίου (;) τήν 31^η Αὐγούστου, τελευταία ἡμέρα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, ἐφόσον ἡ (οἰκονομική) πρωτοχρονιά ἦταν ἡ 1^η Σεπτεμβρίου, ὀρίζουν τήν Τιμία Ζώνη δραματοποιημένα ὡς ὀμφάλιο λῶρο τῆς πόλης, στήν ἀλλαγὴ τοῦ ἔτους, μέ τή Θεοτόκο μητέρα τῶν Χριστιανῶν. Ὁ κύκλος τοῦ χρόνου, πού σημαίνει κύκλο τῆς παραγωγικῆς οικονομίας, συνδέεται μέ τήν Τιμία Ζώνη. Οἱ δύο ἡμερομηνίες δείχνουν τήν πορεία μετάβασης τῆς πρωτεύουσας στόν τομέα τῆς ἀγορᾶς, πρὸς μιὰ χριστιανική ἀντίληψη τῆς καθολικῆς ζωῆς. Ἡ 1^η Σεπτεμβρίου ἐνδείκνυται γιά ἐποχική-οικονομική πρωτοχρονιά, στήν παράδοση τῆς Ἀνατολῆς. [Ἡ 1^η Ἰανουαρίου, ἡ πολιτι-

κή πρωτοχρονιά τῆς Ρώμης, συνδεόταν μέ τήν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων τῶν ἀξιωματούχων.] Ἡ 18^η-19^η Δεκεμβρίου φαίνεται ἀρχαιότερη προτίμηση, μπορεῖ δέ νά ἀναχθεῖ στόν 5^ο αἰ., ἐμφαινόντας τή ρωμαϊκή ταυτότητα τῆς πόλεως, πού γίνεται χριστιανική. Ἀνάγεται πρὶν ἀπό τό 462, ὅταν ἐπιβλήθηκε ὡς ἀρχή τοῦ ἔτους ἡ 1^η Σεπτεμβρίου. Ἡ “Τιμία Ζώνη” ἐγκαινιάζεται ἀργότερα. Πρόταση: α) τό 541/2, ἂν θεωρηθεῖ ὅτι ἡ χρονολογία 942 (ἔτος 6450)⁸ προέκυψε ἀπό λάθος (ἢ ἄλλη αἰτία, ὅπως ἀνανεωτική πράξη στά 400 χρόνια) στό ΣΕΚ. Θεραπεύεται ἔτσι τό ζήτημα ὑπάρξεως δύο ἱερῶν ζωνῶν ἀπό τή Ζήλα. Πάντως, ἂν ἦταν νά ἀφαιρεθοῦν τά 410 χρόνια προκύπτει τό ἔτος 531/2. β) Ἄν γίνει ἀφαίρεση ἀπό τήν περίοδο περ. 895-905, προκύπτει ἡ περίοδος περ. 485-495. Ἡ πρώτη ἐπιλογή εἶναι πιό πιθανή.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin*, III, Paris 1969, 237-242. 2. R. Janin, 237. C. Mango, *The Chronicle of Theophanes the Confessor*, Oxford, 1997, 158-159. 3. R. Janin, 237, ὅπου πηγές. *ODB*, 3, 1929. C. Mango, *Theophanes*, 367. (Πάτρια, III, 32, σ. 226-227). C. Mango, «Ἡ Κωνσταντινούπολη ὡς Θεοδοκούπολη», στόν τόμο *Μήτηρ Θεοῦ. Ἀπεικονίσεις τῆς Παναγίας στή βυζαντινὴ τέχνη*, ἐπιμ. Μαρία Βασιλάκη, Ἀθήνα/Μιλάνο: Scira 2000, 17-25, 19, 21. C. Mango, "The Chalkoprateia Annunciation and the pre-eternal Logos", *ΔΧΑΕ*, IZ (1993-1994) 165-170, 165. 4. R. Janin, 240, ὅπου πηγές [*Syn. Eccl. Conpro-nae*, 31 Αυγ., 935-936: «ἀνακομισθείσης ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς Ζήλας ἐπὶ ....Ἰουστινιανοῦ», καί στχ. 25-26 (syn, selecta), 937 (ἀνοιξια ναοῦ)]. 5. C. Mango, «Ἡ Κωνσταντινούπολη», 19, σμ. 19 & 20. *Syn. Eccl. Conpol-nae*, 12 Απρ., 600. 6. R. Janin, 240, ὅπου πηγές. 7. H.H. Scullard, *Festival and Ceremonies of the Roman Republic*, London 1982, 205 κ.έ. 8. Ἐπίσης τό 541, ἰσοδυναμώντας μέ τό ἔτος 6050 (πρωτοβυζαντινὸ σύστημα), καταργεῖται ἡ ὑπατεία πού κατέχουν πλέον οἱ αὐτοκράτορες (τό ἔτος ὑπάτων καταργήθηκε τό 537: *Novella* 47), βλ. E.S. Bickerman, *Chronology of the Ancient World*, London/Southampton: Thames and Hudson 1968, 69. Εἶναι ἓνα ὀριακὸ ἔτος, σημεῖο μετάβασης σέ καινούργια ἐποχή. Ὑπῆρχε ὅμως πρόθεση νά εἶναι σύνδεσμος ἡ Τιμία Ζώνη;

Στόν ποταμὸ Πουρσάκ, παραπόταμο τοῦ Σαγγαρίου, Αὐγούστος 1921 (ιδιωτικὴ συλλογή)

Ὁ Χριστιανισμός στὰ Βρετανικά νησιά ΧΙΒ. Ἡ σύνοδος τοῦ Hatfield (679)

Ἀρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θεολογίας - Ἱερ. Προϊστ. Ἱ.Ν. Ἀγίων Ἀναργύρων Ψυρρή

Ἡ ὑπογραφή τοῦ δογματικοῦ κειμένου τῆς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ ἀπό τὴν Hatfield συνιστοῦσε τὴν συνοδική της ἀπόφραση πρὸς τὴν μεγάλη σύνοδο τῆς Ρώμης, τὴν ὁποία συγκάλεσε ὁ πάπας Ἀγάθων μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 680, ὡς ἀποκορύφωμα τῶν προεργασιῶν τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης στὴν ἐπικείμενη Στ' Οἰκουμενικὴ σύνοδο στὴν Κπολη, τὴν ὁποία προκάλεσε ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Δ' Πωγωνάτος (668-685) τὸ φθινόπωρο τοῦ ἰδίου ἔτους στὴν Κπολη, προκειμένου νὰ δοθεῖ λύση στὸ χρόνιο πρόβλημα τοῦ Μονοθελητισμοῦ¹. Ἄν καὶ δὲν διαθέτουμε μαρτυρίες, μποροῦμε ὅμως βασιμῶς νὰ ὑποθέσουμε ὅτι κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας ἔπραξαν καὶ οἱ ἄλλες Ἐκκλησίες τοῦ κλίματος τῆς Ρώμης. Πράγματι παρόμοιες ἀποστολές τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ ὡς δογματικοῦ κειμένου συνέβησαν καὶ στίς ἄλλες ἐκκλησίες τῆς Δύσεως, προκειμένου νὰ προκληθοῦν στὴν συνέχεια συνοδικές ἀποφάσεις μὲ τὴν Ὁρθόδοξη, ἀντιμονοθελητικὴ, ὁμολογία πίστεως, ὅπως ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὁ πάπας Ἀγάθων (678-681), στὴν ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸν χρόνο πού ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολὴ γιὰ τὴν σύγκληση Οἰκουμενικῆς συνόδου ἔφθασε στὴν

Ρώμη, μέσα τοῦ 678, καὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ πάπα Ἀγάθωνος μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 680, ὅταν τότε μπόρεσε νὰ συγκαλέσει σύνοδο στὴν Ρώμη προκειμένου νὰ διατυπωθεῖ συλλογικῶς ἡ θέση τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐπικείμενη σύνοδο καὶ στὴν συνέχεια νὰ ἀπαντήσῃ στὸν αὐτοκράτορα.

Στὴν παραπάνω ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐξηγεῖ ὅτι ἡ βραδύτητα ἀπαντήσεώς του δὲν ὀφείλεται σὲ ὀλιγωρία, ἀλλὰ σὲ λόγους πρακτικῶν², δηλ. στὴν ἀδυναμία συγκλήσεως τοπικῶν συνόδων σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα, καθότι ἡ μεγάλη διασπορὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τόσο μεγάλου ἀριθμοῦ κρατικῶν μορφωμάτων στὴν Δύση, ὅπου ἐπεβίωναν οἱ τοπικὲς ἐκκλησίες, καθιστοῦσαν ἀναπόφευκτη τὴν βραδύτητα³. Μνημονεύει, ἐπίσης τὴν ἀναμονή τῆς συνοδικῆς ἐκφράσεως καὶ τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ κλίματος τῆς Ρώμης μὲ τὴν διατύπωση: «μετὰ ἄλλων ἐκεῖσε διαγόντων καὶ ἐκεῖθεν τῇ ἡμετέρᾳ ἐνωθῆναι μετριότητι καὶ διαφόρους ταύτης τῆς συνόδου ἐπισκόπους ἐν διαφόροις κλίμασι τυγχάνοντας, ἵνα ἐξ ὅλης τῆς κοινότητος τῆς δουλικῆς ἡμῶν συνόδου ἡ ἡμετέρα ἀναφορὰ γενήσεται, μήπως, ἐὰν μονομερῶς πραττόμενον γνωσθήσεται, τὸ μέρος λάθῃ, καὶ μάλιστα ἐπειδὴ ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν τῶν τε Λαγριβαρδῶν καὶ Σκλάβων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Φράγγων, Γάλλων

καὶ Γότθων καὶ Βρετανῶν πλείστοι ἐκ τῶν συνδούλων ἡμῶν εἶναι γνωρίζονται, οἵτινες καὶ περὶ τούτου περιεργάζεσθαι οὐκ ἀφίστανται, ἵνα γνῶσονται τί εἰς τὸ πρᾶγμα τῆς ἀποστολικῆς πίστεως πράττεται»⁴, πρᾶγμα πού ὑπονοεῖ ὅτι παρόμοια μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας συνοδική ἀπόφαση ἔλαβαν καὶ οἱ ἄλλες τοπικὲς Ἐκκλησίες.

Ἄν καὶ δὲν ἀναφέρεται στὴν παραπάνω ἐπιστολὴ τὸ κείμενο ἐργασίας, τὸ ὁποῖο παρέλαβαν καὶ ἐπεξεργάσθησαν ὅλες οἱ τοπικὲς σύνοδοι, προφανῶς θὰ ἦταν τὸ αὐτὸ μὲ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας· ἐφόσον τὸ ζητούμενο ἀπὸ ὅλες τὶς συνόδους ἦταν τὸ αὐτὸ καὶ εἶχαν τὸν ἴδιο σκοπὸ, εὐλόγως, λοιπόν, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι καὶ τὸ ὑπόβαθρο τοῦ προβληματισμοῦ θὰ ἦταν κοινό, τὸ κείμενο τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ.

Στὴν παραπάνω ἐπιστολὴ τοῦ πάπα εὐρίσκουμε καὶ ἕνα ἐπιχείρημα, κατὰ τὴν γνώμη μου πολὺ ἰσχυρό, τὸ ὁποῖο συντείνει στὴν ταύτιση τῆς ὑπογραφῆς «Θεοδώρου μοναχοῦ» στὴν σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ μὲ τὸν δικό μας ἀρχιεπίσκοπο Θεόδωρο. Ὁ πάπας Ἀγάθων μεταξὺ τῶν ἄλλων διαλαμβανομένων μνημονεῖ ἰδιαίτερος καὶ ὀνομαστικῶς τὴν ἀδυναμία τῆς αυτο-

πρόσωπης παρουσίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βρετανίας Θεοδώρου στὴν σύνοδο τῆς Ρώμης καὶ αὐτὸ ἀπετέλεσε τὸν δεύτερο λόγο καθυστερήσεως τῆς ἀποστολῆς τῆς ἀπαντήσεως τῆς Ρώμης⁵. Κατὰ τὴν ἀποψή μου, τοῦτο ἔχει ἰδιάζουσα ἀξία διότι ὁ Θεόδωρος ἦταν ὁ τελευταῖος ἐπιζῶν συντελεστής τῆς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ καὶ τοῦ μεγαλειώδους ἔργου πού εἶχε ἐπιτελεσθεῖ ἐκεῖ· μὲ ἄλλα λόγια, εἶχε ἀποκτήσει χαρακτηριστὰ συμβόλου μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἐνός ἀγῶνος πού τώρα δικαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν Κπολη. Ἐπιπλέον, ἡ ἰδιαίτερη αὐτῆ μνημία, θεωρῶ ὅτι ὑποκρύπτει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεόδωρος ἦταν γνωστός στὴν Κπολη, ἴσως καὶ στὸν αὐτοκράτορα τὸν ἴδιο, τοῦλάχιστον ἐξ ἀκοῆς, ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπιζῶντες πού ἀκολούθησαν τὸν Μάξιμο στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία⁶. Ἡ παρουσία τῶν ἰδίων προσώπων, τὰ ὁποῖα συμμετεῖχαν σὲ παρεμφερῆ ἐκκλησιαστικὰ γεγονότα ἦταν ἐπιδιωκόμενο, ὅταν αὐτὸ ἦταν δυνατὸν φυσικά, διότι λειτουργοῦσαν ὡς ζωντανοὶ κρίκοι μιᾶς πνευματικῆς ἀλυσίδας καὶ φορεῖς τῆς παραδόσεως, ὅπως ἄλλωστε βλέπουμε σὲ πολλὰ παραδείγματα πού μᾶς κληροδότησε ὁ 7^{ος} αἰ.⁷

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Τὴν ἐπιστολὴ, θεία σάκρα, τοῦ Κωνσταντίνου Δ', μὲ τὴν ὁποία ἀνήγγειλε τὴν ἀπόφασή του γιὰ τὴν σύγκληση τῆς συνόδου, στό *ACO 2/II*, 1, σ. 2-10. 2. Οἱ ἐπιστολὲς τῆς συνόδου τῆς Ρώμης καὶ τοῦ πάπα Ἀγάθωνος ἀναγνώσθησαν κατὰ τὴν τετάρτη συνεδρίαση τῆς Στ' Οἰκουμενικῆς συνόδου, *ACO 2/II*, 1, σ. 52,15-121 καὶ 122-160, 4. 3. *ACO 2/II*, 1, σ. 132, 21- 134, 3. Ἡ τὰς ἐσπερίας συνόδου κατὰ τὴν διατύπωση τοῦ *Synodicon Vetus*, Parker J. Duffy (ἔκδ.), *The Synodicon Vetus*, Washington, DC, 1979, κεφ. 141, σ. 118. 4. *ACO 2/II*, 1, σ. 132, 16-21, 5. *ACO 2/II*, 1, σ. 132, 21-23, 6. Βλ. Lapidge, "The career of Archbishop Theodore", σ. 22-23. 7. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, ζητοῦσε ἀπὸ τὸν πάπα νὰ μεριμνήσει νὰ συμπεριληφθοῦν στὴν ἀποστολὴ καὶ οἱ τέσσερις ἀββάδες τῶν τεσσάρων Βυζαντινῶν μοναστηρίων. Ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου, ὅπως φαίνεται, πρόκειται γιὰ τὶς μονές: Ρενάτης, Δόμου Ἀρσινίτη, Κέλλα Νόβων στὴν Ρώμη καὶ Βαῖας στὴν Σικελία. Ἡ ἀπαίτηση αὐτῆ προφανῶς σχετίζεται μὲ τὴν παρουσία, κατὰ τὴν σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ (649), ἐκπροσώπων ἀπὸ τὶς τρεῖς παραπάνω μονές τῆς Ρώμης. Γιὰ τὴν Στ' Οἰκουμενικὴ σύνοδο, βλ. Τσορμπατζόγλου, Ὁ αὐτοκράτορας Βαρδάνης-Φιλιππικός (711-713), σ. 59-72. Στὴν ἐπικυρωτικὴ τῶν πρακτικῶν τῆς Στ' Οἰκουμενικῆς συνόδου, στὴν συνδιάσκεψή τοῦ 687, στὴν Πενθέκτη τὸ 691/692, στὴν ἐνδημοῦσα σύνοδο πού ἐπακολούθησε μετὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Βαρδάνη-Φιλιππικοῦ καὶ τῆς Μονοθελητικῆς συνόδου τοῦ 712, τὸν Ἰούνιο τοῦ 713, πάντοτε συμμετεῖχαν πρόσωπα πού εἶχαν λάβει μέρος στίς προγενέστερες συνόδους· βλ. Π.-Γ. Τσορμπατζόγλου, «Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' (685-695, 705-711)», *Βυζαντινά* 21 (2001) 435-457.

Ὁ Πλάτων γιά τή δικαιοσύνη στήν πόλη

Ἑλένης Κακλαμάνου
Δρος Φιλοσοφίας

Ὁ Πλάτων στόν διάλογο *Πολιτεία*, ἴσως τό σημαντικότερο καί πλέον πολυδιαβασμένο ἔργο του, ἐπιχειρεῖ νά ἀπαντήσῃ στό ἐρώτημα: «τί εἶναι δικαιοσύνη;».

Στήν ἀρχή τοῦ 2^{ου} Βιβλίου τῆς *Πολιτείας*, ὁ Σωκράτης ἀντιμετωπίζει τήν πρόκληση-πρόσκληση ἀπό τούς συνομιλητές του, Γλαύκωνα καί Ἀδείμαντο, νά ἀποδείξει ὅτι ἡ δίκαιη ζωή εἶναι πιό ὠφέλιμη ἀπό τήν ἀδίκη (357a-368c3). Ὁ Σωκράτης ἀνταποκρίνεται στήν πρόκληση ξεκινώντας ἀπό τή θέση ὅτι ἡ δικαιοσύνη στό ἄτομο εἶναι ἴδια μέ τή δικαιοσύνη στήν πόλη. Παρουσιάζοντας μιᾶ ἀναλογία μικρόκοσμου καί μακρόκοσμου, ἰσχυρίζεται ὅτι ἕνα μήνυμα γραμμένο μέ μεγάλα γράμματα εἶναι πιό εὐανάγνωστο ἀπό ἕνα μήνυμα γραμμένο μέ μικρά γράμματα, ὑποδεικνύοντας ἔτσι ὅτι πρέπει καταρχήν νά κατανοήσουμε τή δικαιοσύνη στήν πόλη (368-9d). Ἄν βρεθεῖ τό πρῶτο ζητούμενο, πού εἶναι ἡ δικαιοσύνη στήν πόλη, τότε θά βρεθεῖ τό δεύτερο καί κύριο ζητούμενο, πού εἶναι ἡ δικαιοσύνη στό ἄτομο, λόγω τῆς ὁμοιότητας μεταξύ ἀνθρώπου καί πόλεως.

Γιά νά ἀπαντηθεῖ τό ἐρώτημα τί εἶναι δικαιοσύνη στήν πόλη, πρέπει κατ' ἀρχάς νά ἐρευνηθεῖ ἡ καταγωγή της, δηλαδή ὁ λόγος γιά τόν ὅποιο οἱ ἄνθρωποι συγκροτοῦν κοινωνίες. Ἡ δημιουργία

τῆς πόλεως ἐξηγεῖται ἀπό τήν ἀνάγκη γιά ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπινου γένους· παράλληλα ἡ εὐθύνη γιά τήν ὁμαλή λειτουργία τῆς πόλεως ἐντοπίζεται στόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο.

Στήν ἀναζήτηση τῆς ἰδανικῆς/δίκαιης πολιτείας περιγράφονται τρία διαφορετικά μοντέλα πόλεων: κατ' ἀρχάς ἡ στοιχειώδης πόλη (367e-372a), δηλαδή ἡ πόλη πού καλύπτει τίς βασικές ἀνάγκες, κατὰ δεύτερον ἡ τρυφῶσα πόλη (372e3) ἢ φλεγμαίνουσα (372e8) (372a-374e), καί τέλος ἡ δίκαιη πόλη, ἡ Καλλίπολη. Ἡ πρώτη πόλη ἀντικαθίσταται ἀπό τή δεύτερη ἐξαιτίας τῶν νέων ἀναγκῶν, οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται σέ μιᾶ κοινωνία μέ αὐξημένο πληθυσμό καί ἀνάγκες. Ἡ δίκαιη πολιτεία μορφοποιεῖται ἀπό τήν τρυφῶσα πόλη κατόπιν μιᾶς διαδικασίας καθάρσεως ἀπό καθετί ἄδικο καί κακό. Ἀπό αὐτό τό σημεῖο καί μέχρι τό 435a δομεῖται καί παρουσιάζεται μιᾶ δίκαιη πόλη.

Ἄς δοῦμε ἀπό πιό κοντά τή δομή ἀλλά καί τόν τρόπο πού ἐξασφαλίζεται ἡ εὐρυθμη λειτουργία τῆς ὑπό ἴδρυση πόλεως. Τό ἄμεσο πρόβλημα πού ἀπασχολεῖ τόν Πλάτωνα εἶναι αὐτό πού θά ἀπασχολοῦσε τούς ἰδρυτές κάθε πόλης: ἡ παρουσίαση μιᾶς θεμελιώδους ἀρχῆς πού θά ἐξασφαλίζει τήν εὐρυθμη λειτουργία τῆς πολιτείας. Στήν περίπτωσή

μας ή όρθότητα και ή αναγκαιότητα της προβαλλόμενης άρχής συνδέεται με την επιβίωση της Καλλιπόλεως. Με βάση αυτήν την παρατήρηση, ή θεμελιώδης άρχή της Πολιτείας και βασική πηγή της άρμονικής συνύπαρξης των πολιτών είναι ή άρχή της ειδικευσης, σύμφωνα με την όποια κάθε πολίτης πρέπει να εξασκεί την έργασία, πού του ύπαγορεύουν οί φυσικές του ίκανότητες. Άργότερα άποσαφηνίζεται ότι δικαιοσύνη στην πόλη σημαίνει πώς κάθε άτομο επιβάλλεται να πράττει αυτά πού άρμόζουν στην κοινωνική τάξη στην όποια ανήκει (432b-434c). Γι' αυτόν τον λόγο, ή συγκεκριμένη άρχή μπορεί να περιγραφεί ως ένα άτομο / μία λειτουργία και προϋποθέτει ότι, έφόσον κάποιος άσκει τή λειτουργία πού ή κοινωνική του τάξη του ύπαγορεύει, δέν μπορεί παράλληλα να άσκει μία λειτουργία πού ανήκει σε μιάν άλλη τάξη. Για παράδειγμα, κάποιος πού είναι άγρότης δέν μπορεί ταυτόχρονα να είναι έπιφορτισμένος με την προστασία της πόλεως, δηλαδή να είναι φύλακας, καθώς όχι μόνον είναι άοπλος αλλά δέν κατέχει και την τεχνογνωσία και τά φύσει χαρακτηριστικά για να την άποκτήσει. Άρα είναι ανάγκη να πράττει μονάχα αυτό πού ή φύση του έχει επιβάλλει, προκειμένου όλα να λειτουργούν άρμονικά.

Ποιές είναι λοιπόν οί τάξεις της Ίδανικής Πολιτείας; Οί τάξεις στίς όποιες χωρίζεται ό πληθυσμός της πόλεως είναι άπόρροια των αναγκών των ίδιων των

ατόμων αλλά και της ίδιας της πόλης στο σύνολό της. Στή συλλογιστική πορεία, με δεδομένη την τάξη των παραγωγών, πού καλύπτει τίς αύξημένες ανάγκες πού δημιουργούνται άπό την κοινωνική συμβίωση, εξάιρεται ή σημαντικότητα της τάξεως των φυλάκων για την επιβίωση της πόλεως (374a κ.έ.). Γιατί συμβαίνει αυτό; Έπειδή, όπως είπαμε, οί παραγωγοί είναι φύσει άνίκανοι να υπερασπισθούν την πόλη, με άποτέλεσμα να ύπάρχει ή ανάγκη μιās διακριτής τάξεως φυλάκων πού θά έπιφορτιστεί τό καθήκον προστασίας της πόλεως άπό έξωτερικούς έχθρούς και έσωτερικές άναταραχές. Άπαιτείται όμως και μία τάξη πού θά εξασφαλίσει τή σωστή διακυβέρνηση της πόλης, με άλλα λόγια ή τάξη των άρχόντων. Η τάξη των κυβερνώντων, περιορισμένη σε άριθμό, προέρχεται άπό την τάξη των φυλάκων ύστερα άπό μακροχρόνια εκπαίδευση στα μαθηματικά, την άστρονομία, την άρμονική και τέλος τή διαλεκτική (521c-541b). Έτσι, ό βασικός κορμός της Καλλιπόλεως άποτελείται άπό τρεις τάξεις: την τάξη των άρχόντων, την τάξη των φυλάκων και την τάξη των γεωργών και τεχνιτών.

Ό Πλάτων βεβαιώνει ότι θεμέλιο της δίκαιης πόλεως είναι ή ίση συμμετοχή όλων των τάξεων στην ευτυχία και την ευημερία της, γιατί «όταν θεμελιώνουμε την πόλη δέν προσβλέπουμε στην ευτυχία άποκλειστικά μιās τάξης, αλλά στό βαθμό πού είναι δυνατό, όλόκληρης της πόλης» (420b5-8).

Κρύσταλλοι - Κρυσταλλομαντεία - Κρυσταλλοθεραπεία

Πρωτ. Βασιλείου Ά. Γεωργόπουλου
Άναπλ. Καθηγητού Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Στήν αποκριστική αγορά τής Νέας Έποχης (New Age) ξεχωριστή θέση έχουν οι Κρύσταλλοι, πού χρησιμοποιούνται ως φυλακτά, ως μέσο μαντείας και ως μορφή «ένεργειακής» θεραπείας. Είναι σύνηθες τό φαινόμενο στον χώρο τής Νέας Έποχης, ιδιαίτερος στό πλαίσιο τής αποκριστικής και άκρως αντιχριστιανικής ιδεολογίας της, νά χρησιμοποιούνται αναλογίες για πραγματικότητες και μεγέθη του έπιστητού μ' ένα ψευδοεπιστημονικό μανδύα.

Λαμβάνοντας ύπ' όψιν αυτό τό γεγονός, τον κίνδυνο διάβρωσης του όρθόδοξου φρονήματος, όπως και τό έλλειμμα ένημέρωσης πού υπάρχει στους όρθόδοξους χριστιανούς μας για τον πραγματικό χαρακτήρα και τους πνευματικούς κινδύνους πού έλλοχεύουν σ' αυτές τίς πρακτικές, θά αναφερθοΰμε σέ ένα τέτοιο φαινόμενο στοχεύοντας μόνο στην ένημέρωση και στην όριοθέτηση τής όρθόδοξης πίστης από αντιλήψεις και πρακτικές πού δέν έχουν θέση στή ζωή του όρθόδοξου χριστιανού.

Έτσι, άκριβώς όπως συμβαίνει σέ άλλες περιπτώσεις, οι Κρύσταλλοι πού χρησιμοποιούνται στό πλαίσιο τής τεχνολογίας, χρησιμοποιούνται και στον χώρο τής Νέας Έποχης (New Age), για

νά δομηθεί μιά άλληλοεξαρτώμενη επιχειρηματολογία, σέ τρεις άξονες, για τή διαφήμιση και τή χρήση τους, σέ πλήθος νεοεποχίτικων πρακτικών αποκριστικού και άνορθολογικού χαρακτήρα.

α) Ός μέθοδος μαντείας

Η παλαιότερη πρακτική, πού ουσιαστικά άποτελεί υιοθέτηση αποκριστικών πρακτικών του μεσαιώνα, σχετίζεται με τή χρήση των Κρυστάλλων ως μέσου μαντείας, όραματισμού και πρόγνωσης δήθεν του μέλλοντος. Οι χρήστες αυτού του τρόπου μαντείας διαφημίζουν τους Κρυστάλλους και τήν κρυσταλλοσκοπήση ως μέσο πρόγνωσης του μέλλοντος, ως μέθοδο ανακάλυψης χαμένων αντικειμένων, ως άποκαλυπτική μέθοδο επίλυσης διαφόρων προβλημάτων.

β) Ός φυλακτά

Η χρήση των Κρυστάλλων, είτε πρόκειται για χαλαζίες, πολύτιμους ή ήμιπολύτιμους λίθους κ.ά., στους νεοεποχίτικους χώρους σχετίζεται, επίσης, με τή διαφήμισή τους ως φυλακτών. Στή νεοεποχίτικη αποκριστική όρολογία παρουσιάζονται ως «ένεργειακές πηγές ύψηλων δονήσεων», πού προσφέρουν δήθεν ισχυρή προστασία από άσθένειες, μαγικές επιβουλές, κακή τύχη, άστρική επιβουλή και πολλά άλλα, πού ό άπο-

κρυφιστικός χώρος αναφέρει. Ἡ χρήση τους ὡς φυλακτῶν συνδυάζεται καί μέ ἄλλες νεοεποχίτικες ἀποκρυφιστικές πρακτικές, ὅπως τόν ἐνεργειακό καθαρισμό τους ἢ τόν ἐνεργειακό προγραμματισμό τους μέσω διαλογισμοῦ κ.λπ., ὥστε ἡ ὑποτιθέμενη προστασία τους νά καταστῆ πιό ἰσχυρή.

γ) Ὡς μέσα «θεραπείας»

Ἡ τρίτη μορφή χρήσης τῶν Κρυστάλλων σχετίζεται μέ τό πρόβλημα τῆς ἀσθένειας. Ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἐπιχειρηματολογία, πού χρησιμοποιεῖται γιά νά τους διαφημίσει ὡς φυλακτά, τούς προβάλλει καί ὡς ἐνεργειακή «θεραπεία» γιά θέματα υγείας. Μόνο πού στή συγκεκριμένη περίπτωση, συνδυάζονται μέ τήν ἀνθρωπολογία τῆς Νέας Ἐποχῆς, πού ἔχει υἱοθετήσῃ τήν ἰνδουϊστική ἀντίληψη τῶν τσάκρα (=τά ἐνεργειακά κέντρα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος) ἢ τήν ἀπωανατολική θρησκευτική θεωρία περί παγκοσμίου ἐνεργείας.

Ἡ ἀποκρυφιστική προσέγγιση τῆς ἀσθένειας εἶναι πολύ παλαιά καί ἀποδεικνύεται ἰδιαιτέρως ἰσχυρή καί ἐπιδραστική μέχρι καί τήν ἐποχή μας. Ὁ ἴδιος ὁ χώρος τῆς Νέας Ἐποχῆς τή χαρακτηρίζει ὡς «Ἀπόκρυφο θεραπευτική», πού, κατά τούς ἐκπροσώπους του, εἶναι «ἡ ἀπόκρυφος γνῶσις περί τῆς θεραπείας τῶν σωματικῶν καί ψυχικῶν καί δια-

νοητικῶν ἀσθενειῶν», ἡ ὁποία βασίζεται, κατά δήλωσή τους, ὄχι στή γνῶση καί τή μεθοδολογία τῆς ἐπιστημονικῆς ἱατρικῆς, ἀλλά μεταξύ τῶν ἄλλων, στήν ἔρευνα τῶν νόμων «τῆς ἀλληλοεπιδράσεως μεταξύ τῶν ἀνθρώπων καί ὕλης, τās δονήσεις, τήν ἐνεργητικὴν καί παλμικὴν φύσιν τῆς ὕλης καί τοῦ πνεύματος».

Οἱ Κρύσταλλοι τοποθετοῦνται πάνω στά τσάκρα ἢ στοὺς ἐνεργειακοὺς λεγόμενους μεσημβρινούς, καθὼς ἔτσι, ὑποτίθεται, ἡ ἐσωτερικὴ δύναμη πού διαθέτουν, μέσω τῶν δονήσεων πού ἐκπέμπουν, θά ἐπιδράσῃ στήν ἀποκατάσταση τῆς ἐνεργειακῆς ροῆς στά τσάκρα μέ ἀποτέλεσμα, πάντα κατά τὰ ἀντιεπιστημονικά μυθεύματα τοῦ χώρου, νά ὑπάρξῃ θεραπεία. Οἱ ἀντιεπιστημονικῆς, ἀνορθόδοξης «θεραπευτικῆς» μέθοδοι θεμελιώνονται ὄχι σέ ἐπιστημονικά δεδομένα ἀλλά σέ ἐξωχριστιανικῆς θρησκευτικῆς δοξασίας, πού ἔχουν παράλληλη παρουσία σέ ἀποκρυφιστικούς χώρους καί ἀντιχριστιανικῆς κινήσεις.

Καί αὐτὴ ἡ πτυχή τῆς νεοεποχίτικης καί ἀποκρυφιστικῆς δοξασίας περί Κρυστάλλων βρῖσκει ἀπήχηση καί ἔχει ἀποδοχή, ὄχι βεβαίως σέ ὅσους ἔχουν «νοῦν Χριστοῦ» (Α΄ Κορ 2:16), ἀλλά σέ ἀνθρώπους, πού «ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοήν ἀποστρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται» (Β΄ Τιμ 4:4).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Γιά τὴ σύνταξη τοῦ παρόντος χρησιμοποιήσαμε τὰ κάτωθι: P. Lemesurier, *The New Age Lexicon*, 2005. N. Drury, *The Dictionary of the Esoteric*, 2002. R. Biewald, *Kleines Lexikon des Okkultismus*, 2005

Ἡ Μικρασιατική Καταστροφή στή νεοελληνική λογοτεχνία

Ζαμπίας Ἀγριμάκη

Ἱστορικοῦ - Δρος Νεοελληνικῆς Φιλολογίας

Ο ἀντίκτυπος τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς στή νεοελληνική λογοτεχνία ἀνιχνεύεται σέ δύο ἐπίπεδα. Τό πρῶτο θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ "βιολογικό": ἀνάμεσα στούς πρόσφυγες πού ἀναζήτησαν σωτηρία καί καταφύγιο στόν ἑλλαδικό χώρο, βρίσκονταν ποιητές καί λογοτέχνες, πού πλέον ἐντάχθηκαν στό συγγραφικό δυναμικό τῆς χώρας. Τό γεγονός τοῦτο ἐπισημαίνει, εἴκοσι χρόνια μετά τήν Καταστροφή, ὁ κριτικός καί πεζογράφος Ἰ.Μ. Παναγιωτόπουλος, μέ πολύ χαρακτηριστικό τρόπο: «ἡ νεοελληνική πεζογραφία πέρασε ἀπό τά χέρια τῶν συγγραφέων τῆς "κυρίως Ἑλλάδος" στά χέρια τῶν Μικρασιατῶν, τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν, τῶν νησιωτῶν. Ἡ Πόλη, τά παράλια τῆς Ἰωνίας καί τά αἰολικά παράλια, τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἡ Κρήτη ἤρθαν νά χύσουν καινούργιο αἷμα στίς φλέβες τῆς λογοτεχνίας μας» (*Τά πρόσωπα καί τά κείμενα*, Β', 1980, σ. 23). Τό καινούργιο αὐτό αἷμα θά ἀρθρώσει τήν καλλιτεχνική του φωνή, πατώντας βέβαια στή λογοτεχνική μας παράδοση, ἀλλά ταυτοχρόνως ἀναζητώντας τήν ἔκφρασή του μέσα ἀπό νεωτερικούς τρόπους καί σχήματα, σέ στενή συνάφεια μέ τίς ἐξελίξεις στήν εὐρωπαϊκή λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς. Αὐτή ἦταν ἡ

περίφημη "Γενιά τοῦ '30", πού οἱ σημαντικότεροι ἐκπρόσωποί της προέρχονταν ἀπό τόν ἑλληνισμό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί τῆς Κωνσταντινούπολης: Γιώργος Σεφέρης, Γιώργος Θεοτοκάς, Θράσος Καστανάκης, Κοσμᾶς Πολίτης, Ἡλίας Βενέζης, Φώτης Κόντογλου, Μενέλαος Λουντέμης, Στρατής Δούκας, καί ἄλλοι ἀκόμα, πού εἴτε δέν ἐντάχθηκαν λογοτεχνικά σ' αὐτή τή γενιά εἴτε ἄργησαν νά ἐκδώσουν ἔργα τους (Γιώργος Σαραντάρης, Ἀπόστολος Μελαχρινός, Κώστας Οὐράνης, Διδώ Σωτηρίου, Μαρία Ἰορδανίδου κ.ἄ.). Ἄν σ' αὐτούς, προσθέσουμε καί τή "δεύτερη γενιά", ὅσους δηλαδή γεννήθηκαν στήν Ἑλλάδα ἀπό Μικρασιάτες γονεῖς, ἄρα κληρονόμησαν τίς μνήμες τους καί μεγάλωσαν σέ συνθήκες προσφυγιάς, θά διαπιστώσουμε ὅτι ἡ ἐπίδραση τῆς μικρασιατικῆς ἐμπειρίας ἔχει πολλαπλές καί μακρόχρονες διαστάσεις.

Ἡ μικρασιατική καταγωγή τῶν λογοτεχνῶν τῆς "Γενιάς τοῦ '30" συνδέεται μέ δύο εἰδικότερα χαρακτηριστικά: τήν καλλιέργεια τοῦ μυθιστορήματος καί τή μεγαλύτερη ἐξοικείωση μέ τά νεωτερικά ρεύματα τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας. Ὅπως ἔχει ἐπισημανθεῖ ἀπό τοὺς ἱστορικούς, ὁ μικρασιατικός ἑλληνισμός, κυρίως στήν περιοχή τῆς Σμύρνης, ἀπο-

τελοῦσε μιά δυναμική αστική τάξη. Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ αστική τάξη πάντοτε εἶχε στενότερες σχέσεις μέ ξένες χώρες, λόγω τῶν οικονομικῶν της δραστηριοτήτων (π.χ., ἐμπόριο, ναυτιλία). Ὡς ἀποτέλεσμα, ἦταν περισσότερο ἐνήμερη γιά ὅσα συνέβαιναν στήν Εὐρώπη καί, συχνά, ἦταν ἐκείνη πού μετέφερε στόν τόπο της τά καινούργια ἐπιτεύγματα ἀπό τό ἐξωτερικό: τεχνολογία, ἤθη, ιδέες, πολιτισμικά δεδομένα. Ἀρκετοί ἀπό τούς Μικρασιάτες λογοτέχνες, ὅπως ὁ Σεφέρης, ὁ Θεοτοκάς, ὁ Πολίτης, ὁ Καστανάκης, ἦταν ἀστικής καταγωγῆς, εἶχαν σπουδάσει σέ εὐρωπαϊκές χώρες (κυρίως στή Γαλλία) καί, πράγματι, εἶχαν ἐλάχιστη σχέση μέ τήν ἐλληνική πραγματικότητα, πού ἀκόμη δέν εἶχε ὀλοκληρώσει τόν ἀστικό της μετασχηματισμό. Δέν εἶναι, λοιπόν, τυχαῖο, ὅτι μέσῳ αὐτῶν ἐκφράστηκε στήν ἐλληνική λογοτεχνία, ὁ εὐρωπαϊκός μοντερνισμός, οὔτε ὅτι τό νεοελληνικό μυθιστόρημα μετακινήθηκε, ἀπό τήν ἠθογραφία καί τόν ἀγροτικό χώρο, στήν πόλη καί σέ θέματα πού ἀφορούσαν τόν ἐσωτερικό βίο τῶν ἀνθρώπων καί τίς σχέσεις τους μέσα σ' ἕναν κόσμον πού ἀλλάζει καί γίνεται ὄλο καί πιό "τεχνολογικός".

Βεβαίως, ὅ,τι μόλις περιγράψαμε ἀποτυπώνει μία τάση, πού δέν ἔχει τήν ἰσχύ γενικοῦ κανόνα. Ὁ Φώτης Κόντογλου, γιά παράδειγμα, εἶναι πολύ περισσότερο ἀφοσιωμένος στήν ἐντόπια παράδοση καί ἄκρως δῦσπιστος ἀπέναντι στούς δυτικούς νεωτερισμούς: ἀκόμη καί στήν πεζογραφία του, αὐτό πού ἐκ πρώτης ὄψεως μπορεῖ νά θεωρεῖται ὡς "μοντέρνο", στήν πραγματικότητα προέρχεται

ἀπό τήν παράδοση τῶν συναξαρίων καί τίς ἀκολουθίες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἐπεξεργασμένο βέβαια μέσα ἀπό τήν προσωπική ματιά καί εὐαισθησία τοῦ συγγραφέα. Συνεπῶς, δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι οἱ Μικρασιάτες λογοτέχνες ταυτίζονται ἐξ ὀρισμοῦ καί στό σύνολό τους μέ τό μοντέρνο πνεῦμα τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας. Ἀπό τήν ἄλλη, ἡ περίπτωση τοῦ Κόντογλου ὀδηγεῖ σέ μία ἐπιπλέον διαπίστωση: ὅτι ἀκόμη κι ὅταν ἦταν πιστοί στήν ἐντόπια παράδοση, οἱ Μικρασιάτες καλλιτέχνες τήν ἔβλεπαν μέ διαφορετική ματιά, ἀπ' ὅ,τι οἱ τῆς "κυρίως Ἑλλάδας", γεγονός πού ἀποδείχθηκε γόνιμο καί, κατά κάποιον τρόπο ἀνανεωτικό καί γιά τήν ἴδια τήν παράδοση.

Τό δεύτερο ἐπίπεδο, ὅπου ἐντοπίζεται ὁ ἀντίκτυπος τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, εἶναι τό θεματικό. Ὅπως ἦταν φυσικό, οἱ λογοτέχνες τῶν χαμένων πατρίδων μετάγγισαν μέσα στά ἔργα τους τόν πόνο τῆς ἀπώλειας, τό βίωμα τοῦ ξεριζωμοῦ, τή φρίκη τοῦ πολέμου καί τῆς καταστροφῆς, καθώς καί τό αἶσθημα τῆς νοσταλγίας γιά τήν ἰδιαίτερη πατρίδα τους, τίς μνήμες τῶν παιδικῶν τους χρόνων καί τῶν οἰκείων τους πού εἶχαν χαθεῖ. Ἐδῶ, ὅμως, πρέπει νά ἐπισημάνουμε ὅτι τό ἴδιο αὐτό θέμα πέρασε καί στά ἔργα συγγραφέων τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, οἱ ὁποῖοι, ἄν καί δέν εἶχαν τήν ἄμεση ἐμπειρία τῆς Καταστροφῆς, ἐν τούτοις τοποθετήθηκαν καλλιτεχνικά ἀπέναντι στά τραγικά γεγονότα, ἐκφράζοντας, ὅπως θά ἔλεγε ὁ ποιητής Μ. Ἀναγνωστάκης «τόν καημό τοῦ ἐν γένει πάσχοντος ἀνθρώπου».

Άγαπητέ κ. Διευθυντά

Στό τεύχος 71/2 του περιοδικού *Έφημέριος* (Μαρτίου-Απριλίου 2022, σ. 22 έξ.) ό επίσης αγαπητός συνάδελφος κ. Παν. Σκαλτσής έχει δημοσιεύσει ένα άρθρο του μέ τόν τίτλο «Η καθαγιαστική εϋχή στόν γάμο». Στό άρθρο αυτό έκτός τών άλλων επιτυχημένων παρατηρήσεων γράφει και τό έξής: «Μία από τίς εϋχές είναι ή κατ' έξοχήν μυστηριακή και καθαγιαστική. Πρόκειται για τήν εϋχή τής άρμόσεως: "Θεός ό άγιος, ό πλάσας έκ χοός τόν άνθρωπον..."» (σ. 23).

Μήπως νομίζει και αυτός ότι «ή κατ' έξοχήν μυστηριακή» εϋχή είναι εκείνη πού αρχίζει μέ τό «Εϋλογητός εί, Κύριε ό Θεός ήμών, ό του μυστικού και άχράντου γάμου ιεουργός...», ή όποία περιλαμβάνει τήν μυστηριακή φράση «κατάπεμψον τήν χάριν σου τήν έπουράνιον επί τούς δούλους Σου τούτους (τόν δεινά) και (τήν δεινά) ...»;

Έπίσης, μήπως αυτή ή εϋχετική φράση μάς υπενθυμίζει τήν αντίστοιχη φράση τής επικλήσεως κατά τόν καθαγιασμόν τών τιμίων δώρων (του άρτου και του οίνου) στη θεία Λειτουργία και τήν μεταβολή αυτών σε σώμα και αίμα του Χριστού; Κατά τή δική μας άποψη, ναι. Αυτή τή θέση έχουμε έκφράσει, αναπτύξει και δημοσιεύσει κατά καιρούς σε διάφορα περιοδικά και έφημερίδες. Πρβλ. «Θεολογική θεώρηση του μυστηρίου του γάμου και τά άποτελέσματά του (Σέ τί συνίσταται τό μυστήριο)», περιοδ. *Έκκλησία*, τ. ΟΖ' (2000) 739-744, 936-946. «Ό Χριστιανικός φεμινισμός (Τό μυστήριο του γάμου)», έφημ. *Χριστιανική*, 8.11.2001, σ. 10. «Οί σχέσεις του άνδρογύνου μέσα από τό μυστήριο του γάμου», περιοδ. *Ό κόσμος τής Έλληνίδος*, τ. 49 (2002) 184. Και άλλα.

Σέ αυτά έν περιλήψει γράψαμε ότι πρό τής πτώσεως οί σχέσεις του άνδρογύνου ήταν άρμονικές μέ τήν εϋλογία του Θεού. Ήταν όμότιμοι συνεργάτες (*Γεν* 2,18 έξ.).

Μετά τήν πτώση όμως τών πρωτοπλάστων οί σχέσεις του άνδρογύνου διαταράχθηκαν μέχρι του σημείου πού ό άνδρας γινόταν ό κυρίαρχος (πρβλ. τό «αυτός σου κυριεύσει», *Γεν* 3,16) και ό τύραννος τής γυναίκας, όπως γνωρίζουμε και από τήν ιστορία.

Από αυτήν τήν κατάσταση ή Έκκλησία μέ τό μυστήριο του γάμου (του α' γάμου) ζητάει τή χάρη του Θεού στους νυμφευομένους, για να επανέλθουν οί άρμονικές σχέσεις στό άνδρόγυνο, όπως ήταν στόν παράδεισο. Έτσι ό άνδρας να είναι ή υπεύθυνη τής νέας οικογένειας κεφαλή, ή όποία θά φροντίζει για τή διατροφή και τήν προστασία τής τιμής της, ή δέ γυναίκα μέ τή θέλησή της θά τόν αγαπά, υπακούει κατά

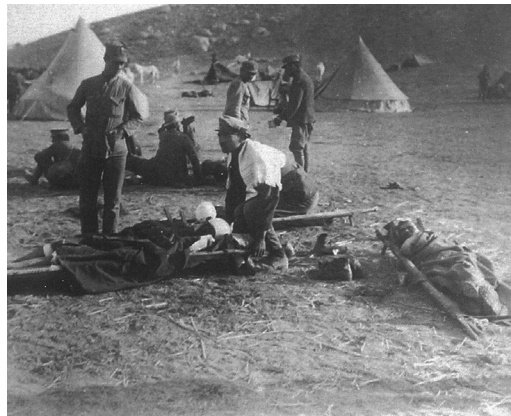
Θεόν, κατά τό θέλημά Του, καί θά τόν βοηθάει στά καθήκοντά του, ὅπως τήν θέλησε ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεός ὡς «βοηθόν του» πιστό καί πολύτιμο.

Ἔτσι μέ τό μυστήριο τοῦ γάμου θυσιάζει, χάνει ὁ ἄνδρας τήν κυριαρχία, τήν ἐξουσία του πάνω στή γυναίκα καί ἐναρμονίζονται οἱ σχέσεις τοῦ ἀνδρογύνου καί τιμοῦν καί βοηθοῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλο ὡς ὁμότιμοι καί ἐπιπλέον τούς ἐκτιμοῦν καί οἱ ἄλλοι.

Φυσικά οἱ λόγοι τῆς σχετικῆς εὐχῆς περιλαμβάνουν καί τούς λόγους τοῦ ἀποστόλου πού ἀναγινώσκονται στό γάμο ἀπό τήν ἐπιστολή τοῦ ἀποστόλου Παύλου πρὸς Ἐφεσίους (κεφ. 5, 22-32) καί μᾶς διαφωτίζουν καί ἐνισχύουν στά ἀνωτέρω. Πρβλ. καί τήν ἀρχή τῶν εὐχῶν τῆς χειροτονίας κατά τό μυστήριο τῆς ἱερωσύνης, ὅπου λέγεται «ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε...».

Μετά τήν ἀποκατάσταση τῆς θέσεως τῶν νεονύμφων μέ τήν τρίτη εὐχή ζητοῦμε νά ἀρμόσει αὐτούς, νά συζεύξει καί νά στεφανώσῃ «εἰς σάρκα μίαν».

Παναγιώτης Ἰ. Μπούμης
Ὁμότ. Καθηγητής Παν/μίου Ἀθηνῶν

Ἀριστερά: Ἐμβολιασμός τῶν κατοίκων τοῦ Ἄφιόν Καραχισάρ, ἀπό τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, Μάιος 1922. Δεξιά: Φροντίδα τῶν τραυματιῶν στό Ἰλάρ Κατραντζῆ, 1921

π. Βασίλειος Θερμός, *Το βλέμμα στην ενδοχώρα. Μια συνοδοιπορία με τον πνευματικό, Άθήνα: Γρηγόρη 2022*. Όπως λέει ο συγγραφέας, τό γεγονός ότι ή φυολογική έπιστήμη χρησιμοποιείται πλέον στην ποιμαντική δραστηριότητα και τήν Έξομολόγηση και ή έμπειρικά βεβαιωμένη διαπίστωση ότι είναι δύσκολη ή σύνθεση τής γνώσης μέ τήν πράξη, τόν παρακίνησαν στή συγγραφή ενός έγχειριδίου για τήν Έξομολόγηση, μέ έμφαση στην έξατομικευμένη προσέγγιση και στά ανθρωπολογικά ζητήματα του σύγχρονου καιρού. Διάλογοι και πραγματικές περιπτώσεις παρουσιάζονται ως υπόθεση έργασίας και ακολουθεί ο σχετικός προβληματισμός και ή προτεινόμενη προσέγγιση, όχι ως ή ένδεδειγμένη λύση, αλλά ως πρόσκληση σέ περαιτέρω στοχασμό.

π. Κωνσταντίνος Παπακώστας, *Η χρήση της νεοελληνικής γλώσσας στην Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου και η επίδρασή της στη συμμετοχή των εκκλησιαζομένων, Άθήνα: Άρμός 2022*. Τό 2010-2011, σέ ένορίες τής Ί.Μ. Πατρών, έγινε έρευνα για τή χρήση τής νεοελληνικής στή Θεία Λειτουργία του ι. Χρυσοστόμου. Παρουσιάζονται ή μεθοδολογία, τό έρωτηματολόγιο, τά ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά, ή ανάλυση τών εύρημάτων και τά πορίσματα τής έρευνας.

Βιβλία πού λάβαμε - Νέες κυκλοφορίες

Μητρ. Αργολίδος Νεκτάριος, *Σταυροαναστάσιμο Πάσχα. Ιστορίες Μαρτυρίου και Μαρτυρίας*, Ναύπλιο: Έπιστροφή χ.χ.

Διονύσιος Γ. Φιλιππόπουλος, *Ο Μητροπολίτης Ηλείας Γερμανός Β' (1981-2021)*, Άθήνα 2022

Συλλογικό, *Ιστορίες τής σκλαβιάς και του ξεσηκωμού*, Άθήνα: «Ο Σωτήρ» 2022

Πρωτ. Ίωάννης Άγγελιδάκης, *Η Θεία Εύχαριστία. Άληθινή θυσία και όχι τύπος και εικόνα θυσίας*, Άθήνα: Άποστολική Διακονία 2021

Μιχαήλ Γ. Τρίτος, *Έκπληρωμένες προφητείες Κοσμά του Αίτωλου*, Ίωάννινα: έκδ. Ί.Μ. Ήλείας 2021

Πρωτ. Ίωάννης Άγγελιδάκης, *Περί τής «Ώρας του Κυρίου», τής «Έβδόμης και Όγδότης ήμέρας»*. Θεολογική προσέγγιση, Άθήνα 2019

Πρωτ. Ίωάννης Άγγελιδάκης, *Τό θαυμαστό γεγονός τής δημιουργίας. Τό έν-λογο του ανθρώπου και τό ά-λογο τών ζώων*, Άθήνα: Σαΐτης 2018

ΕΦΗΜΕΡΙΑΚΑ

Μηνιαίες αποδοχές κληρικών

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γεν. Αρχιερ. Έπιτρ. Ί.Μ. Ζιχνών και Νευροκοπίου
Άντιπροέδρου Ι.Σ.Κ.Ε.

Συνεχίζοντας τήν ενημέρωση προς τούς έν Χριστώ άδελφούς μας σχετικά μέ τίς μηνιαίες άπολαβές ανά κατηγορία και έτη ύπηρεσίας, άπό τό παρόν τεύχος δημοσιεύουμε ένδεικτικά τόν μισθό πού λαμβάνει Κληρικός τής ΔΕ Μισθολογικής Κατηγορίας έχοντας συμπληρώσει 34 έτη ύπηρεσίας. Λαμβάνοντας τό 11^ο Μισθολογικό Κλιμάκιο οί μηνιαίες άποδοχές του καθορίζονται ώς έξής:

ΒΑΣΙΚΟΣ ΜΙΣΘΟΣ: 1.458,00 €
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ: 100,00 €
ΕΦΚΑ-Υγειονομική: 70,89 €
ΕΦΚΑ-Έπικουρική: 47,39 €
ΕΦΚΑ-Κλάδος Κύριας: 194,35 €

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΝΟΛΟΝ: 1.870,63 €

ΚΡΑΤΗΣΕΙΣ

ΕΦΚΑ-Υγειονομική Περιθαλψη: 39,73 €
ΕΦΚΑ-Πρόνοια ΕΤΕΑΕΠ (ΠΑΛΑΙΟΙ) 58,32 €
ΕΦΚΑ-Έπικουρική Άσφάλιση 47,39 €
ΕΦΚΑ-Κλάδος Κύριας Σύνταξης: 97,25 €,
ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ (ΠΕΡΙΟΔ. Έκκλησία): 7,79 €
ΕΙΣΦΟΡΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ 2% ΣΥΝΟΛΟ: 31,16 €
ΤΠΔΥ-ΤΠΟΕΚΕ (ΕΙΔΙΚΗ ΕΙΣΦΟΡΑ 1%): 15,58 €
ΕΙΔΙΚΗ ΕΙΣΦΟΡΑ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ: 5,74 €
Φ.Μ.Υ. : 109,50 €
ΕΦΚΑ-Υγειονομική: 70,89 €
ΕΦΚΑ- Έπικουρική: 47,39 €
ΕΦΚΑ-Κύρια Σύνταξη: 194,35 €

ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΚΡΑΤΗΣΕΩΝ: 725,09,
ΚΑΘΑΡΟ ΠΛΗΡΩΤΕΟ: 1.145,54 €.

Ἐκπομπές πού προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στους ὅρους τῆς πίστεως.

Μέ τόν Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακή μουσική.

Μέ τόν Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Ἀποσπάσματα ἀπό κείμενα Πατέρων μέ μουσικές
γέφυρες.

Μέ τήν Κυριακή Αἰλιανού.

Οἱ ἐκπομπές τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 89,5 ἀναμεταδίδονται ἀπό τούς δικτυωμένους σταθμούς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ

Ταχ. Γραφείο
Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ

Αριθμός Άδειας
10

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Άθηνās 30 10551 Άθηναι
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317
ISSN 1105-7203